

УНІВЕРСИТЕТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ
ЧАСОПИС
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПРАВА
ІМЕНІ КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО

Науковий журнал

Засновано 2009 року

Засновник:

**Івано-Франківський університет
права імені Короля Данила
Галицького**

**Рекомендовано до друку
Вченою радою
Івано-Франківського
університету права
імені Короля Данила Галицького**

**Свідоцтво про державну
реєстрацію:
серія КВ № 17075-5845 Р
від 08.10.2010 р.
Виходить 2 рази на рік**

Мова видання
змішаними мовами: українська,
російська, англійська
Рукописи не рецензуються і не
повертаються
За достовірність інформації, що
міститься в опублікованих
матеріалах, відповідальність несуть
автори

**Головний редактор:
А. І. Луцький**

**Відповідальні редактори:
Л. І. Рябошапко,
М. М. Мацькевич,
Р. В. Зварич,
В. В. Книш**

**Відповідальний секретар:
Л. М. Ілин**

**Секретар:
О. М. Петрів**

**Комп'ютерна верстка:
І. Г. Петрів**

**Дизайн:
І. В. Гребенюк**

**Коректура:
І. В. Данилюк**

**Адреса редакції:
76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Є. Коновальця, 35
Тел.: (0342) 77-18-45
Факс (0342) 77-62-82
E-mail: redakcijafup@gmail.com**

9, 2014

ISSN 2078-6743

© Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького, 2014 р.

**Університетські наукові записки
Часопис Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького**

Вип. 9, 2014

У часописі досліджуються проблемні питання сучасної української юридичної науки, здійснюється розробка проблем державотворення в Україні, наукових концепцій щодо вдосконалення законодавства, а також висвітлюються актуальні питання у галузі економічних наук, розвитку національного та світового господарства.

The journal researches problem questions of modern Ukrainian juridical science. Elaboration of problems of state creation in Ukraine, scientific concepts concerning improving of legislation is being realized. Topical questions in the sphere of economic sciences, development of national and world economy are elucidated.

Виходить два рази на рік

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 17075-5845 Р від 08.10.2010 р.

Журнал «Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького» включений до переліку наукових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора й кандидата юридичних наук (постанова президії ВАК України від 26.01.2011 р. № 1-05/1)

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького
(*протокол № 12 від 25.06.2014 р.*)

Авторські права застережені.

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів.

Передрук опублікованих матеріалів здійснюється з обов'язковим посиланням на джерело.

ISSN 2078-6743

© Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького, 2014 р.

Редакційна колегія:

Луцький А. І. – кандидат юридичних наук, доцент –

Рябошапко Л. І. – доктор юридичних наук, професор –

Шутак І. Д. – доктор юридичних наук, доцент –

Мацькевич М. М. – кандидат юридичних наук, доцент,
заслужений юрист України –

Луцький М. І. – кандидат юридичних наук, доцент –

Зварич Р. В. – кандидат юридичних наук, доцент –

Жукевич І. В. – кандидат юридичних наук, доцент –

Скоморовський В. Б. – кандидат історичних наук, доцент –

Книш В. В. – кандидат юридичних наук, доцент –

Острогляд О. В. – кандидат юридичних наук, доцент –

Ілин Л. М. – кандидат історичних наук –

голова редколегії;

заступник голови редколегії;

заступник голови редколегії;

заступник голови редколегії;

заступник голови редколегії

заступник голови редколегії

заступник голови редколегії

заступник голови редколегії;

заступник голови редколегії;

заступник голови редколегії;

відповідальний секретар.

Члени редколегії:

Васильєва В. А., д.ю.н., проф.;

Гришук В. К., д.ю.н., проф.;

Колб О. Г., д.ю.н., проф.;

Костицький М. В., д.ю.н., проф.,

акад. НАПрН, член-кор. АПНУ,

заслужений юрист України,
екс-суддя Конституційного Суду України;

Костицький В. В., д.ю.н., проф.,

заслужений юрист України,

член-кор. НАПрН України;

Мудрий С. Г., д.ю.н., проф.;

Нор В. Т., д.ю.н., проф., акад. АПрН;

Фріс П. Л., д.ю.н., проф.;

Фурса С. Я., д.ю.н., проф.;

Шемшученко Ю. С., д.ю.н., проф.,

академік НАН України,

Колодій А. М., д.ю.н., проф.,

заслужений юрист України,

Зварич І. Т., д.пол.н., проф.,

заслужений економіст України;

Раянов Ф. М., д.ю.н., проф. РФ;

Гусарев С. Д., д.ю.н., проф.,

Вовк В. М., д.ю.н., проф.;

Кушакова-Костицька Н. В., к.ю.н., проф.,

заслужений юрист України;

Кралюк П. М., д.ф.н., проф.;

Алексєєв І. В., д.е.н., проф.;

Брич В. Я., д.е.н., проф., акад. АЕН;

Гуцуляк Г. С., д.е.н., проф.;

Данилюк М. О., д.е.н., проф.;

Петренко М. І., д.е.н., проф.;

Швець В. Г., д.е.н., проф.;

Крупка М. І., д.е.н., проф.;

Левицька С. О., д.е.н., проф.;

Витвицька О. Д., д.е.н., проф.;

Балух В. Н., к.і.н., проф.,

член-кор УАПН;

Адасовський Б. І., д.т.н., проф.;

Габрель М. М., д.т.н., проф.;

Лівінський О. М., д.т.н., проф.;

Оніпко О. Ф., д.т.н., акад. УАН;

Бошицький Ю. Л., к.ю.н., проф.;

Косьмій М. М., к.ю.н., доц.;

Грицкевич С. Г., к.ю.н., доц.;

Касіянчук В. Д., к.т.н., академік АНУ;

Фелик В. І., к.ю.н., доц.;

Длугош О. І., к.ю.н., доц.;

Зарічанський О. А., к.пед.н., доц.;

Ливинець В. П., к.ю.н., проф.,

заслужений юрист України;

Лотоцький М. В., к.ю.н., доц.;

Мельник П. В., к.ю.н., проф.;

Музика І. В., к.ю.н., доц.;

Саїв С. С., к.ю.н., доц.;

Соловій Я. І., к.ю.н., доц.;

Стецюк П. Б., к.ю.н., доц.;

Турчак І. О., к.ю.н., доц.;

Усенко І. Б., к.ю.н., проф.;

заслужений юрист України;

Федик Є. І., к.ю.н., проф.;

Борович О. М., к.е.н., доц.;

Шевчук І. І., к.ю.н., доц.;

Янош К. Ф., к.ю.н., проф.,

заслужений юрист України;

Данюк В. М., к.е.н., проф.;

Мазур І. М., к.е.н., доц.;

Перович Д. М., к.е.н., доц.;

Рижий І. Б., к.е.н., оц.;

Масляк І. М., к.т.н., оц.;

Ходан М. М., народний архітектор України;

Остафійчук П. Г., к.ф.-м.н., доц.;

Гуменюк Т. І., к.і.н., поц.;

Легкий В. І., к.е.н., доц.;

Яцук Н. Є., к.філос.н., оц.;

Романишин Д. В., к.філос.н.;

Дмитришин М. В., к.е.н.

ЗМІСТ

ПРАВО

Костицький М. В.

Основні етапи становлення та розвитку вітчизняної юридичної психології.....10

Мацькевич М. М.

Конституційна регламентація культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні.....17

Марисюк К. Б.

Найбільш знані пенітенціарії світу: «Білий лебідь».....27

Луцький А. І.

Основні феноменологічні концепції права та їх вплив на зміст правової ідеології31

Луцький М. І.

Правова характеристика юридичного оформлення злуки УНР та ЗУНР: основні етапи37

Острогляд О. В.

Практика застосування інституту судимості в Україні.....42

Книш В. В.

Альтернативні варіанти подальшої трансформації сучасної держави та правової держави47

Скоморовський В. Б.

Відновлення соціалістичної федерації: фантом чи реальна перспектива?52

Федорак Л. М.

Визначення продовжуваного злочину.....57

Катинська Л. Р.

Поняття сертифікату електронного цифрового підпису в Україні та Польщі.....64

Грицкевич С. Г.

Корпоративізм як загроза розвитку соціальної держави в Україні.....70

Длугош О. І.

Правові наслідки визнання правочинів з дефектами волі недійсними76

Андрухів О. І.

Державна політика у сфері правового регулювання вживання алкогольних напоїв в Україні на сучасному етапі83

Свиридюк Н. П. Міністерство юстиції України як суб'єкт реалізації економічних функцій держави.....	90
Громко В. Я. Деякі проблемні аспекти, пов'язані з реформуванням судової системи України	97
Шведова Г. Л. Політичні інститути в системі заходів протидії корупційній злочинності в Україні	102
Онищук І. І. Правова експертиза проектів нормативно-правових актів як передумова створення та впровадження системи правового моніторингу в Україні	107
Котова А. А. Історичні аспекти та зарубіжний досвід забезпечення безпеки понятих як учасників кримінального провадження	116
Лучко С. В. Релігія як засіб виправлення засуджених до позбавлення волі: ретроспективний аналіз	123
Ткаченко А. В. Теоретико-методологічні засади положень статті 392 КК України та шляхи її удосконалення	129
Максимів О. Д., Поліщук К. С. Кримінально-правова характеристика необережного знищення або пошкодження майна	135
Пунько О. В. Юридична природа та сутність правозастосовних актів.....	141
Кіцелюк В. І. Особливості надання згоди на затримання суддів та народних депутатів України	148
Сав'юк О. В., Олійник Х. А. Кримінологічна характеристика катастроф і аварій на залізничному транспорті.....	153
Якименко Л. Г. Загальносоціальні заходи перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори Державної пенітенціарної служби України	160

Саїв О. О.

Моделі та концепції поняття доказів

у кримінальному провадженні166

ПЕРСОНАЛІЇ

Рябошапко Л. І.

Ректор Іван Луцький

священик, науковець, менеджер174

НЕКРОЛОГ

Луцький Іван Михайлович176

CONTENTS

LAW

Kostytskyy M. V. <i>Main stages of formation and development of national juridical psychology</i>	10
Matskevich M. M. <i>Constitutional regulation of cultural rights and freedoms of man and citizen in Ukraine</i>	17
Marysyuk K. B. <i>The most known penitentiaries of the world – «White swan»</i>	27
Lutskyy A. I. <i>Main phenomenological law concepts and their influence on legal ideology</i>	31
Lutskyy M. I. <i>Juridical characteristics of juridical delivery of the Act of union between the UPR and the WUPR</i>	37
Ostroglyad A. V. <i>Practice of application of institute of previous conviction is in Ukraine</i>	42
Knysh V. V. <i>Alternatives on going transformation of the modern state and law based state</i>	47
Skomorovskiy V. B. <i>The restoration of the socialist Federation: phantom or real perspective?</i>	52
Fedorak L. M. <i>The definition of the crime's continued</i>	57
Katinskaya L. R. <i>Concept of digital signature certificate in Ukraine and Poland</i>	64
Grytskevych S. G. <i>Corporatism as a threat to the development of the welfare State in Ukraine</i>	70
Dlugosh O. I. <i>Legal consequences of recognition of legal authorities with will flaws invalid</i>	76

Andruhiv O. I. <i>State policy in the sphere of legal regulation of the use of alcoholic beverages in Ukraine at the present stage</i>	83
Sviridyuk N. P. <i>Ministry of Justice, as the subject of the implementation of the economic functions of the state</i>	90
Hromko V. Ja. <i>Some problem aspects connected with reformation of judicial system of Ukraine t</i>	97
Shvedova G. L. <i>The political institutions in a system of means of the counteraction of corruption criminality in Ukraine</i>	102
Onischuk I. I. <i>Legal examination of the draft laws as a prerequisite for creating and implementing the system of legal monitoring in Ukraine</i>	107
Kotova A. A. <i>Historical aspects and international experience in the security of witnesses as participants in criminal proceedings</i>	116
Luchko S. V. <i>Religion as a means of correction to imprisonment: a retrospective analysis</i>	123
Tkachenko A. V. <i>Theoretical and methodological basis of article 392 of the Criminal Code of Ukraine and ways of its improvement</i>	129
Maksymiv O. D., Polischuk K. S. <i>Kriminal and legal characteristics description of careless elimination ordamage of property</i>	135
Pun'ko O. V. <i>Legal nature and essence of the enabling legislation</i>	141
Kitselyuk V. I. <i>Peculiarities of giving consent for detention of judges and people's deputies of Ukraine</i>	148
Savjuk O. V., Oliynik K. A. <i>Description criminology of catastrophes and failures is on the railway transport</i>	153
Yakymenko L. G. <i>General social measures blocking the channels entering the prohibited items, objects and substances</i>	

*in the penal institutions and detention facilities
the State Penitentiary Service of Ukraine*160

Saiv O. S.

*Models and concepts of the conception
of proofs in criminal proceeding*166

PERSONALIA

Ryaboshapko L. I.

Rector Ivan Lutskyy priest, scholar, manager.....174

OBITUARY

Lutskyy Ivan176

ПРАВО

УДК 340.1+159.9

Костицький Михайло Васильович

ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

У статті здійснюється історико-правовий аналіз становлення та розвитку юридичної психології як науки. Акцентується увага на основних теоретичних, монографічних дослідженнях, які розкривають зміст юридичної психології та визначають межі її застосування у системі судочинства. Здійснюється виокремлення кількох етапів у розвитку науки юридичної психології. Основним недоліком розвитку юридичної психології на сучасному етапі, є присутність (інколи домінування) радянської та російської теоретичної доктрини у цій науковій дисципліні.

Ключові слова: юридична психологія, судова психологія, спеціальні психологічні знання, психологія, наука.

Постановка проблеми. Юридична психологія є відносно новою дисципліною у системі юридичних знань, однак історія її становлення та розвитку викликає чималий інтерес серед дослідників. Особливо у період незалежності України виникає необхідність розробки власних теоретичних та методичних підходів до застосування психологічних знань у системі права та відходу від заідеологізованих радянських наукових стереотипів, що домінують у цій науковій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи, що юридична психологія в Україні тільки набирає активного розвитку, кожен з дослідників намагається проаналізувати теоретичні розробки своїх попередників, або виокремити, принаймні, основні тенденції та специфіку розвитку даної науки.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення основних етапів становлення вітчизняної юридичної психології та визначення основних тенденцій її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Юридична психологія як самостійна наука починає своє становлення у другій половині XIX ст. Вона інтенсивно розвивалася в Німеччині, Італії, Росії. В Україні розвиток юридичної психології цього періоду пов'язаний з іменами таких вчених, як Л. Є. Владіміров, Л. Й. Петражицький, О. І. Сікорський, які викладали в Харківському та Київському університетах.

Після 1917 року створюється низка науково-дослідних інститутів та лабораторій з вивчення злочинів і злочинця (в тому числі і психологічними методами). У 1924 році при юридичному факультеті Київського інституту народного господарства було організовано кримінальну клініку, де проводилися психологічні дослідження правопорушників. Подібні напрями розвивалися у Харківській та Одеській лабораторіях з вивчення злочинності і

злочинця. Однак попри розвиток судової (юридичної) психології в окремих центрах чи окремими вченими йшов потужний ідеологічний наступ на такі дослідження: в першому номері журналу «Революція права» за 1929 рік було опубліковано статтю партійною ідеолога С. Я. Булатова «Відродження Ламброзо в радянській кримінології». Вона започатковувала тотальну ідеологічну та методологічну критику кримінологічних і психологічних досліджень злочинів і злочинців. Визнавалася лише одна причина злочинів наростання класової боротьби. До 1931 року психологічні підрозділи з вивчення злочинів та злочинців було ліквідовано та докорінно реорганізовано. Довершила погром Постанова ЦК ВКП (б) «Про педологічні перекручення в системі Наркомосвіти» від 4 липня 1936 року, якою фактично заборонялися будь-які психологічні дослідження.

Відродження юридичної психології наступило в середині 60-х років ХХ ст., коли почалося введення в навчальні програми юридичних вузів і факультетів нової навчальної дисципліни – психології (загальної і судової). За викладання цієї дисципліни взялися такі ентузіасти як В. Г. Гончаренко, А. Е. Жалінський, В. О. Коновалова, З. І. Мітрохіна, М. М. Михеєнко, О. П. Слободяник, С. А. Тарарухін та інші.

У 1966 році В. О. Коноваловою було захищено першу комплексну (на стику криміналістики і психології) докторську дисертацію «Теоретичні проблеми слідчої тактики (пізнавальна функція логіки і психології)». У 1970 році цією ж авторкою публікується монографія «Проблеми логіки і психології у слідчій тактиці», а в 1978 році – «Психологія в розслідуванні злочинів» [6].

У період 60-80 рр. ХХ ст. Л. Ю. Лроцкером, В. Г. Гончаренком, Ю. М. Грошевим, А. В. Жалінським, В. О. Коноваловою, М. В. Костицьким, С. А. Тарарухінім, А. П. Тузовим та іншими публікується низка статей з психології розслідування злочинів, окремих слідчих і судових дій, психології правосвідомості, профілактики злочинів, тощо.

У 1981 році М. В. Костицьким опубліковано брошуру «Психологічні методи в боротьбі з правопорушеннями» [10], а в 1985 році – брошуру «Судово-психологічна експертиза в кримінальному процесі», підготовлену в співавторстві з В. Т. Нором [11]. У 1987 році виходить монографія М. В. Костицького «Судово-психологічна експертиза», де обґрунтовується можливість психологічної експертизи не лише в кримінальному, але й цивільному та адміністративному процесі [12].

У 1990 році В. О. Коноваловою опубліковано перший в Україні навчальний посібник «Правова психологія» [7]. Того ж року, докторську дисертацію на стику юридичної психології та кримінального процесу захищає М. В. Костицький. У цьому ж році він публікує монографію «Вступ до юридичної психології: методологічні і теоретичні проблеми» [9]. Започатковується дослідження на стику теорії права, галузевих юридичних наук і психології (В. В. Оксамитний, О. М. Костенко, Є. М. Мойсєєв та інші).

Накопичення досвіду викладання психології (загальної і судової), розширення наукових досліджень на стику психології і юриспруденції зумовили теоретичну і методологічну ревізію наявних напрацювань та зміну назви навчального курсу та й самої науки. На початку 90-х рр. ХХ ст. для юристів і психологів у Львівському та інших університетах західного регіону України читається курс «Юридична психологія». М. В. Костицьким у 1995 році підготовлено і опубліковано авторську програму з цього курсу, яка стала основою для підготовки паспорту наукової спеціальності 19.00.06 «Юридична психологія», по якій передбачався захист кандидатських і докторських дисертацій з юридичних і психологічних наук.

У 1995 році в Українській академії внутрішніх справ організується перша в Україні кафедра юридичної психології, відкривається ад'юнктура (аспірантура) та спеціалізована рада по захисту дисертацій з юридичної психології.

Потреби юридичної практики в психологічному знанні зумовлюють необхідність викладання юридичної психології на психологічних спеціальностях майже в усіх вузах України. Ця дисципліна стає обов'язковою при підготовці юристів і психологів у вузах системи МВС.

У середині 1990-х років створюється психологічна лабораторія в НДІ при Національній академії внутрішніх справ. У Київському інституті внутрішніх справ під керівництвом академіка В. М. Синьова започатковується і розвивається новий напрям юридичної психології – «пенітенціарна психологія».

Загалом, з того часу в Україні захищено кілька десятків кандидатських та докторських дисертацій з юридичної психології. У 1999 році дисертацію «Психологія професійної деформації працівників органів внутрішніх справ» на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук захистив В. С. Медведєв; у 2004 році дисертацію «Теоретико-психологічні засади управління персоналом органів внутрішніх справ» на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук захистив В. І. Барко; у 2007 році Л. Д. Удалова захистила докторську дисертацію з юридичних наук на стику криміналістики і психології «Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України». Дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на стику психології, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності захистив В. В. Бернас.

Кандидатські дисертації з юридичної психології на здобуття наукових ступенів з юридичних та психологічних наук захистили В. В. Бєдь, Т. Ю. Ваврик, О. В. Волошина, І. Ю. Воробйова, І. О. Дубова, Є. Г. Запорожцев, Г. Є. Запорожцева, О. Б. Загурський, О. В. Іванова, Я. Ю. Кондратьєв, В. В. Конопльова, О. М. Корнєв, О. М. Кретчак, В. В. Кошинець, Т. В. Кушнірова, Р. Я. Лемик, О. Л. Мартенко, В. В. Марчак, В. І. Ярошенко та інші.

Важливим кроком забезпечення навчального процесу було опублікування у 2000 році першого в Україні підручника «Юридична психологія» за редакцією члена-кореспондента АПН України Я. Ю. Кондратьєва. Підручник підготували професори В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко, Я. Ю. Кондратьєв, М. В. Костицький, С. А. Тарарухін, Г. О. Юхновець.

У 2002 році адвокат, професор В. В. Бєдь опублікував навчальний посібник «Юридична психологія» [3]. Слід відзначити, що названий автор (кандидат юридичних наук з юридичної психології), розширює предмет викладу матеріалу. Цінність даного дослідження полягає в тому, що розкриваються теми, присвячені психології судової діяльності, психології діяльності прокурора і адвоката, психологічним проблемам цивільного судочинства тощо.

У 2001 р. вчені Харківського національного університету внутрішніх справ (академік О. М. Бандурка, професори С. П. Бочарова і О. В. Землянська) видали книгу «Юридическая психология», яка Департаментом по роботі з персоналом МВС України допущена як підручник для курсантів, слухачів і студентів юридичних і педагогічних спеціальностей (зрозуміло, для навчальних закладів МВС України) [1]. В підручнику міститься досить значний матеріал для освоєння юридичної психології тими, хто спеціалізується в галузі криміналістики та досудового слідства. Однак він базується

виключно на роботах радянських і російських психологів, автори не знайомі навіть з роботами своїх сусідів – вчених з Харківської національної юридичної академії, не згадують про роботи з юридичної психології, що були видані в Україні.

На жаль, вказана особливість проявляється й у інших авторів. Так, у 2003 році у Києві виходить навчальний посібник із юридичної психології А. С. Сабурова [14]. Він має обсяг 15,5 друкованих аркушів і складається з шести глав, дві з яких – «Психологія потерпілого» та «Виправно-трудова психологія» містять всього по три сторінки тексту. Глави «Психологічні основи проведення окремих процесуальних дій» та «Кримінальна психологія» дійсно мають відношення до юридичної психології, а решта – це спроба перенесення положень загальної психології в юриспруденцію. В тексті не вказано, хто рекомендував цю роботу як навчальний посібник, немає жодного посилання на якесь наукове джерело. Таке враження, ніби автор взагалі є першим, хто розглядає ці питання.

Важливим і необхідним джерелом для юристів, які спеціалізуються в сфері протидії злочинності, є навчальний посібник професора Одеської національної юридичної академії М. Ф. Будіянського «Кримінальна психологія» (2003 р.) [4]. Хоча автор і перебуває під впливом криминології, все ж він надає читачу певну інформацію щодо психології злочинця, правопорушення, злочину та психологічних прийомів, що можуть бути використані в процесі розслідування злочину.

Вказані недоліки відсутні в підручнику «Кримінальна психологія» професора В. С. Медведєва, який вийшов у м. Києві в 2004 р. [13]. Це, можливо, перший комплексний підручник, адресований і юристам, і психологам. Він невеликий за обсягом, але висвітлює питання психологічної складової злочину і злочинності, особистості і групи як суб'єкта злочину, психології організованої злочинності та психології жертви. Корисними для тих, хто освоює курс юридичної психології, є додатки, що містять психодіагностичний інструментарій та витяги з нормативно-правових актів.

Кримінальна психологія є складовою частиною юридичної психології, при цьому вона нерозривно пов'язана з кримінальним правом та криминологією. В названому підручнику матеріал узгоджується з положеннями кримінального права, але цього не можна стверджувати щодо зв'язку з криминологією – випадає цілий блок питань стосовно психології попередження злочину і злочинності.

Протягом 2003-2005 рр. у Національній академії внутрішніх справ групою вчених (Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Каз міренко, Я. Ю. Кондратьєв, Г. О. Юхновець та ін.) видано низку навчально-методичних матеріалів із юридичної психології, спрямованих на психологічне забезпечення правоохоронної діяльності. Зокрема, це посібники «Професійно-психологічна підготовка працівників оперативних підрозділів» (К., 2003 р.), «Психологічне супроводження оперативно-службової діяльності працівників органів внутрішніх справ в екстремальних умовах» (К., 2003), «Психологія управлінської діяльності органів внутрішніх справ» (К., 2005 р.) та ін. Зрозуміло, що вони адресовані переважно правоохоронцям, викладачам навчальних закладів, керівникам і психологам практичних підрозділів, і меншою мірою можуть використовуватися курсантами і слухачами, не кажучи вже про студентів-юристів цивільних вузів.

У 2003 році виходить навчальний посібник доцента Луганської академії внутрішніх справ Б. І. Бараненка «Психологія оперативно-розшукової діяльності. Загальна частина» [2]. Попри безспірну важливість цієї книги, вона має й недоліки, при тому теоретичного й джерельного характеру. Наприклад, як вибудується система психологічних знань у майбутнього правоохоронця, коли автор спочатку стверджує, що психологія оперативно-

розшукової діяльності «...охоплюється певним чином загальною методолого-методичною частиною юридичної психології», а потім пише, що є потреба «...в окремій галузевій психології, якою визнано психологію оперативно-розшукової діяльності»? Ким, коли і де визнано, крім самого автора, вгадати важко. Список літератури, який наводить автор в кінці посібника, не тільки не допоможе тому, хто вивчає психологію оперативно-розшукової діяльності, а навпаки – дезорієнтує його. У наведеній праці, крім психологічних джерел та книг із конфліктології, значна кількість робіт присвячена теорії системного підходу, філософії, політології.

Важливою віхою в розвитку юридичної психології як науки та навчальної дисципліни був вихід у 2004 році підручника фундаторки української юридичної психології, академіка В. О. Коновалової в співавторстві з член-кореспондентом АПрН України В. Ю. Шепітьком «Юридична психологія: Академічний курс» [8]. Роком пізніше він у дещо скороченому вигляді та з назвою «Основи юридической психологии» був опублікований у м. Харкові російською мовою. Цей підручник є таким, що найбільшою мірою представляє читачу об'єкт, предмет, методи, історію і систему юридичної психології.

Реалізація на практиці положень української Конституції про розподіл влади, зростання в останні роки ролі і значення судової влади стимулювали наукові дослідження в області психології судової діяльності та видання відповідних навчальних джерел. Вже згадуваний професор М. Д. Будіянський опублікував у 2005 році рекомендований Міністерством освіти і науки України навчальний посібник «Психологія судової діяльності» [4]. У невеликій за обсягом роботі автор розкриває психологічні особливості праці судді, діяльності суду та розгляду кримінальних справ. Він вперше робить вдалу, на наш погляд, спробу розкрити психологічні механізми діяльності господарського суду. Значна увага в посібнику приділена судово-психологічній консультації. Як недолік, слід відмітити дуже скромний список літератури – всього вісім джерел.

Приблизно в той же час виходить друком навчальний посібник член-кореспондента АПрН України В. Ю. Шепітька «Психологія судової діяльності» [15], рекомендований до опублікування Національною юридичною академією ім. Ярослава Мудрого. Він відрізняється добротністю та ґрунтовністю, як це прийнято в традиціях харківської школи права, складається з шести глав, де розкриваються загальні питання психології судової діяльності й психології особистості в судовій діяльності, психології судового процесу, окремих судових дій та судово-психологічної експертизи. Правда, автор психологію особистості в судовій діяльності розкриває, опираючись на особистісний підхід лєнінградської школи психології, а саму судову діяльність аналізує на базі методології діяльнісного підходу (московська школа психології). Попри протистояння цих шкіл упродовж десятиліть, примирення між ними не було досягнуто. Тому, підтримуючи спробу автора провести науковий синтез двох підходів в психології, вважаю, що доцільніше це було б зробити на рівні монографічного дослідження, а не в навчальному посібнику.

На відміну від інших згадуваних робіт, у посібнику В. Ю. Шепітька пропонується список рекомендованої літератури до кожної глави, є достатньо велика бібліографія, запитання для самоконтролю та додатки з текстами Закону України «Про статус суддів», Кодексу професійної етики суддів України, затвердженого V з'їздом суддів України 24 жовтня 2002 р. та Основних принципів незалежності судових органів, схвалених

резолюціями 40/2 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 28 листопада та 13 грудня 1985 р.

Важливою віхою в розвитку юридичної психології як науки та навчальної дисципліни стало видання в 2007 році за редакцією професорів Л. І. Казміренко та Є. М. Мойсеева підручника «Юридична психологія», підготовленого професорами В. Г. Андросюком, Л. І. Казміренко, М. В. Костицьким, С. А. Тарарухінім, Г. О. Юхновцем та доцентами Д. О. Александровим та І. Є. Мойсеевою [16].

29-30 вересня 2006 р. у м. Києві на базі Київського національного університету внутрішніх справ проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію на тему «Актуальні проблеми юридичної психології», де в низці доповідей і виступів піднімалися питання вдосконалення викладання юридичної психології, диференціації навчального матеріалу з цієї дисципліни для юристів і психологів, взаємозв'язку юридичної психології як базового курсу з психологічними спецкурсами.

Огляд історії юридичної психології в Україні, своєрідний підсумковий аналіз розвитку цієї науки, даний учасниками вищезгаданої конференції дає підстави стверджувати про наявність двох українських шкіл юридичної психології: київської та харківської. І хоча серйозні дослідження проводилися у Львові, Одесі, Ужгороді, Чернівцях, Івано-Франківську, Чернігові, все ж таки йдеться про проведення в цих регіонах важливих, але локальних наукових досліджень.

Висновки. Проаналізувавши історичний розвиток і становлення вітчизняної юридичної психології, як науки, можна чітко виокремити такі основні напрями наукових досліджень, що здійснюються фахівцями даної сфери знань:

- 1) розробка теоретичних і методологічних основ юридичної психології (В. О. Коновалова, М. В. Костицький, В. С. Медведєв, Л. Е. Орбан-Лембрик, В. Ю. Шепітько та інші);
- 2) аналіз правової психології (Р. В. Каламаж, Л. І. Казміренко, О. Л. Мартенко);
- 3) дослідження кримінальної психології (Д. О. Александров, М. Ф. Будіянський, В. С. Медведєв, В. Я. Марчак, О. Є. Мойсеева, Є. М. Мойсеев, С. І. Яковенко);
- 4) дослідження психології юрисдикційної діяльності та її учасників (В. Г. Андросюк, В. В. Бедь, О. Б. Загурський, О. В. Кришевич, І. В. Озерський, В. Ю. Шепітько, В. І. Ярошенко та інші);
- 5) аналіз психології досудового розслідування (В. В. Берназ, В. Г. Гончаренко, В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько, Л. Д. Удалова та інші);
- 6) аналіз психології діяльності правоохоронних органів та вироблення рекомендацій по вдосконаленню управління в цій сфері (В. І. Барко, Є. Г. Запорожцев, Л. І. Казміренко, В. В. Кондрюкова, О. М. Крегчак, Л. І. Мороз, Г. О. Юхновець, С. І. Яковенко та інші);
- 7) дослідження психології праці юриста (Т. Ю. Ваврик, О. В. Волошина, О. В. Іванова, В. В. Конопльова, Т. В. Кушнірова, О. М. Морозов, І. М. Слюсар, О. Ю. Сидоренко, О. М. Цільмак та інші);
- 8) дослідження психології оперативпо-розшукової діяльності (Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Б. І. Бараненко, П. Я. Пригунов, Г. О. Юхновець та інші);
- 9) дослідження пенітенціарної психології (О. В. Давидова, В. М. Дзюба, М. Р. Морозова, В. В. Сулицький, В. М. Синьов та інші);

- 10) розробка теорії та методики використання спеціальних психологічних знань в юрисдикційному процесі (В. В. Бедь, М. В. Костицький, В. В. Кошинець, Р. Я. Лемик, М. І. Луцький, В. Я. Марчак, О. Ю. Петечел, В. Ю. Шепітько та інші).

Костицкий М. В. Основные этапы становления и развития отечественной юридической психологии

В статье осуществляется историко-правовой анализ становления и развития юридической психологии как науки. Акцентируется внимание на основных теоретических, монографических исследованиях, которые раскрывают содержание юридической психологии и определяют границы ее применения в системе судопроизводства. Осуществляется выделение нескольких этапов в развитии науки юридической психологии. Основным недостатком развития юридической психологии на современном этапе, является присутствие (иногда доминирование) советской и российской теоретической доктрины в этой научной дисциплине.

Ключевые слова: юридическая психология, судебная психология, специальные психологические знания, психология, наука.

Kostytskyu M. V. Main stages of formation and development of national juridical psychology

Historical and legal analysis of formation and development of juridical psychology as a science is conducted in the article. The emphasis is placed on the main theoretical, monographic researches revealing the essence of juridical psychology and defining the limits of its application within the judiciary system. Several stages in the development of juridical science are distinguished. Existence (sometimes domination) of the Soviet and Russian theoretical doctrines in this academic discipline is the key drawback of development of juridical psychology on the current stage.

Key words: juridical psychology, forensic psychology, special psychological knowledge, psychology, science.

УДК 342.72

Мацькевич Микола Михайлович

КОНСТИТУЦІЙНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

У статті аналізується конституційне регулювання інституту прав і свобод людини, зокрема, культурних прав і свобод, досліджуються нормативні приписи, які закріплюють їх зміст та аргументується, що ефективність конституційного регулювання культурних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо залежить від того, наскільки дотримуються юридичні норми щодо верховенства конституції, її найвищої юридичної сили та такої специфічної властивості її норм як їх пряма дія.

Ключові слова: конституційні права і свободи, культурні права і свободи, людина, громадянин, правове регулювання.

Постановка проблеми. Конституційні культурні права та свободи людини і громадянина виступають невід'ємним елементом правового статусу особи в умовах демократичної, соціальної, правової держави, якою відповідно до ст. 1 Конституції проголошується Україна. Вказана група суб'єктивних прав і свобод людини та громадянина одночасно є не лише засобом задоволення культурних (інтелектуальних, духовних) інтересів і потреб, а й водночас одним з елементів системи правового регулювання суспільних відносин у цілому. Такі їх властивості – це передусім форми прояву особистісної та соціальної цінності конституційних прав і свобод людини та громадянина. Саме цим і зумовлюється те суттєве теоретичне та практичне значення, що має розгляд і дослідження конституційних культурних прав і свобод людини та громадянина як окремого специфічного елемента системи правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням конституційно-правового регулювання культурних прав і свобод людини та громадянина займалися такі вчені: К. А. Бабенко, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, С. Л. Лисенков, А. Ю. Олійник, Н. М. Оніщенко, А. С. Пазенок, Ю. С. Шемшученко та ін.

Постановка завдання. Метою статті є розробка та формування комплексного конституційно-правового регулювання культурних прав і свобод людини та громадянина в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У другому розділі Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» визначаються основні принципи прав і свобод людини і громадянина, їх загальні та спеціальні (юридичні) гарантії, а також встановлюються громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні, ідеологічні), екологічні й інші права та свободи людини і громадянина в Україні. Цей розділ також містить норми, що встановлюють основні конституційні обов'язки людини і громадянина та гарантії їх виконання.

Відповідно до позиції Ю.М. Тодики та О.Ю. Тодики, важливим елементом правового статусу особистості в Україні є нормативна основа, на якій він базується. Мова

йде насамперед про Конституцію України, що визначає конституційно-правову основу статусу людини та громадянина. У другому її розділі міститься 48 статей, присвячених правам, свободам, обов'язкам і гарантіям людини та громадянина. Принципово новим у конституційній практиці є визнання пріоритету прав і свобод людини відносно держави. Стосовно правового статусу людини в Конституції України знайшли відображення апробовані світовим досвідом конституціоналізму такі цінності та положення як: усі люди вільні і рівні у своїй гідності та правах; права і свободи людини невідчужувані та непорушні; права і свободи людини та громадянина, закріплені конституцією, не є вичерпними; конституційні права і свободи гарантуються та не можуть бути скасовані; при прийнятті нових законів або внесенні змін у чинні закони не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод; кожний має право на вільний розвиток своєї особистості; громадяни мають рівні конституційні права і свободи та рівні перед законом; громадянин не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство; громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами; кожний має право на правову допомогу [13, с. 193].

Держава як така, взята незалежно від своєї конституції – не більш ніж ідеальна конструкція, штучне утворення думки, абстракція з галузі загальної теорії держави. Держава є передумовою самого існування конституції та водночас вона є об'єктом конституційного регулювання. Саме в державі конституція діє та реалізується. Конституція формує державу, але у свою чергу вона також формується державою. Таким чином, у правовій державі між самою державою та конституцією створюється інтегрована єдність.

Як зазначають А.М. Колодій та А.Ю. Олійник, Конституція України приділяє особливу увагу питанню конституційного закріплення прав і свобод людини та громадянина. Це закономірно, адже права та свободи людини і громадянина в наш час стали загальноновизнаною найвищою суспільною цінністю. Нині визнання та практичне здійснення прав і свобод людини та громадянина стало основним критерієм міри демократичності тієї чиї держави [5, с. 170]. Закріплення прав, свобод та обов'язків людей і громадян на конституційному рівні є найголовнішим у нормативному регулюванні правового статусу особи будь-якої держави. Адже у випадку, коли правам, свободам і обов'язкам людини та громадянина не відведено належної уваги в Основному Законі, вони можуть перетворитися в декларації й не мати практичного використання. Водночас сучасною юридичною теорією і практикою людина визнається найвищою соціальною цінністю, а її права та свободи повинні визначати зміст і спрямованість діяльності законодавчих, виконавчих, судових та інших державних органів [5, с. 172].

У свою чергу А.С. Пазенок відмічає, що конституційні права та свободи людини є показниками державного забезпечення демократії, гуманізму і справедливості, створюють громадянам сприятливі можливості для самореалізації в усіх сферах суспільного життя. Вони є основою *конституціоналізму* – доктринальної категорії, яку трактують у кількох аспектах, зокрема як: політико-правову ідеологію, історично пов'язану з феноменом конституції; інтелектуальне узагальнення, притаманне певному етапу історичного розвитку; суспільно-політичний рух, спрямований на реалізацію відповідних конституційних ідей; державне правління в широкому сенсі цього слова та практику конституційного регулювання суспільних відносин [10, с. 27]. При цьому А.С. Пазенок слушно додає, що традиційно найважливіші права та свободи людини і громадянина

закріплюються та гарантуються основним законом кожної держави – конституцією [10, с. 36].

На переконання М.В. Савчина, конституційне регулювання інституту прав і свобод людини, в основі якого лежить юридизація фундаментальних прав і свобод, виражається в концепції основних прав і свобод. Певний спосіб інституювання прав і свобод людини в конституційному праві залежить від особливостей національної правової системи. Особливістю вітчизняного типу інституювання прав і свобод людини є те, що їх «каталог» згідно зі ст. 22 Конституції, є не вичерпним і у процесі правотворення і правозастосування не допускається звуження їх змісту та обсягу [12, с. 144-145].

У наукових джерелах пропонується досить широкий спектр підходів до розуміння сутності конституційного регулювання суспільних відносин. В одній з перших у юридичній літературі радянського періоду дефініції поняття конституційного регулювання, його зміст розкривається лише як встановлення юридичних норм (за допомогою нормативних актів), що призначені суб'єктам державно-правових відносин і визначають їх місце в політичній системі, компетенцію, форми та методи діяльності [1, с. 95]. Однак варто зауважити, що такий підхід зводить конституційне та правове регулювання в цілому лише до однієї з його складових частин – правотворчості, тобто до створення правової бази функціонування суб'єктів суспільних відносин, і при цьому із змісту правового впорядкування фактично вилучаються інші необхідні, важливі елементи.

Виходячи з викладеного вище, а також звільнивши наведену дефініцію поняття конституційного регулювання від ідеологічних атрибутів і штампів, зумовлених історичними особливостями суспільно-політичних умов, за яких вона формулювалася, вважаємо можливим і доречним визначити конституційне регулювання суспільних відносин як один з видів державної діяльності, що має на меті за допомогою закріплення в Основному Законі певних норм права упорядкувати стан та основні напрями розвитку найважливіших суспільних відносин і надати їм особливого (конституційного) правового статусу.

Реальним конституційне (і правове взагалі) регулювання потрібно визнати у випадках, коли формально чинні правові норми знаходять своє повне втілення у практиці суспільних відносин, на регламентацію яких ці норми спрямовані, тобто повсякденні суспільні відносини здійснюються в повній відповідності з нормами чинної конституції (або інших нормативно-правових актів). Отже, реальне конституційне регулювання суспільних відносин слід інтерпретувати як дійсну впорядкованість суспільних відносин нормами чинної конституції. Відповідно, реальне правове регулювання – це дійсна впорядкованість суспільних відносин нормами чинного права.

Водночас деякі автори зауважують, що Конституція – це не тільки закріплення відповідних цінностей, пріоритетів, норм, а й певна програма бажаних змін. На думку політолога А.М. Медушевського, в перехідному суспільстві Конституція являє собою не стільки фіксацію реального стану речей, скільки програму бажаних змін модернізації суспільства [8, с. 80].

При цьому підкреслюється, що проголошення прав і свобод людини та громадянина на рівні Конституції не означає автоматичної реалізації цих прав. Воно створює лише передумови, є першим кроком до реалізації цих прав. Це стосується насамперед проблем реалізації позитивних прав. Конституція України містить розгорнутий перелік таких прав як право на працю (ст. 43), на житло (ст. 47), право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48), право на освіту (ст. 53) та ін.

Досить часто сьогодні в нормах права, нормативно-правових актах, політичних документах можна зустріти твердження, що людина є «найвищою соціальною цінністю в нашому суспільстві». Цю тезу відтворює і ст. 3 Конституції України. Слід зазначити, що, мабуть, це – здебільшого декларативне положення. Проте цілком очевидно, що демократичне суспільство в сучасних умовах вимагає не тільки декларування певних положень, але й створення дійових юридичних механізмів, які дозволять повною мірою реалізувати свої права та свободи, займаючи активну життєву позицію [8, с.81].

Беручи до уваги запропоновану вище загальну дефініцію конституційного регулювання суспільних відносин, а також ураховуючи його специфіку в сфері прав і свобод людини та громадянина й загальне розуміння сутності суб'єктивних культурних прав і свобод, вбачається можливим визначити конституційне регулювання змісту та реалізації цієї групи суб'єктивних прав і свобод як один з видів державної діяльності, що полягає в упорядкуванні та наданні особливого (конституційного) правового статусу переліку, змісту та умовам реалізації можливої поведінки індивідів у сфері культурних відносин шляхом закріплення відповідних норм права в Основному Законі. Положення Основного Закону, що стосуються закріплення змісту та реалізації суб'єктивних культурних прав і свобод людини та громадянина, становлять невід'ємну частину загальної системи конституційного регулювання. Тому на них у повному обсязі поширюються ознаки конституційного регулювання суспільних відносин [6, с. 11].

Для Конституції України як визначального джерела конституційного права властиві певні юридичні ознаки, які розкривають її сутність і зміст, функції, систему та структуру, форму існування та дієвості, а також гарантії цього пріоритетного джерела національного конституційного права. Як правило, правознавці відзначають важливість конституції для регулювання суспільних відносин, які є предметом конституційного права, її вищу юридичну силу, особливий порядок прийняття конституції та внесення до неї змін тощо.

Дещо деталізуючи ці твердження, можна сказати, що Конституцію України як головний, найважливіший нормативно-правовий акт у системі джерел національного права України, основне джерело конституційного права і всіх інших галузей права України, характеризує низка ознак. По-перше, Конституція України є актом найвищої юридичної сили, що об'єктивізує політичну волю Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні. Конституція України, як і національні конституції інших держав, має найвищу юридичну силу, що відображає її верховенство в системі конституційного права та системі національного права в цілому [3, с. 161]. По-друге, Конституція України містить норми, які є нормами прямої дії. Вони знаходять свій подальший розвиток і деталізуються в інших нормативно-правових актах, але це не заперечує можливості застосування норм Конституції України безпосередньо, особливо тих норм, що визначають основні права та свободи людини і громадянина. По-третє, Конституція України, як і конституції більшості інших країн світу, має особливий порядок прийняття і внесення до неї змін, що є важливою нормативно-правовою гарантією Конституції України. По-четверте, за формою Конституція України є формалізованим кодифікованим правовим актом найвищої юридичної сили. Конституція України була прийнята як єдиний нормативно-правовий акт найвищої юридичної сили. Внесення змін і доповнень до окремих розділів Конституції України передбачає органічну зміну її тексту в цілому [3, с. 162]. По-п'яте, за походженням Конституція України є парламентським актом, оскільки 28 червня 1996 р. Конституція України була урочисто прийнята

Верховною Радою України. Парламентський спосіб прийняття Конституції України, станом на сьогодні, залишається й пріоритетною формою внесення змін до Конституції. По-шосте, за територією дії Конституція України є виключно загальнодержавним нормативним актом. Дія її положень поширюється на всю територію України і на всіх суб'єктів права. Тобто Конституції України властива така риса як універсальність. По-сьоме, за часом дії Конституція України має постійний характер. Дія переважної більшості її положень не обмежується часом. По-восьме, Конституція України відіграє важливу роль щодо розвитку і вдосконалення вітчизняної науки та освіти у сфері конституційного права. Наукові дослідження юридичних властивостей Конституції є підґрунтям для пізнання інших важливих явищ конституційно-правового буття, щодо яких Конституція виступає системоутворюючим чинником. Ці ознаки загалом визначають юридичні властивості Конституції України як визначального джерела конституційного права України [3, с. 163].

Структура та система Конституції України обумовлені та тісно пов'язані зі своїми функціями. Внутрішня побудова Основного Закону є оптимальною юридичною моделлю для ефективного цілеспрямованого впливу Конституції України на суспільні відносини, що є предметом конституційного права. При цьому серед юридичних функцій Конституції України виокремлюють регулятивну. Остання в системі юридичних функцій Конституції відіграє одну з центральних ролей, оскільки вона не лише безпосередньо реалізує завдання врегулювання суспільних відносин, а й опосередковано служить засобом забезпечення установчої та правоохоронної функцій Конституції. З цього погляду можна стверджувати, що саме в регулятивній функції Конституції знаходять своє найповніше відображення загальнорегулятивні властивості права як такого. Водночас рівень забезпеченості цієї функції дозволяє оцінити ступінь реальності Конституції, того, наскільки вона впливає як на правове середовище, так і на інші сфери суспільного життя. У результаті чого, крім своєї суто практичної значущості в забезпеченні розвитку суспільних відносин, регулятивна функція набуває й методологічного значення критерію оцінки якості конституційно-правового життя суспільства.

Дослідження регулятивної функції Конституції та її забезпечення в Україні охоплює не лише висвітлення її співвідношення з іншими функціями Конституції, а й аналіз шляхів її реалізації, якими є: фіксація правових норм, які визначають статус основних суб'єктів правовідносин, визначення структури, функцій і компетенції органів державної влади та їх посадових осіб, визначення конкретних правових зв'язків між суб'єктами конституційних правовідносин, встановлення норм, які регулюють конституційну відповідальність, встановлення загального типу правового регулювання щодо конкретних правовідносин. Це потрібно з огляду на те, що саме через таку конкретизацію процесу реалізації регулятивної функції ми отримуємо можливість висвітлити як її безпосередній зміст, так і продемонструвати ті способи, завдяки яким Конституція здійснює регулятивний вплив на суспільні відносини [11, с. 123].

Важливою складовою ефективного правового забезпечення реалізації регулятивної функції Конституції є гарантування відповідного статусу Конституції як Основного Закону, тобто як такого специфічного правового акта, що має найвищу юридичну силу в загальній системі нормативно-правових актів і чий норми є нормами прямої дії. Лише в цьому випадку Конституція може стати надійним і головним – реальним регулятором як конкретних суспільних відносин, так і загальних процесів суспільного (правового, політичного, економічного, соціального, культурного) розвитку, спрямованих на втілення

конституційних цінностей і принципів [11, с. 124].

Наголошуючи на унікальному характері конституції як визначального джерела конституційного права, не можна обійти увагою ті юридичні властивості конституції, які забезпечують такий її статус в системі джерел конституційного права. На думку М.І. Козюбри, специфіка конституції та конституційного регулювання полягає в тому, що визнається і забезпечується: а) первинність конституційного регулювання; б) універсальність конституційних норм та універсальний характер їхньої юридичної сили; в) пряма дія конституційних норм і можливість їх безпосереднього застосування [4, с. 6].

Конституційному регулюванню культурних прав і свобод притаманна нормативність, яка виявляється в тому, що норми Основного Закону є нормами права прямої дії, тобто безпосередніми регуляторами суспільних відносин. Так, ч. 3 ст. 8 Конституції України встановлює, що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується. Виходячи з цього, конституційні норми, що стосуються культурних прав і свобод, містять у собі загальнообов'язкові правила поведінки та виступають джерелами права. Іншими словами, ці норми права справляють регулюючу дію на ті або інші суспільні відносини, на поведінку тих або інших суб'єктів, що й є ознакою нормативності.

На нашу думку, неоднозначність підходів до визнання нормативності конституційних норм мала певні підстави за умови, коли на нормативно-правовому рівні питання про наявність або відсутність прямої дії конституційних норм прямо не вирішувалося. Після прийняття чинної Конституції України, в ч. 3 ст. 8 якої безпосередньо закріплюється правило про пряму дію норм Основного Закону України, сумніви в нормативності конституційних норм є абсолютно безпідставними. Окрім того, в деяких наукових працях радянського періоду цілком обґрунтовано, вказувалося на те, що порушення питання про нормативність норм конституції є простою тавтологією, адже норма не може бути ненормативною [9, с. 13].

Розглянемо з точки зору загальноновизнаних ознак нормативності конституційні норми, що закріплюють культурні права та свободи. Першою з них є неконкретність адресата норми права, відсутність його персоніфікації. Це означає спрямованість правила, що міститься в нормі, на впорядкування поведінки будь-якого суб'єкта, який вступає у відносини, котрі врегульовані цим правилом. Формулювання, наприклад, ст. 53 і 54 Конституції України, що закріплюють факт наявності у громадян комплексу культурних прав і свобод, та інших норм права, що мають відношення до забезпечення цих прав, адресуються неконкретизованій сукупності суб'єктів, адресність яких сформульована термінологічними конструкціями: «кожен», «громадянам», «кожний громадянин», під які підпадає конкретно невизначене коло суб'єктів.

Таким чином, з одного боку, переконливо вбачається наявність невизначеності адресату, що є ознакою загальності (нормативності) норм права, а з іншого – це означає відсутність персоніфікації норм, наявність якої є невід'ємною рисою ненормативного, правозастосовного акта.

Другою ознакою нормативності норм права є можливість їх неодноразового застосування. Ця обставина зумовлена тим, що формулювання таких норм права передбачає невизначено велику кількість випадків, на які ці норми розраховані. Зазначена ознака також у повній мірі притаманна нормам, які містяться у ст. 53 і 54 Основного Закону України. Дійсно, Конституція не передбачає, наприклад, обмежень кількості

вивчених громадянином підручників (право на освіту) або написаних картин, здійснених наукових досліджень (свобода літературної, художньої наукової і технічної творчості).

Третя ознака нормативності полягає у збереженні дії норм права незалежно від її реалізації. У науковій літературі відмічається, що ця ознака виявляється тоді, коли нормативні приписи формулюють завдання або обов'язки державних органів, але й після виконання цього завдання припис продовжує діяти, оскільки є основою тих дій, що були звершені [7, с. 50-52]. Ця ознака повністю притаманна й нормам Основного Закону України, які стосуються суб'єктивних культурних прав і свобод. Однак тут наявні певні особливості, зумовлені високим рівнем узагальненості конституційних норм. Адже сам факт конституційного закріплення тих або інших прав і свобод означає одночасно й обов'язки державних і недержавних органів та організацій, забезпечувати реалізацію і захист цих прав на практиці. Це саме впливає із змісту тих частин ст. 53 (право на освіту), 54 (свобода літературної, художньої, наукової та технічної творчості) Конституції України, що закріплюють основні гарантії вказаних прав і свобод. Той факт, що в будь-якому конкретному випадку відповідний суб'єкт одноразово реалізував відносно певного громадянина свої обов'язки, наприклад, із захисту права громадянина на освіту або створення умов для його реалізації, не означає, що ці обов'язки зобов'язаного суб'єкта відносно такої особи вичерпані раз і назавжди.

У прояві цієї ознаки стосовно статей Конституції України, що закріплюють суб'єктивні культурні права та свободи, багато загального з виявом риси можливості неодноразового застосування норм права, які мають нормативний характер. В обох випадках йдеться про незалежність дії юридичних норм від кількості випадків її виконання або невиконання відповідними суб'єктами в минулому. Різниця полягає в тому, що якщо ознака неодноразовості стосується регулювання поведінки суб'єктів культурних прав, то ознака дії норм права незалежно від їх виконання або невиконання стосується впорядкування діяльності суб'єктів, які покликані забезпечувати реалізацію, охорону, захист і поновлення цих прав і свобод.

Окрім того, в першому випадку норма права, встановлюючи можливість певної поведінки, має уповноважуючий характер, і реалізується адресатами (в цьому випадку – індивідами) за їх бажанням. Це означає, що втілення в життя відповідної конституційної норми відбувається у формі її використання. Саме тому відсутність діянь, спрямованих на реалізацію такої норми не породжує будь-яких санкцій з боку держави. У другому випадку норма права, встановлюючи обов'язковість певної поведінки, має зобов'язуючий характер і повинна виконуватися незалежно від волі адресатів (в цьому випадку як юридичних, так і фізичних осіб), тобто реалізація конституційної норми відбувається у формі виконання. При невиконанні цих юридичних норм можуть і повинні застосовуватися відповідні правові санкції. Таким чином, ідея про нормативний характер норм Конституції України, що стосуються культурних прав і свобод, як і інших її положень, є обґрунтованою та переконливою.

З нормативністю юридичних норм тісно пов'язана зазначена нами вище пряма дія норм Конституції, щодо якої в літературі також висловлювалися певні сумніви [6, с. 13]. У свою чергу В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко відмічають, що Конституція України має особливий нормативний склад. Зокрема Основний Закон об'єднує в своєму складі норми, які є нормами прямої дії. Вони знаходять свій подальший розвиток і деталізуються в інших нормативно-правових актах, але це не спростовує можливості застосовувати норми Конституції України безпосередньо, особливо тих норм, які визначають основні права та

свободи людини і громадянина. Так, ч. 3 ст. 8 Конституції України визначає: «Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується».

Безпосередня дія прямих норм гарантується й існуючим в Україні механізмом правового захисту Конституції України. Оскільки нормативно-правові акти, що приймаються з метою розвитку та деталізації положень Конституції України, можуть порушувати ці положення або неадекватно відтворювати їх, Конституційний Суд України, згідно з ч. 2 ст. 147 Конституції України, має право вирішувати питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України. Тим самим гарантується дія норм конституційного права, реалізація яких не вимагає обов'язкового прийняття відповідного закону України або іншого правового акта [11, с. 96-97].

Таким чином, Конституція України, маючи особливий нормативний склад і систему відповідних національних і міжнародних гарантій своєї дієвості, залишається нині найактивнішим регулятором фундаментальних суспільних відносин, які становлять предмет національного конституційного права.

Розглядаючи основні риси конституційної регламентації культурних прав і свобод людини та громадянина, вбачається доречним виходити не лише з аналізу ст. 53 і 54 Основного Закону України, а враховувати весь комплекс конституційно-правових норм, які в тій або іншій мірі мають відношення до змісту та реалізації цих прав і свобод. Виходячи з цього твердження, аналізу підлягає досить широке коло конституційно-правових норм.

Перш за все необхідно відмітити певні особливості змісту ст. 53 і 54 Конституції України, які безпосередньо присвячені закріпленню конкретних культурних прав і свобод. Так, ч. 1 ст. 53 Конституції України безпосередньо закріплює право кожного на освіту, незалежно від наявності або відсутності в нього громадянства України. Водночас ч. 3, 4 і 5 цієї статті закріплюють право на доступну і безоплатну дошкільну, повну загальну середню, професійно-технічну, вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах; право учнів і студентів на одержання державних стипендій та пільг; право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі; право громадян, які належать до національних меншин, відповідно до закону на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови в державних і комунальних закладах або через національні культурні товариства. Ці права закріплюють особливості реалізації низки варіантів можливої поведінки суб'єкта, які є складовою частиною загального права на освіту.

У Конституції України закріплюються свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ч. 1 ст. 54) та право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ч. 2 ст. 54).

Конституційно-правові норми, що закріплені у ст. 23 – 24 Основного Закону України, спрямовані на забезпечення вільного розвитку особистості кожної людини та рівноправ'я громадян України, їх рівність перед законом і забезпечення рівних можливостей у громадсько-політичній і культурній сфері, у здобутті освіти та професійній підготовці. Усе це слід також відносити до засобів забезпечення безперешкодної реалізації можливостей кожного, в тому числі й культурних прав і свобод людини та громадянина.

Висновки. Отже, конституційній регламентації культурних прав і свобод людини та громадянина належить чільне місце у правовому регулюванні останніх. Така роль

конституційної регламентації культурних прав і свобод особи розкривається через розуміння теорії конституціоналізму, всесвітню та вітчизняну історію його виникнення й розвитку та сучасний стан конституційного регулювання і конституційної реформи в Україні. Водночас дослідження конституційного регулювання культурних прав і свобод виявляє зв'язок з такою важливою проблемою конституційного права як забезпечення верховенства Конституції та відповідного правового статусу Основного Закону. Адже ефективність конституційного регулювання культурних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо залежить від того, наскільки дотримуються юридичні норми щодо верховенства конституції, її найвищої юридичної сили та такої специфічної властивості її норм як їх пряма дія.

Список використаних джерел

1. Авакьян С. А. Категория «правовое регулирование» и ее назначение в государствоведении / С. А. Авакьян // XXV съезд КПСС и дальнейшее развитие Советского государства, демократии и права: сб. статей / отв. ред. А. Е. Лунев. – М.: Ин-т государства и права, 1977. – С. 91 – 97.
2. Бабенко К. А. Конституційне регулювання основ суспільного ладу як предмет дослідження науки конституційного права / К. А. Бабенко // Держава і право: зб. наук. праць. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2007. – Вип. 35. – С. 172 – 179.
3. Джерела конституційного права України: [монографія] / [Ю. С. Шемшученко, Н. М. Пархоменко, О. В. Скрипнюк та ін.]. – К.: Наукова думка, 2010. – 710 с.
4. Козюбра М. І. Теоретичні проблеми реалізації нової Конституції / М. І. Козюбра // Українське право. – 1996. – № 3. – С. 4 – 12.
5. Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: підруч. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К.: Правова єдність, 2008. – 350 с.
6. Лисенков С. Властивості Конституції як основного закону та конституційна регламентація змісту і реалізації суб'єктивних прав і свобод / С. Лисенков // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 7. – С. 10 – 14.
7. Мицкевич А. В. Акты высших органов советского государства (юридическая природа нормативных актов высших органов государственной власти и управления СССР): [монографія] / А. В. Мицкевич. – М.: Юрид. лит., 1967. – 176 с.
8. Оніщенко Н. М. Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи: [монографія] / Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко; від. ред. Ю. С. Шемшученко. – К.: Юридична думка, 2011. – 176 с.
9. Основин В. С. Особенности конституционных норм / В. С. Основин // Советское государство и право. – 1979. – № 4. – С. 9 – 15.
10. Пазенок А. С. Права та свободи людини і громадянина: навч. посіб. / А. С. Пазенок. – К.: Академвидав, 2010. – 176 с.
11. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: підруч. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко; за заг. ред. проф. В. Л. Федоренка. – 3-вид., перероб. і доопр.; передмова проф. В. В. Коваленка. – К.: КНТ; Видавництво «Ліра-К», 2011. – 532 с.
12. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції : [монографія] / М. В. Савчин. – Ужгород: Ліра, 2009. – 372 с.
13. Тодыка Ю. Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине: [монографія] / Ю. Н. Тодыка, О. Ю. Тодыка. – К.: Ін Юре, 2004. – 368 с.

Мацкевич Н. М. Конституционная регламентация культурных прав и свобод человека и гражданина в Украине

В статье анализируется конституционное регулирование института прав и свобод человека, в частности, культурных прав и свобод, исследуются нормативные предписания, которые определяют их содержание и аргументируется, что эффективность конституционного регулирования культурных прав и свобод человека и гражданина непосредственно зависит от того, насколько придерживаются юридические нормы относительно верховенства конституции, ее наивысшей юридической силы и такого специфического свойства ее норм как их прямое действие.

Ключевые слова: конституционные права и свободы, культурные права и свободы, человек, гражданин, правовое регулирование.

Matskevich M. M. Constitutional regulation of cultural rights and freedoms of man and citizen in Ukraine

The constitutional adjusting of institute of rights and freedoms of man is analysed in the article, in particular, cultural rights and freedoms, normative binding overs are investigated, what закріплють their maintenance and argued, that efficiency of the constitutional adjusting of cultural rights and freedoms of man and citizen directly depends on that, as far as legal norms stick to in relation to supremacy of constitution, her the greatest legal force and such specific property of her norms as their direct action.

Keywords: constitutional rights and freedoms, cultural rights and freedoms, man, citizen, legal adjusting.

УДК 343.82

Марисюк Костянтин Богданович

НАЙБІЛЬШ ЗНАНІ ПЕНІТЕНЦІАРІЇ СВІТУ: «БІЛИЙ ЛЕБІДЬ»

Стаття присвячена аналізу характерних рис одного з найбільш знаних пенітенціаріїв світу – виправної колонії № 2 м. Солікамська Російської Федерації, більш відомої як «Білий лебідь». Розглянуто питання, пов'язані з її виникненням, досліджено характерні риси режиму останньої. Особливу увагу зосереджено на проблемах правового статусу засуджених, які відбувають покарання у цій виправній колонії.

Ключові слова: *покарання, колонія, засуджений, режим, обов'язки.*

Постановка проблеми. У зв'язку з прагненням України до євроінтеграції, надзвичайно важливим стає приведення до європейських стандартів не лише економічних чи соціальних показників, а й удосконалення значної кількості інститутів чи не всіх галузей вітчизняного права. Повною мірою це можна віднести й до кримінально-виконавчого права України.

Особливістю майбутніх перетворень згаданої вище галузі права є те, що останні не лише мають базуватися на традиційних та загальноновизнаних у провідних державах Європи та світу засадах та підходах, а й приділяти особливу увагу гуманізації кримінальної відповідальності та переорієнтації системи покарань на максимальне застосування до засуджених покарань, не пов'язаних з ізоляцією останніх від суспільства.

В той же час, абсолютно зрозумілим є те, що це не має призвести до втрати карального значення такого покарання, як позбавлення волі, оскільки лише воно може виконувати роль ефективного заходу впливу на осіб, винних у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів.

Очевидним можна вважати те, що одномоментне вироблення якихось абсолютно нових для вітчизняного правового поля приписів навряд чи зможе повною мірою вирішити поставлене завдання, та й не має жодної гарантії, що згадані зміни повною мірою зможуть адаптуватись до уже чинних правових приписів, а також однозначно позитивно сприймуться суспільством. Саме тому надзвичайного значення набуває аналіз власного історичного досвіду, а також зарубіжного досвіду у цій сфері.

Особливу увагу при цьому привертає досвід функціонування кримінально-виправних установ (їх ще прийнято називати пенітенціаріями), метою яких є ізоляція та виправлення найбільш небезпечних засуджених, в першу чергу – осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. Одній з них, а саме широко відомій виправній колонії № 2 м. Солікамська Російської Федерації, значно більш відомій як «Білий лебідь», й присвячене запропоноване дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняними вченими було здійснено доволі значну кількість розвідок кримінально-виправних установ світу загалом та

Російської Федерації зокрема, однак усі вони робились лише у поєднанні з вивченням інших проблем кримінально-виконавчого права, а проблеми аналізу особливостей режиму у згаданій колонії поки не були предметом серйозних наукових розвідок.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є розкриття з точки зору пенітенціарного законодавства, особливостей виникнення та функціонування виправної колонії № 2 м. Солікамська Російської Федерації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виправна установа «ФКУ ИК №2 ОИК №2» (стара назва – «ВК-240/2»), більш відома за своєю неофіційною назвою – «Білий лебідь», розташована у м. Солікамську Пермського краю Російської Федерації [3]. У наш час вона є однією з п'яти колоній у цій державі (поряд з ВК 256/5 № 5 на острові Вогненному у Вологодській області, ВК 25/6 в м. Соль-Ілецьку Оренбурзької області, ВК 98/18 в селищі Харп в Ямало-Ненецькому автономному окрузі та ВК 349/56 в селищі Лозьвинському Свердловської області), спеціально призначених для утримання засуджених до довічного позбавлення волі.

Історія існування цієї установи починається з 1938 р. Спочатку у ній утримувались виключно політичні засуджені, в основному – священнослужителі. У 1955 р. політичних засуджених було переведено у колонію, розташовану у Мордовії, а «Білий лебідь» перетворився на місце тримання кримінальних злочинців [3].

У 1980 р. тут було створено так-зване єдине приміщення камерного типу, куди скеровували на перевиховання «злочинців у законі» з території усього колишнього СРСР. Завданням установи у цей час була ізоляція «авторитетів» від основної маси засуджених, позбавлення їх зв'язку із зовнішнім світом, нівелювання можливості отримувати продукти, наркотики, алкоголь [4]. Загалом через згадане єдине приміщення камерного типу пройшло близько 4,5 тисячі засуджених [3].

У 1999 р. відбулась чергова зміна профілю цієї установи, у зв'язку з чим її було перепрофільовано на колонію для тримання засуджених до довічного позбавлення волі. Перший етап у кількості 24 засуджених прибув до установи 4 жовтня 1999 р. [3].

Колонія завжди відрізнялася одним з найбільш жорстких режимів в системі виправних установ (середній строк відбування покарання до смерті засудженого зазвичай складає 3 – 7 років) [1].

Станом на сьогоднішній день, у цій колонії відбувають покарання близько 300 засуджених [3].

Спочатку засуджені поміщуються у згадане вище єдине приміщення камерного типу з максимальною ізоляцією від контактів із зовнішнім світом та з максимально можливими за законом обмеженнями. Після відбуття перших 10 років покарання їх переводять на так-званий полегшений режим, який дозволяє побачення з родичами, отримання посилок та листів [3].

За загальним правилом, засуджені утримуються в камерах по одному, двоє або троє, з урахуванням їх психологічної сумісності [1]. Їм дане право користуватись бібліотекою, купувати предмети першої необхідності, вести переписку. В той же час, інші контакти з зовнішнім світом максимально обмежені [3].

Раз в тиждень засуджені приймають душ. За бажанням останніх їм надається право на прогулянку тривалістю одна година. Цікаво, що місцем для прогулянки слугують камери, розташовані на даху установи [1].

Згадана колонія відома ще й тим, що у ній перший серед аналогічних виправних установ Російської Федерації було створено кабінет психолога. Безсумнівно, що

можливість відвідувати цей кабінет, позитивно впливає на психологічний стан кожного засудженого та на психологічну ситуацію в колонії загалом [2].

Засудженим забороняється працювати та отримувати освіту в будь-яких навчальних установах, в тому числі й заочно; за ними збережено право лише на самоосвіту [3]. З цією метою у колонії створено спеціальну бібліотеку, яка налічує близько п'яти тисяч книг.

Цікаво, що окрім вимог режиму, у згаданій установі склались ще й свої, не писані правила поведінки. Так, наприклад, коли співробітник відділу безпеки піднімає «оглядовий клапан» на дверях, усі засуджені зобов'язані негайно підняти і вишикуватись обличчям до стіни, з широко розставленими ногами та руками, прижатими до стін долонями назовні, і повинні перебувати у такому положенні до того часу, поки «оглядовий клапан» не буде зачинено [3].

Особливістю є й система охорони цієї колонії. Так, її оточують декілька рядів загорожі з колючою проволокою. Крім того, охорону несуть близько 50 спеціально навчених собак. Камери спостереження за живими та неживими об'єктами розташовані по всьому периметру колонії. У зв'язку з цим, за весь час існування колонії, не було зафіксовано жодного випадку втечі засуджених [3].

До речі, персонал установи підбирають з найбільш надійних кандидатів, як правило – з вищою освітою. Перед прийомом на службу кожен працівник обов'язково проходить ретельну перевірку, яка включає не лише вивчення особистих характеристик засудженого та його стану здоров'я, а й перевірку його рідних та близьких. Обов'язковою умовою є співбесіда з психологом [2].

Враховуючи обстановку, в якій доведеться нести службу працівникам установи, для них та членів їх сімей на території збудовано спортивний комплекс, періодично їх та членів їх сімей вивозять до Пермі на концерти та інші розважальні заходи і т.д. [2]

Не менші вимоги ставляться й до господарських працівників, яких набирають лише з числа засуджених, які твердо стали на шлях виправлення. Якщо цей засуджений вчиняв який-небудь проступок, то його етапують назад до звичайної колонії. А там, зазвичай, такого «помічника» адміністрації самі ж засуджені знищують [4].

Серед засуджених, які у різні часи відбували та й зараз відбувають покарання у досліджуваній колонії, завжди було доволі багато відомих особистостей, серед яких особливо варто виділити Ю. Шутова (колишній помічник мера Санкт-Петербурга А. Собчака та депутат Законодавчих Зборів Санкт-Петербурга), М. Устіновича (вчинив 21 розбійний напад на магазини, пункти обміну валют та квартири, убив 4 людей), О. Мурильова (один з перших російських «чорних ріелторів», який протягом 1993 – 94 рр. вчинив серію вбивств одиноких людей з метою заволодіння їх квартирами), широко відомих серійних вбивць Р. Бурцева та Д. Пісчікова, В. Бабушкіна (відомий професійний злочинець, легендарний лідер злочинного середовища часів СРСР), і, звичайно ж, знаного чеченського польового командира С. Радуєва.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що досліджувана виправна колонія № 2 м. Солікамська Російської Федерації може вважатись одним з типових зразків пенітенціаріїв з найбільш суворими умовами тримання засуджених, в першу чергу тих, що засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі. Можна констатувати, що встановлений у ній режим є не лише надзвичайно суворим, а й на практиці дуже дієвим, що підтверджується хоча б фактом абсолютної відсутності випадків успішної втечі засуджених. Як видається, у дечому досвід досліджуваної виправної колонії може

слугувати прикладом для реформування вітчизняних колоній максимального рівня безпеки.

Список використаних джерел

1. Белый лебедь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [ru.wikipedia.org/wiki/Белый_лебедь_\(колония\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Белый_лебедь_(колония)).
2. ИК-2 ФКУ ОИК-2 ОУХД ГУФСИН России по Пермскому краю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 59.fsin.su/structure/il_2.php.
3. Исправительная колония №2 «Белый лебедь» (г. Соликамск, Пермский край) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: prisonlife.ru/mesta-lishenya-svobodi/27-ispravitel'naya-koloniya-2-belyu-lebed.
4. Черные тайны «Белого лебедя» // Аргументы и факты. – 2009. – 09 декабря [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.perm.aif.ru/society/details/117488.

Марисюк К. Б. Самые известные пенитенциарии мира: «Белый лебедь»

Статья посвящена анализу характерных черт одного из наиболее известных пенитенциариев мира – исправительной колонии № 2 г. Соликамска Российской Федерации, более известной как «Белый лебедь». Рассмотрены вопросы, связанные с ее возникновением, исследованы характерные черты режима последней. Отдельное внимание сосредоточено на проблемах правового статуса осужденных, которые отбывают наказание в этой исправительной колонии.

Ключевые слова: наказание, тюрьма, осужденный, режим, обязанности.

Marysyuk K. B. The most known penitentiaries of the world – «White swan»

The article is sanctified to the analysis of the personal touches of one of the most known penitentiaries of the world – penal colony № 2 of the City of Solikamsk of the Russian Federation, more known as the «White swan». The questions related to it's origin are considered, the personal touches of the mode of the last are investigational. Separate attention concentrated on the problems of legal status of convicts that leave punishment for this penal colony.

Key words: punishment, prison, convict, mode, duties.

УДК 340.12

Луцький Андрій Іванович

ОСНОВНІ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВА ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗМІСТ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ

У статті здійснюється філософсько-правовий аналіз феноменологічного підходу до праворозуміння. Розкривається зміст інтерсуб'єктивності та її вплив на основне розуміння суб'єктивного та об'єктивного змісту права. З позиції феноменології аналізуються основні засади ідеології права, вказується на її зв'язок з об'єктивним соціальним буттям оточуючого світу і правовими реаліями. Акцентовується увага на пришвидшених процесах трансформації правосвідомості та праворозуміння сучасного українського суспільства та місце в цьому процесі феноменології.

Ключові слова: *правова ідеологія, феноменологія, природне право, інтерсуб'єктивність, об'єктивний зміст права, суб'єктивний зміст права, джерела права.*

Постановка проблеми. У наших попередніх дослідженнях [2] ми обґрунтували негативний вплив ідей позитивізму на право та його ідеологію, що в умовах розвитку сучасного громадянського суспільства та побудови соціальної держави є недопустимим. Альтернативою позитивістському трактуванню права є концепція природного права, яка впродовж ХХ ст. зазнала закономірних світоглядних трансформацій і перетворень. У сучасних культурно-історичних умовах популярним принципом обґрунтування права є інтерсуб'єктивність. Виходячи з цього, наукова актуальність нашого дослідження зумовлюється необхідністю комплексного та узагальнюючого розкриття ідей феноменології та інтерсуб'єктивності, визначення їхнього впливу на зміст права загалом та правової ідеології зокрема.

З позицій інтерсуб'єктивності доцільно розкрити цілісну картину правової ідеології з точки зору її ідеального змісту та завдань, які ставляться перед нею в процесі розвитку суспільного праворозуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми філософсько-правових засад розвитку права та правової ідеології стали об'єктом дослідження багатьох науковців. Разом з тим залишається цілий ряд проблем, які перебувають поза увагою вітчизняних дослідників.

Методологічною основою нашого дослідження стали праці Л. Д. Байрачної, В. А. Бачиніна, О. Г. Данільяна, В. С. Журавського, Ю. В. Сайфулінової та ін.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є розкриття феноменологічного підходу до розуміння правової ідеології та визначення рівня впливу інтерсуб'єктивності на свідомість сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Некласичні концепції права, які виходять з позицій інтерсуб'єктивності, намагаються подолати характерне для класичної філософсько-правової думки протиставлення суб'єкта і об'єкта, свідомості та буття і, як

наслідок, протиставлення об'єктивних умов та ідеї права в процесі законодавства, протиставлення позицій об'єктивізму і суб'єктивізму. Парадигма інтерсуб'єктивності створює такий концептуальний образ світу права, який виступає в єдності внутрішнього і зовнішнього досвіду права, сутності та існування, постає цілісним і багатограним способом людського буття, як такий що розкриває себе зсередини (через внутрішній досвід і взаємодію нашого буття в світі), як буття з іншими.

Моральна, політична криза суспільства, погіршення громадянських прав та прихована зовнішня агресія, провокують формування специфічного типу ідеології, яка повинна не лише задовольнити потреби загалу, а й витворити основний курс розвитку держави та суспільства. Власне «екзистенціальна напруга суспільного життя», що має місце в сучасному українському суспільстві, зумовлена відсутністю феноменологічного підходу до трактування правової ідеології нашої країни.

Для детального аналізу феноменологічного змісту правової ідеології, необхідно розглянути сутність самої філософії феноменології та її основних підходів до розуміння права. Так, у сучасній філософії права існує три основні феноменологічні концепції-підходи до розуміння права:

1) підхід, заснований на концепції «природи речей», основоположниками якого виступають Г. Коїнг, Г. Радбрух, В. Майгофер та ін.;

2) підхід, заснований на німецькій філософії цінностей, засновниками якої були М. Шелер, М. Гартман;

3) підхід, заснований на ейдосах (правові ейдоси) і представлений Е. Гуссерлем і П. Амселеком [5].

Попри наведений поділ напрямків феноменології, творцем її класичного змісту та основоположником даного напрямку філософії прийнято вважати Е. Гуссерля. Він поставив перед собою завдання повного очищення проблем пізнавальної діяльності від природничо-наукових, психологічних, а також соціально-історичних привнесень, від усього матеріального і практичного. Він хотів вийти до безумовних, самоочевидних першооснов знання, до його чистих структур [1].

Ключовим поняттям, у рамках якого розвивалася феноменологія є інтерсуб'єктивність. Власне, у класичній філософській традиції виокремлюють дві основні філософсько-правові теорії: об'єктивістські (матеріалістичні) і суб'єктивістські (ідеалістичні). Терміни «об'єктивізм» і «суб'єктивізм» у даному випадку є похідними від категорій «об'єкт» і «суб'єкт». Вони дають можливість розрізняти правові концепції в залежності від уявлень про те, чи черпає правосвідомість правові змісти з об'єкта, об'єктивних відносин, чи із суб'єкта, самої свідомості [5]. Однак у ХХ ст. жодна з цих теорій не могла задовольнити концептуальні підходи науковців, що призвело до їхнього поєднання та співставлення. Внаслідок такого підходу і виникла інтерсуб'єктивність.

Прихильники концепції інтерсуб'єктивності прагнуть подолати класичне протиставлення об'єкта і суб'єкта, буття і свідомості, а отже – обліку об'єктивних умов і ідеї права в процесі створення і застосування законів. Принцип інтерсуб'єктивності означає, що зміст права не розчиняється у свідомості суб'єкта чи в зовнішньому соціальному світі, а розкривається у взаємодії (комунікації) суб'єктів (принаймні двох, а в принципі – усіх). Основною конструкцією праворозуміння тут виявляється договір [5].

Саме принцип інтерсуб'єктивності виступає ключовим змістом феноменологічної філософії права. Будучи притаманними для неklasичних концепцій природного права принцип інтерсуб'єктивності виражає наступні особливості сучасного соціогуманітарного

пізнання: а) перехід від концепції монособ'єкта (чи індивіда суспільства) до концепції полісуб'єкта, що виявляється в дискурсі; б) визнання мови як справжньої реальності, завдяки якій право дане людині і виявляється можливими комунікація і дискурс як способи обґрунтування правових норм і принципів; в) постметафізичний підхід до обґрунтування ідеї права у формі різних теорій справедливості [5].

Повернемося до вищенаведених типів феноменологічного підходу у сфері праворозуміння і визначимо суть кожного із них. Так, Г. Коїнг, виходячи із концепції існування ідеальних абсолютних цінностей соціальної етики, бачив у них масштаб упорядкування права, які випливають з людської природи чи природи речей. На його думку, основою закону служить «культурне право», як синтез природного права першого і другого рівнів, тобто сполучення апріорно абсолютних (ціннісних) і емпірично відносних принципів [5]. Застосування такого феноменологічного підходу до формування правової ідеології сучасної української держави неможливе з тієї причини, що поняття самого «культурного права» не притаманне вітчизняній традиції правотворення. Якщо у вітчизняній філософії права ідеї абсолютної цінності завжди домінували, то у правовій площині вони не можуть відігравати визначального впливу, оскільки під цінностями (навіть абсолютними) українцями усвідомлюються кардинально протилежні речі. Такими цінностями в українців виступають народ, нація, мова, територіальна приналежність та походження (М.Грушевський, І.Франко), душевні (сердечні) переконання (як, наприклад, у філософії Г. Сковороди та П. Юркевича). Ми свідомо не аналізуємо сучасні погляди на пошук абсолютно ціннісних принципів права, оскільки їхню реальну цінність можна визначити тільки з часом.

У практичній площині, застосування феноменологічного підходу «культурного права» (виходячи з суспільно-політичних реалій) повинно, на нашу думку, забезпечити три основні критерії: 1) «культурне право» повинно асоціюватися із «справедливістю» (як з правовою, так і з суспільною справедливістю); 2) вітчизняні законодавці повинні послуговуватися правовою культурою у процесі творення права; 3) «культура права» має бути основним атрибутом суспільних відносин та взаємин громадянина і держави.

У основі концепції, заснованої на базі застосування в сфері правовідношень ієрархічної системи цінностей, існують об'єктивні, абсолютно значимі правові цінності, які в конкретній ситуації «вилучаються з буття в собі» правовим відчуттям і, володіючи якістю належного, набувають образу природного права для конкретного правовідношення [5]. На думку О. Данильяна, реально об'єктивовані правові цінності, в рамках зазначеної концепції, «вилучені» з буття в собі, не можуть служити нормативними моделями правовідношень, а їх співвідношення одне з другим дійсне лише в індивідуально визначеній ситуації. Хоча прояв об'єктивних правових цінностей в особливому визначається історичною культурою, однак в одних і тих же культурно-історичних умовах природне право – це предикат одиначної ситуації з її неповторним співвідношенням цінностей [6, с. 100].

Практичне застосування цього підходу унеможливлене тим, що процес формування цінностей (зокрема цінностей ідеологічного характеру) зараз тільки відбувається і зумовлений насамперед суспільно-політичним становищем України та активними трансформаційними процесами українського суспільства. Більше того, акцентування уваги вітчизняного політикуму на збереженні територіальної цілісності країни відкидає пріоритет окремих індивідуальних ситуацій, що мають місце в нашій державі.

Власне про вплив феноменології на правову ідеологію української держави, можна говорити, виходячи з вчення самого Е. Гуссерля. На його думку, центральним поняттям права є правовий ейдос. Дане поняття розкриває апріорні структури, які суб'єкт, що пізнає, відкриває у своїй свідомості шляхом «поглиблення сутностей» норм, інститутів і т.д. Можна сказати, що це є тим загальним, що виділяється в різних правових системах в якості їх обґрунтування, і не залежить від специфіки конкретних явищ, від їхнього соціально-історичного контексту [5].

У межах феноменологічного підходу до праворозуміння Е. Гуссерль активно розробляв концепцію «життєвого світу», який він порівнював зі світом права за ознаками об'єктивності й трансцендентальності. Життєвий світ, на переконання вченого, є сукупністю всіх можливих чи дійсних горизонтів досвіду людського життя [4, с. 102]. Життєвий світ передує первинним сутностям буття, науці та картині світу. Він є справжнім та не вимагає підтвердження чи доведення. Саме таке розуміння життєвого світу було використане одним із послідовників Е. Гуссерля – М. Хайдеггером [3, с. 41].

Одним із характерних прикладів феноменологічного підходу до права є концепція Симони Гойард-Фабр, викладена в книзі «Нарис феноменологічної критики права» (Париж, 1970). Цей підхід базується на уявленні про право не просто як про соціальне явище і не просто як про ансамбль ідей. Для Гойард-Фабр право – це те, що оточує нас, є модальністю людського життя. Тому, проголошуючи дослідження права не із зовні, а з середини, Гойард-Фабр намагалася прослідкувати глибинне джерело права. Для здійснення цієї мети застосовується філософська редукція, тобто через відсторонення від усіх попередніх теорій права, коли готується ґрунт для чистого опису світу права. Наступний крок – критична редукція для відшукування принципів і основ права. Тут здійснюється рефлексивне осягнення світу права і його внутрішнього джерела у свідомості [5].

Остання концепція феноменологічного підходу формує правову ідеологію, що в своїй основі містить ідеальну форму як закону, так і правових відносин у суспільстві. Розвиток «чистого права», з однієї сторони не є зовсім демократичним і гуманним по відношенню до розв'язання різноманітних соціальних, економічних, демократичних сфер функціонування держави, а з іншого боку – формує позитивне праворозуміння у середовищі громадян, асоціюючи право і закон з певним ідеалом.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши основний зміст феноменологічних концепцій права, можна зробити наступні висновки:

1) феноменологія впродовж останніх десятиліть є одним із домінуючих підходів до розуміння суті та змісту права. Основоположним змістом цієї концепції є формування певного феномену, який одночасно не залежить від волі людини (формується без її участі, є природнім або штучно створеним для іншої сфери), а з іншого боку – виступає класичним ідеалом, зразком (у даному випадку – правовим ідеалом);

2) основною складовою феноменологічного підходу є інтерсуб'єктивізм, який пропагуючи рівність усіх суб'єктів, у правовій площині визначає рівність права та людини, заперечуючи таким чином, позитивіське формулювання залежності права та людини. У вітчизняних суспільно-правових реаліях інтерсуб'єктивізм позитивним чином повинен вплинути на правову ідеологію. Остання, ґрунтуючись на критеріях рівності людини і права, має витворити модель розвитку суспільства на принципово нових ідейних парадигмах, які повинні замінити пострадянську ідеологію;

3) правова ідеологія зазнає суттєвого впливу з боку феноменології та феноменологічного підходу до розуміння права. Однак у сучасній правовій ідеології нашої країни цей вплив не є достатнім. Поодинокі випадки складають кримінально-процесуальні відносини, де особливо простежується інтерсуб'єктивіський підхід до характеристики суб'єктів відносин. Основним ключовим фактором впливу феноменології на правову ідеологію повинна стати ідея формування та впровадження у практику «культурного права», що ґрунтуються на високих суспільних, моральних та духовних ідеалах.

Список використаних джерел

1. Бачинін В. А. Філософія права Навчальний посібник / В. С. Журавський, М. Панов. – К: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 472 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.big-lib.com/book/2_Filosofiya_prava/256_521_Fenomenologichnii_metod_i_prirodno_pravove_mislennya.
2. Луцький А. І. Позитивіська інтерпретація правової ідеології та межі її застосування у сучасній Україні / А. І. Луцький // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2014. – Вип. 9. – С. 26-31.
3. Сайфуліна Ю. В. Феноменологічний підхід щодо розуміння права / Ю. В. Сайфуліна // Право і суспільство. – 2012. – №1. – С. 40-44.
4. Современная западная социология: словарь / сост. Ю. Н. Давыдов, М. С. Ковалева, А. Ф. Филиппов. – М.: Политиздат, 1990. – 432 с.
5. Філософія права: навч. пос. / Л. Д. Байрачна [та ін.]; ред. О. Г. Данильян. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 272 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/KOMPLEKS/KURS_1/kurs/2/09Chast1Rozd2Paragraf3.htm.
6. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данилян, О. П. Дьобань, С.І. Максимов та ін. / за ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Даниляна. – Харків: Право, 2009. – 208 с.

Луцкий А. И. Основные феноменологические концепции права и их влияние на содержание правовой идеологии

В статье осуществляется философско-правовой анализ феноменологического подхода к правопониманию. Раскрывается содержание интерсубъективности и ее воздействие на основное понимание субъективного и объективного содержания права. С позиции феноменологии анализируются основные принципы идеологии права, указывается ее связь с объективным социальным бытием окружающего мира и правовыми реалиями. Акцентируется внимание на ускоренных процессах трансформации правосознания и правопонимания современного украинского общества и место в этом процессе феноменологии.

Ключевые слова: *правовая идеология, феноменология, естественное право, интерсубъективность, объективное содержание права, субъективный смысл права, источники права.*

Lutskyy A. I. Main phenomenological law concepts and their influence on legal ideology

Philosophic and legal analysis of phenomenological approach to law understanding is conducted in the article. The essence of inter-subjectivity and its impact on the main understanding of subjective and objective law content are revealed. From view of phenomenology the main principles of law ideology are analyzed, its connection with objective social world existence and legal realities is taken into consideration. The emphasis is placed on the accelerated transformation processes of legal consciousness and legal understanding of modern Ukrainian society and the role of phenomenology in this process.

Key words: *legal ideology, phenomenology, natural law, inter-subjectivity, objective law content, subjective law content, sources of law.*

УДК 340.12

Луцький Мирослав Іванович

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНОГО ОФОРМЛЕННЯ ЗЛУКИ УНР ТА ЗУНР: ОСНОВНІ ЕТАПИ

У статті основна увага зосереджена на дослідженні етапів юридичного оформлення Акту злуки УНР та ЗУНР, зокрема, виділено три етапи, яким дається детальна характеристика в ракурсі дослідження взаємовідносин між УНР та ЗУНР в умовах інтеграційних процесів на українських землях. Розглянуто підготовчий етап, на якому відбулося досягнення попередньої домовленості про об'єднання українських земель в єдину державу. Особливу увагу акцентовано на об'єднавчому етапі, який є центральним в юридичному оформленні Злуки українських земель і під час якого було підписано, оголошено і ратифіковано Акт злуки. Також досліджено післяоб'єднавчий етап, що був присвячений подальшим правовим засадам розвитку та функціонування об'єднаної Української держави. Проаналізовано наслідки підписання Акту злуки і причини, з яких не відбулося фактичної соборності українських земель.

Ключові слова: Акт злуки, УНР, ЗУНР, інтеграційні процеси, етапи злуки УНР та ЗУНР.

Постановка проблеми. Початок ХХ ст. створив умови для українських земель підняти питання про соборність. Події, які охоплювалися метою з'єднання українських земель шляхом спільної боротьби для відновлення власної державності, стали важливою частиною історії Української держави. Акт Соборності став могутнім виявом волі українців до етнічної й територіальної консолідації, свідченням їх динамічної самоідентифікації, становлення політичної нації та прагнення жити в одній державі. Для збагачення досвіду сьогодення особливо важливим є дослідження питання юридичного оформлення Акту Злуки, як центрального фактора державотворчих та інтеграційних процесів ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика питання злуки УНР та ЗУНР в історичній та правовій науці не нова. Вона була досліджена багатьма вченими-науковцями. Серед них В. Б. Гарін, О. Карпенко, В. В. Книш, М. Кугутяк, В. Кульчицький, Т. Папакіна, Б. Тищик, С. Ярославин та ін. Проте, питання юридичного оформлення Акту Злуки не є всебічно і вичерпно досліджені, а тому потребують додаткового вивчення саме у розрізі взаємозв'язку юридичної науки з іншими суспільнознавчими науками.

Постановка завдання. Метою дослідження є виокремлення та всебічна правова характеристика юридичного оформлення злуки УНР та ЗУНР.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після того, як у жовтні 1918 р. почався процес розпаду Австро-Угорської імперії, західноукраїнські землі публічно заявили про своє самовизначення. 10 листопада було проголошено створення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) на чолі з Президентом Є. Петрушевичем, що було

несподіванкою для поляків, які мали власні плани на українські землі і тому активно протидіяли цьому.

У Львові польські військові загони на чолі з Ю. Пілсудським вже в ніч з 3 на 4 листопада почали бойові дії проти українців. Запеклі бої велися за головні стратегічні пункти міста – поштамт, вокзал, сейм, цитадель, арсенал. 21 листопада українські частини залишили Львів. Уряд ЗУНР переїхав до Тернополя, а потім до Станіслава. До кінця 1918 року польські війська зайняли 10 з 59 повітів ЗУНР і продовжували наступ [2].

Розуміючи, що сили дуже нерівні і поодиноці вистояти не вдасться, уряд ЗУНР направив свою делегацію до Східної України для переговорів про взаємодопомогу. Складні політичні умови на Східній Україні також були фактором, які сприяли об'єднанню двох держав, бо уряд УНР також розраховував на підтримку ЗУНР (особливо армії).

Загалом, злука УНР та ЗУНР повинна була передбачати поступову уніфікацію законодавства двох держав та створення єдиного законодавства. Проте події початку ХХ ст. ускладнювали цей процес.

Досліджуючи юридичне оформлення Акту злуки, варто виділяти три етапи, протягом яких відбувалося об'єднання УНР та ЗУНР в одну державу.

Щодо першого етапу, який прийнято називати *підготовчим*, то тут відбулася попередня домовленість між органами державної влади УНР і ЗУНР. Хронологічно він тривав від 1 грудня 1918 р. до 3 січня 1919 р.

Саме на підготовчому етапі досягнуто попередньої домовленості про об'єднання українських земель в єдину державу. Мова в основному йде про переговори керівництва ЗУНР та УНР, наслідком яких стало підписання 1 грудня у Фастові «Вступного (прелімінарного) договору про об'єднання». Цей документ заявляв про непохитний намір республік в найкоротший строк створити єдину державу. Крім того, було задекларовано, що Західноукраїнська Народна Республіка має увійти з усією своєю територією та населенням як складова частина неподільної Української Народної Республіки, із правом територіальної автономії [3, с. 49]. Цьому посприяло усунення гетьмана П. Скоропадського від влади та відродження УНР. Оскільки діалог ЗУНР з Директорією був значно конструктивнішим, і після цього об'єднавча політика ЗУНР і УНР значно активізувалась.

Центральним в юридичному оформленні Злуки українських земель є наступний етап – *об'єднавчий*. Він тривав від подій 3 січня 1919 р. до 23 січня включно.

3 січня 1919 р. Українська Національна Рада постановила Ухвалу Української Національної Ради з дня 3 січня 1919 р. про злуку Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою. Цим документом Українська Національна Рада проголосила «з'єднання з нинішнім днем Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою в одну, одноцільну, суверенну Народну Республіку» [5].

Цією ж Ухвалою юридичну силу було надано Передвступному договору, укладеному 1 грудня 1918 р. між ЗУНР та УНР, та покладено обов'язок на Державного Секретаря негайно розпочати переговори з Київським урядом для «сфіналізування» договору про злуку [5].

Крім того, визначалося положення про те, що до часу зібрання Установчих зборів законодавчу владу на території Західноукраїнської Народної Республіки виконує Українська Національна Рада. Цивільні та військові повноваження покладалися на

Державний Секретаріат, визначений Українською Національною Радою як виконавчий орган.

Ухвала також поклала обов'язок на Українську Центральну Раду та Державний Секретаріат створити комісію для переговорів з представниками УНР щодо реалізації її положень. Виконавши дану умову, обрана делегація 22 січня 1919 р. відправилася до Києва, де на Софіївській площі у присутності багатьох тисяч людей були зачитані Ухвала від 3 січня та Універсал Директорії про об'єднання, «злуку» обох держав і народів в єдину Українську Народну Республіку.

Щодо Універсалу, то це була свого роду відповідь директорії на ухвалу Української національної ради від 3 січня 1919 р. про злуку Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою, проголошену в Станіславові.

22 січня 1919 р. у Києві біля Софійського собору в присутності багатотисячної людності, духовенства, іноземних дипломатів відбувся урочистий акт злуки, де державний секретар Лонгін Цегельський виголосив ухвалу та передав її Голові Директорії Володимиру Винниченку. У свою чергу член директорії професор Федір Швець обнародував універсал, в якому зазначалося: «Іменем Української Народної Республіки Директорія оповіщає народ Український про велику подію в історії землі нашої української. 3-го січня 1919 року в м. Станіславові Українська Національна Рада Західноукраїнської Народної Республіки, як виразник волі всіх українців бувшої Австро-Угорської імперії і як найвищий їх законодавчий орган, офіційно проголосила злуку Західноукраїнської Народної Республіки з Наддніпрянською Народною Республікою – в одноцільну, суверенну Народну Республіку. Вітаючи з великою радістю цей історичний крок західних братів наших, Директорія Української Народної Республіки ухвалила ту злуку, прийняла і здійснила на умовах, які зазначені в Постанові Західноукраїнської Народної Республіки від 3-го січня 1919 р. Однині воедино зливаються століттям одірвані одна від одної частини єдиної України – Західноукраїнська Народна Республіка (Галичина, Буковина; Угорська Русь) і Наддніпрянська Велика Україна. Здійснились віковічні мрії, якими жили і за які умирали кращі сини України. Однині є єдина незалежна Українська Народна Республіка. Однині народ Український, визволений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднаними дружніми зусиллями всіх своїх синів будувати нероздільну, самостійну Державу Українську на благо і щастя всього її трудового люду» [4].

Наступного дня на сесії Трудового конгресу в Києві обидва документи були ратифіковані, що означало юридичне оформлення злуки УНР та ЗУНР. До складу Директорії було включено голову Української Національної Ради Є. Петрушевича, а державного секретаря Л. Цегельського призначено першим віце-міністром закордонних справ українського уряду, з яким мали погоджуватися всі рішення щодо взаємовідносин України з Польщею, Румунією та Чехословаччиною. ЗУНР отримала назву Західна область Української Народної Республіки (ЗОУНР), яка згідно з Актом про злуку зберігала право територіальної автономії та свої органи законодавчої й виконавчої влади).

Третій (післяоб'єднавчий) етап наступив після 23 січня 1919 р. Інколи його ще називають постратифікаційний етап, на якому закладались подальші правові засади розвитку та функціонування об'єднаної Української держави. У той час особливо помітною була відмінність в баченнях правових систем урядів ЗОУНР та УНР, які відображалися поєднанням децентралізаційних та централізаційних тенденцій у державо-правотворчому об'єднанні України.

Прикладом децентралізації можна вважати Закон Центральної Ради про національно-персональну автономію від 24 січня 1919 р. Щодо централізації, то доказом цього став ряд законодавчих актів, серед яких Закон «Про Надзвичайні Військові Суди», прийнятий 26 січня 1919 р., а пізніше в новій редакції 4 серпня 1920 р. та Закон від 14 лютого 1919 року «Про порядок внесення і затвердження законів в Українській Народній Республіці», в якому Директорія зробила спробу встановити єдину процедуру законодавчого процесу в Україні [1, с. 160].

Водночас, між урядами УНР і ЗОУНР існували серйозні суперечності, зумовлені двома головними причинами. По-перше, у міжпартійній боротьбі. Це виявилось у тому, що помірковані партії Галичини вважали Директорію надто лівою та соціалістичною. Натомість, соціалістичні партії УНР звинувачували уряд ЗОУНР у «буржуазності». По-друге, суперечності виявлялися у відмінному міжнародному становищі УНР та ЗОУНР і, відповідно, різними зовнішньополітичними пріоритетами. Головну небезпеку для ЗОУНР із перших днів її утворення становила агресія з боку Польщі. Директорії УНР, якій доводилося оборонятися одночасно від червоної та білої Росії, було не під силу втручатись у події на польсько-українському фронті в Східній Галичині. Ці та ряд інших соціально-політичних причин стали визначальними факторами, які унеможливили впровадження Акту Злуки в життя.

Висновки. Таким чином, процес юридичного оформлення злуки УНР та ЗУНР відбувався у декілька етапів, кожен з яких відігравав особливу роль для досягнення основної мети – соборності, зокрема:

1. на підготовчому етапі було досягнуто попередньої домовленості про об'єднання українських земель в єдину державу. Доказом цього є підписання 1 грудня у Фастові «Вступного (прелімінарного) договору про об'єднання»;

2. центральним етапом є об'єднаний. Це етап інтегрального волевиявлення з боку ЗУНР та позитивної відповіді з боку УНР. Надзвичайно важливими подіями цього етапу слали прийняття 3 січня 1919 р. Українською Національною Радою Ухвали Української Національної Ради з дня 3 січня 1919 р. про злуку Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою та Універсалу Директорії про об'єднання, «злуку» обох держав і народів в єдину Українську Народну Республіку;

3. післяоб'єднаний етап включав в себе пошук можливостей реалізації задекларованої соборності українських земель. Для цього приймалося ряд законодавчих актів, проводилися чисельні переговори з метою досягнення балансу владних повноважень. У відносинах по управлінні державою УНР та ЗОУНР особливо відчувався принцип поєднання централізації та децентралізації.

Список використаних джерел

1. Захарченко П. П. Історія держави та права України: навч. посіб. для дист. навч. / П. П. Захарченко. – К. : Університет «Україна», 2005. – 208 с.
2. Західно-Українська Народна Республіка. Історія України: підручник / За ред. В. Б. Гаріна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/12550909/istoriya/zahidno-ukrayinska_narodna_respublika.
3. Книш В. В. Конституційне оформлення об'єднання УНР та ЗУНР: встановлення конституційних повноважень та конституційно-правової відповідальності за державотворчі процеси / В. В. Книш // Університетські наукові записки. Часопис

Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – 2010. – № 1. – С. 48–55.

4. Папакіна Т. Універсал Директорії УНР про Злуку з ЗУНР / Т. Папакіна // Унікальний документ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_5_2009/164.pdf.
5. Ухвала Української Національної Ради про злуку Західно-Української Народної Республіки з Українською Народньою Республікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/1919%20\(01\)%202003%20uhvala%20pro%20zluku.php](http://www.hainyzhnyk.in.ua/doc2/1919%20(01)%202003%20uhvala%20pro%20zluku.php).

Луцкий М. И. Правовая характеристика юридического оформления соединения УНР и ЗУНР

В статье обращено внимание на исследование этапов юридического оформления Акта воссоединения УНР и ЗУНР, в частности выделено три этапа, которым дается подробная характеристика в ракурсе исследования взаимоотношений между УНР и ЗУНР в условиях интеграционных процессов на украинских землях. Рассмотрены подготовительный этап, на котором произошло достижение предварительной договоренности об объединении украинских земель в единое государство. Особое внимание обращено на объединительный этап, который является центральным в юридическом оформлении соединения украинских земель, во время которого был подписан, объявлен и ратифицирован Акт воссоединения. Также исследовано послеобъединительный этап, на котором закладывались дальнейшие правовые основы развития и функционирования объединенного украинской государства. Проанализированы последствия подписания Акта воссоединения и причины, по которым не произошло фактической соборности украинских земель.

Ключевые слова: Акт воссоединения, УНР, ЗУНР, юридическое оформление, интеграционные процессы, этапы воссоединения УНР и ЗУНР.

Lutskyu M. I. Juridical characteristics of juridical delivery of the Act of union between the UPR and the WUPR

In the article attention is paid to the research of juridical delivery of the Act of Union between the WUPR and UPR, three stages are defined and analyzed in the aspect of relations between the WUPR and UPR under the conditions of integration processes on the Ukrainian territory. The preparatory stage is considered on which the prior agreement on the union of the Ukrainian lands into a single state was achieved. Special attention is paid to the unification stage which is crucial to the juridical delivery of the Union of the Ukrainian lands and during which the Act of Union was signed, announced and ratified. The post-union stage was researched which was the basis for the further legal principles of development and functioning of the united Ukrainian state. Consequences of signing the Act of Union and the reasons for the failure of the virtual unity of the Ukrainian lands were analyzed.

Key words: Act of Unity, UPR, WUPR, juridical delivery, integration processes, union stages of UPR and WUPR.

УДК 343.28/.29

Острогляд Олександр Васильович

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ СУДИМОСТІ В УКРАЇНІ

Дослідження присвячено окремим аспектам застосування судимості в Україні. Аналізується судова практика, щодо застосування судимості, вказуються окремі недоліки вживання термінології, що пов'язана з судимістю. Зазначається суперечність положень викладених у підсумкових судових актах та принципів кримінального процесу України. Пропонується проект змін до Кримінального кодексу України.

Ключові слова: судимість, принцип, вирок, практика, судовий акт, кодекс, покарання.

Постановка проблеми. Інститут судимості, під якою розуміється правовий стан особи, засудженої за вчинений злочин із призначенням покарання, що передбачає можливість настання для неї встановлених законом наслідків соціально-адаптаційного та правообмежувального характеру [4, с. 6], є багатоаспектним явищем, дослідження якого потребує комплексного підходу.

Судимість, як інститут кримінального права, не тільки пов'язана з покаранням, слугує фактором розмежування суміжних інститутів «звільнення від кримінальної відповідальності» та «звільнення від покарання», але й широко застосовується в кримінальному процесі України при кваліфікації скоєного, прийнятті остаточних актів та призначенні покарання.

Незважаючи на те, що на сьогодні дослідження проблем судимості в Україні цікавлять і досвідчених, і молодих дослідників, окремі аспекти цього явища, його наслідків, використання не лише в кримінальному праві, але й кримінальному процесі залишаються малодослідженими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання судимості в Україні в тій чи іншій мірі присвячені праці таких науковців, як: Ю. О. Бойко, В. І. Борисов, М. І. Мельник, Є. О. Письменський, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк та ін. Проте зазначені дослідження, з різних причин, не зачіпали вдосконалення кримінального законодавства України в ракурсі наслідків судимості, а також практичних аспектів реалізації інституту судимості в кримінально-процесуальних документах.

Постановка завдання. Метою даної роботи є виявлення суперечностей в правовому регулюванні судимості в Україні, а також розробка практичних рекомендацій щодо практики її застосування в кримінальному процесі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одразу ж слід відмітити, що судимість – не просто констатація факту засудження особи за злочин, а й (і це головне) наявність у зв'язку з цим певних правовідносин між державою і злочинцем. Судимість особи завжди має конкретний характер. Вона тісно пов'язана з певним злочином, мірою покарання за нього і має реальний зміст. Правові наслідки, які виникають з визнанням особи судимою, хоча і передбачені в законі, але їх дійсний обсяг для кожного засудженого різний і

залежить від виду, ступеня тяжкості вчиненого злочину, соціального статусу особи та ін. Наявність конкретної судимості є не тільки біографічною компрометуючою особою «плямою» у повсякденному розумінні, а й тягне для неї у зазначених законом випадках обмеження її конституційних, загальносоціальних прав і свобод та несприятливі кримінально-правові наслідки. Тобто судимість перетворюється у складовий фактор формування особливого соціального та юридичного стану – стану судимості [5, с. 351-352].

Всі наслідки до яких призводить судимість прийнято поділяти на кримінально-правові та загально правові.

Кримінально-правовими наслідками судимості є те, що судимість:

1) може виступати як кваліфікуюча ознака при вчиненні нового злочину. КК кваліфікуюче значення надає судимості лише за тотожний чи однорідний злочин (наприклад, ч. 3 ст. 212) Кваліфікуюче значення судимість має і в тому випадку, коли закон передбачає посилення відповідальності за вчинення злочину повторно, оскільки повторність охоплює собою судимість. Закон визнає судимість різновидом повторності (ч. 4 ст. 32). Якщо судимість прямо не передбачена законом як кваліфікуюча ознака, вона при кваліфікації вчиненого не враховується;

2) враховується при визнанні рецидиву злочинів (ст. 34);

3) є перепорою для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45), примиренням винного з потерпілим (ст. 46), передачею особи на поруки (ст. 47), зміною обстановки (ст. 48);

4) враховується при визначенні того, чи має місце переривання перебігу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 49);

5) враховується при виборі окремих видів покарання (ч. 2 ст. 62), а протягом строку відбування певних покарань створює підстави для застосування спеціальних обмежень щодо засуджених (ч. 2 ст. 58);

6) як одна із ознак, що характеризують особу винного, враховується відповідно до загальних засад призначення покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65), а також при звільненні від покарання через хворобу (ч. 2 ст. 84);

7) виступає як обставина, яка обтяжує покарання за злочини, вчинені повторно та у випадку рецидиву злочинів (п. 1 ч.1 ст. 67). Судимість може не враховуватися як обставина, що обтяжує покарання, з підстав, вказаних у ч. ч. 2 і 4 ст. 67;

8) за загальним правилом, є підставою для відмови в призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69) та відмови у застосуванні положень про обмеження покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69-1);

9) може бути підставою для відмови у звільненні від відбування покарання з випробуванням (ч. 1 ст. 75);

10) за злочини проти миру та безпеки людства, передбачені ст. ст. 437-439 та ч. 1 ст. 442, є підставою для незастосування давності виконання обвинувального вироку (ч. 6 ст. 80);

11) враховується при визначенні обов'язкової частини покарання, яка фактично повинна бути відбута при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання (п. 2 ч. 3 ст. 81, п. 2 ч. 3 ст. 107). а також при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким (п.2 ч. 4 ст. 82) [3, с. 221].

Загальноправові наслідки судимості полягають в різноманітних обмеженнях, що встановлюються законом щодо осіб, які мають непогашену або незняту судимість. Це

зокрема:

1) заборона приймати на певні посади. В одних випадках така заборона встановлена безвідносно до виду злочину, за який є судимість, в інших – береться до уваги судимість лише за умисний злочин чи певний вид злочинів. Так, особа, яка має судимість за будь-який злочин, не може бути: суддею, прокурором, слідчим, адвокатом, судовим експертом, нотаріусом, членом Вищої ради юстиції, працівником органів внутрішніх справ. Відсутність судимості за умисний злочин є умовою зайняття посад: Голови та члена Центральної виборчої комісії, працівника Управління державної служби охорони, народного депутата України. Певні посади можуть обіймати особи, в яких відсутня судимість за певні злочини: посади в державному апараті не можуть обіймати особи, які мають судимість, несумісну із зайняттям посади, працівником державної податкової служби не може бути особа, яка має судимість за вчинення корисливих злочинів;

2) обмеження у здійсненні підприємницької діяльності. Особи, яким суд заборонив займатися певною діяльністю, не можуть бути зареєстровані як підприємці з правом здійснення відповідної діяльності до закінчення строку, встановленого вироком суду;

3) обмеження у допуску до державної таємниці (за наявності судимості за тяжкий злочин), що, в свою чергу, є умовою обіймання певних посад;

4) обмеження у виїзді за кордон громадянина України й обмеження у прийнятті до громадянства України (щодо особи, засудженої в Україні до позбавлення волі за вчинення тяжкого злочину);

5) збільшення мінімального розміру застави як запобіжного заходу;

6) обмеження, пов'язані із застосуванням адміністративного нагляду;

7) позбавлення права на отримання певних пільг. Так, у випадку засудження за вчинення злочину припиняються виплати державному службовцю, передбачені чинним законодавством;

8) обмеження у застосуванні амністії (амністія не застосовується зокрема до осіб, які: мають дві і більше судимості за вчинення тяжких злочинів; засуджені за бандитизм, умисне вбивство при обтяжуючих обставинах, деякі інші злочини);

9) заборона призову на строкову військову службу в мирний час (щодо осіб, які були засуджені до позбавлення волі за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів) [3, с. 222].

Як видно з вказаних видів наслідки судимості є надзвичайно широкими, тому з особливою обережністю потрібно підходити до вказівки в офіційних документах на наявність чи відсутність судимості у певної особи.

Одним з аспектів практичного застосування інституту судимості в Україні, що потребує уточнення є вказівка в кримінально-процесуальних документах на наявність чи відсутність судимості у певної особи у випадку коли вона знята чи погашена.

Згідно ч.1 ст. 88 Кримінального кодексу України, особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості.

На сьогодні в вироках у кримінальному провадженні використовуються наступні словосполучення, що відносяться до судимості: 1) «раніше несудимого» [7], 2) «раніше судимого» [9], 3) «згідно ст. 89 КК України не судимого» [8].

Якщо перші два словосполучення не викликають заперечень, оскільки особа є або судимою, або несудимою, то щодо третього є певні зауваження.

Оскільки таке формулювання вступає в часткову суперечність з принципами презумпції невинуватості та змагальності сторін.

Зокрема, згідно ч. 1 ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України «особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили», а також згідно ч. 2 ст. 22 «сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом».

Формулювання ж «згідно ст. 89 КК України не судимого» в підсумкових процесуальних документах, незважаючи на те, що не має кримінально-правових наслідків, може наперед формувати думку суду про винуватість особи, наприклад, при подальшому оскарженні вироку в апеляційному порядку, оскільки ознайомлення зі справою суд починає саме з аналізу попереднього судового рішення.

Крім того, згідно п. 4 ч. 2 ст. 374 Кримінального процесуального кодексу України у вступній частині вироку зазначаються: прізвище, ім'я та по батькові обвинуваченого, рік, місяць і день його народження, місце народження і місце проживання, заняття, освіта, сімейний стан та **інші відомості про особу обвинуваченого, що мають значення для справи** (виділено мною – О.О.).

Тому оскільки судимість, яка знята чи погашена, вже не має жодного значення для справи, вказівку «згідно ст. 89 КК України не судимого» потрібно замінити на «раніше несудимого».

На такому розвитку подій також наголошується і в Постанові Пленуму Верховного суду України №5 від 29.06.1990 року, де, зокрема, зазначається: «до відомостей про особу підсудного, які мають значення для справи і які належить зазначати у вступній частині вироку, крім тих, що прямо передбачені у ст.333 КПК України, належать, зокрема, й такі: місце роботи чи навчання, громадянство, участь у Великій Вітчизняній війні, інвалідність, нагороди, дані про непогашену і незняту судимість. Дані про зняту чи погашену судимість не повинні заноситись до вступної частини вироку».

Висновки. Зважаючи на викладене, можна запропонувати ряд наступних висновків, що сприятимуть однозначному розумінню практичного застосування судимості в Україні:

1) ст. 88 Кримінального кодексу України потрібно доповнити ч. 5 наступного змісту: «Погашення або зняття судимості анулює правові наслідки судимості, що передбачені цим Кодексом»;

2) звернути увагу судів на виконання Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» щодо занесення даних про зняту чи погашену судимість до вступної частини вироку шляхом надання роз'яснень з цього питання Вищим спеціалізованим судом з розгляду цивільних та кримінальних справ.

Подальші дослідження в цьому напрямку можуть стосуватися визначення та удосконалення інших напрямів практичного застосування судимості в Україні.

Список використаних джерел

1. Бойко Ю. О. Поняття судимості та її наслідки / Ю. О. Бойко // Право і суспільство. – 2014. – № 1-2. – С. 209-213.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст]. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 254 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те видання, переробл. та доповн. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.
4. Письменський Є. О. Інститут судимості в кримінальному праві України [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Є. О. Письменський; Акад. адвокатури України. – К.: [б. в.], 2009. – 20 с.
5. Правова доктрина України (у 5 томах). Том 5 – Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – Х.: Право, 2012. – 1240с.
6. Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку. Постанова Пленуму Верховного суду України від № 5 від 29.06.90. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-90>.
7. Справа № 0907/17859/2012. Провадження № 1/344/230/13. Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32324112>.
8. Справа № 344/3123/13-к. Провадження № 1-кп/344/126/13. Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32093682>.
9. Справа № 344/9230/13-к. Провадження № 1-кп/344/298/13. Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32355714>.

Острогляд А. В. Практика применения института судимости в Украине

Исследование посвящено отдельным аспектам применения судимости в Украине. Анализируется судебная практика, относительно применения судимости, указываются отдельные недостатки употребления терминологии, которая связана с судимостью. Отмечается противоречие положений изложенных в итоговых судебных актах и принципов уголовного процесса Украины. Предлагается проект изменений в Уголовный кодекс Украины.

Ключевые слова: судимость, принцип, приговор, практика, судебный акт, кодекс, наказание.

Ostroglyad A. V. Practice of application of institute of previous conviction is in Ukraine

Research is sanctified to the separate aspects of application of previous conviction in Ukraine. Judicial practice is analysed, in relation to application of previous conviction, the separate lacks of the use of terminology that is related to previous conviction are specified. Contradiction of positions of the stated in final judicial acts and principles of criminal procedure of Ukraine is marked. The project of changes is offered in the Criminal code of Ukraine.

Keywords: previous conviction, principle, sentence, practice, judicial act, code, punishment.

УДК 340.1

Книш Віталій Васильович

АЛЬТЕРНАТИВНІ ВАРІАНТИ ПОДАЛЬШОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

У статті досліджено особливості розвитку сучасної держави та правової держави з урахуванням тенденцій розвитку сучасного громадянського суспільства. У ході дослідження проаналізовано тенденції розвитку сучасного суспільства, які носять інтеграційний та диференційний характер. Далі, на основі цих тенденцій, визначено можливі варіанти подальшої трансформації сучасної держави в цілому та правової держави зокрема. На думку автора, сучасна держава (включаючи і правову державу) може мати три основні варіанти розвитку: перетворитись у специфічний елемент громадянського суспільства; перетворитись на регіональну чи іншу адміністративно-територіальну одиницю міжнародних чи континентальних утворень із втратою нею суверенітету; розпастися на окремі міста-держави та самостійні регіональні суб'єкти (спільноти), об'єднані за економічним інтересом та виробничим принципом.

Ключові слова: держава, правова держава, громадянське суспільство, трансформація держави, альтернативи держави, альтернативи правової держави.

Постановка проблеми. Усі соціальні інституції у процесі свого існування характеризувалися лише відносною статичністю та домінуючим динамізмом. Це означає, що у їх існуванні та функціонуванні пріоритетністю відзначались змінність і динамізм, у той час як статичні та незмінні особливості мали другорядний і тимчасовий характер. Це ж стосується таких соціальних інституцій, як держава і право, які завжди перебували у постійній динаміці. Яскравим прикладом цього виступає зміна історичних типів та форм держави і права. Не є винятком, на наш погляд, і сучасний період розвитку та функціонування державно-правових інституцій, на якому особлива роль відводиться правовій державі. Вважаємо, що і вона здатна до подальших змін і трансформацій під впливом різних факторів (як інтеграційних, так і диференційних), які, у першу чергу, здатні вплинути на динаміку її форми і частково – навіть на зміну її змістовних (сутнісних) характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питання розвитку сучасної держави і права неодноразово виступали предметом наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, до яких належать: Д. Білий, М. Боженко, О. Бочковський, М. Вівчарик, С. Вовканич, С. Гусарев, А. Колодій, В. Лісовий, М. Мірошниченко, А. Наконечний, О. Проценко, П. Рабінович, С. Римаренко, Б. Савчук, О. Скакун, О. Ткаченко, В. Філонов та інші.

Разом з тим, малодослідженим залишається питання можливих альтернативних варіантів подальшої динаміки сучасної держави (в т. ч. і правової держави), тобто проблематика її трансформації у інші форми організації публічної влади.

Постановка завдання. Отже, метою наукової статті є можливі альтернативні варіанти подальшої трансформації сучасної держави (включаючи і правову державу) з урахуванням сучасних тенденцій розвитку сучасного громадянського суспільства та його інституцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом тисячоліть держава вважається незмінною формою організації публічної влади в суспільстві. З часу її появи змінювались лише історичні типи та форми держави, що зумовлювало лише часткову динаміку її інституцій, загалом не впливаючи на факт існування держави.

Вищевказана динаміка історичних типів та форм держави обумовлювалась, у першу чергу, неспроможністю держави на тому чи іншому етапі розвитку виконувати належним чином свої завдання та функції. Внаслідок цього (як правило, насильницьким шляхом) відбувалось руйнування старих історичних типів і форм держави та заміна їх новими, більш досконалішими історичними типами та формами державної організації суспільства.

Проте, незважаючи на усе вищенаведене, держава зберігала своє існування, оскільки не було на той час альтернативних форм організації суспільства, які б могли її повноцінно замінити. Однак на даному етапі розвитку суспільства можна визначити, як мінімум, дві таких форми організації публічної влади – громадянське суспільство з його саморегульованими інституціями та міжнародні і континентальні об'єднання у процесі виконання ними глобалізаційних функцій, завдяки яким вони можуть замінити сучасну правову державу та інші існуючі її форми.

Як зазначають А. М. Колодій, Є. Л. Лисенков та деякі інші науковці, процес історичного розвитку держави і права полягає в поступовому перетворенні держави на один із складових елементів громадянського суспільства, що матиме на меті упорядкування та регулювання суспільних відносин, перетворення людини на найвищу соціальну цінність [4, с. 83 – 84].

Схожу позицію ще у XIX столітті підтримував також М. Драгоманов у своєму конституційному проекті «Вільний Союз – Вільна Спілка», у якому він обґрунтовував необхідність існування спілок – специфічних саморегульованих інститутів суспільства, які могли б виступати альтернативою державі [1].

На сучасному етапі також обґрунтовується можливість утворення альтернативних державі та правовій державі таких інститутів організації публічної влади, які б могли поєднувати соціальний аспект (виступати саморегульованим інститутом громадянського суспільства) та національний аспект (зберегти націю як основу розвитку суспільства). Прикладом цього є концепції «Третього Гетьманату» [3], «мерітократії» [2] тощо.

Отже, **одним з варіантів подальшого розвитку держави та правової держави є її перетворення у специфічний елемент громадянського суспільства**, після чого держава не буде протиставлятися громадянському суспільству, а гармонійно поєднуватися із ним, виконуючи частину його функцій. При цьому, звісно, може відбутись злиття функцій сучасної правової держави з функціями громадянського суспільства. У свою чергу, зміна функціональних характеристик держави та правової держави спричинить зміну механізму та апарату держави.

Проте можливий також і інший варіант розвитку держави чи такої її форми, як правова держава. Він може обумовлюватися глобалізаційними тенденціями та євроінтеграційними процесами. У такому разі можливе «стирання» відмінностей між глобальним (загальним) та національним (специфічним). У разі повного входження до

складу Євросоюзу чи будь-яких інших міжнародних чи континентальних спільнот існує ризик повної чи часткової втрати державного суверенітету. Це, на наш погляд, може бути зумовлено наступними чинниками:

1) *через систему повного підпорядкування правової системи національної держави європейським та іншим стандартам у сфері правового регулювання, тобто «сліпа» адаптація національного законодавства до цих стандартів без урахування ризиків, які постають перед національною державою.* Тому, на нашу думку, термін «адаптація законодавства» є ніщо інше, як ігнорування національних інтересів перед міжнародною спільнотою, при якому не враховуються традиції національного державотворення та правотворення. У той же час, доцільно оперувати терміном «інтеграція», яка передбачає ратифікацію та подальше запровадження в Україні лише тих правових норм, які не суперечать основним засадам побудови та функціонування національної правової системи. Лише тоді можливе забезпечення гармонізації міжнародно-правового регулювання (загального) із національними особливостями правової системи України (тобто зі специфічним);

2) *через систему економічних важелів впливу, якими виступають запровадження єдиної грошової одиниці (Євро) в межах Євросоюзу та система кредитування сучасних правових держав, які збираються стати членами цієї організації.* Це означає, що економічний вплив на держави, які вже входять до складу даної організації, здійснюється через наявність грошової одиниці, яка є засобом контролю Євросоюзу над економікою держав-членів. З іншого боку, система кредитування є основним економічним засобом впливу на економіку держав, які тільки збираються стати членами цієї організації. Отже, мова йде про часткову втрату обома групами сучасних національних правових держав своєї економічної самостійності;

3) *через організацію оборонної функції за допомогою НАТО та підміну завдяки цьому у сучасних національних правових держав у оборонній сфері.* Як відомо, НАТО, з одного боку, є військовою організацією, здатною сприяти сучасній правовій державі у забезпеченні обороноздатності, а з іншого боку – може стати у майбутньому засобом військового тиску на цю державу, яка спробує «звільнитись» від впливу Євросоюзу.

Враховуючи усе вищенаведене, можна зауважити, що сукупність правового, економічного та військового впливу Євросоюзу на сучасну національну правову державу не лише обмежує суверенітет будь-якої держави, а й створює політичний вплив над нею.

Саме тому другим варіантом розвитку сучасної держави (включаючи і правову державу) може стати її перетворення на регіональну чи іншу адміністративно-територіальну одиницю міжнародних чи континентальних утворень із втратою нею суверенітету.

Третім варіантом подальшого розвитку сучасної правової держави, на нашу думку, є її розпад на окремі міста-держави та самостійні регіональні суб'єкти (спільноти), об'єднані за економічним інтересом та виробничим принципом. Свідченням цього є процес регіоналізації економіки держави. Якщо не враховувати ризики регіоналізації, то у такому випадку може виникнути економічний сепаратизм, який може спричинити також і політичний сепаратизм. Це також може бути ускладнене бажанням міжнародних чи континентальних спільнот або окремих держав перехопити економічний та політичний контроль над окремими регіональними утвореннями, які сповідують сепаратистські тенденції.

Що ж стосується утворення окремих міст-держав, які можуть проявити сепаратизм,

то, на наш погляд, вони можуть утворюватись або на основі економічних інтересів та виробничих принципів (за зразком Сингапуру) або на основі культурних (в т. ч. й релігійних) засад (за зразком Ватикану).

Висновки. Таким чином, можливі три основні напрями розвитку сучасної держави (включаючи і правову державу) та утворення на її основі альтернативних форм організації публічної влади:

- 1) перетворення сучасної правової держави у специфічний елемент громадянського суспільства;
- 2) її перетворення на регіональну чи іншу адміністративно-територіальну одиницю міжнародних чи континентальних утворень із втратою нею суверенітету;
- 3) розпад на окремі міста-держави та самостійні регіональні суб'єкти (спільноти), об'єднані за економічним інтересом та виробничим принципом.

Перший варіант перетворення сучасної (в т. ч. й правової) держави можна охарактеризувати як реорганізаційний, другий – як інтегративний (глобалізаційний), а третій – як диференційний.

Список використаних джерел

1. Драгоманов М. П. Вільний Союз – Вільна Спілка / М. П. Драгоманов // ІПС «Законодавство»: Історичні нормативно-правові акти.
2. Мерітократична партія України (МПУ). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shevchenko.ua/ua/politika/conception>.
3. Республіка, Гетьманат, Брахманат. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sd.org.ua/news.php?id=19549>.
4. Теорія держави і права: Навч. посіб. / А. М. Колодій, [В. В. Копейчиков] / За заг. ред. А. М. Колодія [В. В., Копейчикова]. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.

Книги В. В. Альтернативные варианты дальнейшей трансформации современного государства и правового государства

В статье исследованы особенности развития современного государства и правового государства с учетом тенденций развития современного гражданского общества. В ходе исследования проанализированы тенденции развития современного общества, которые носят интеграционный и дифференциальный характер. Далее, на основании этих тенденций, определены возможные варианты дальнейшей трансформации современного государства в целом и правового государства в частности. По мнению автора, современное государство (включая и правовое государство) может иметь три основные варианта развития: превратиться в специфический элемент гражданского общества; превратиться в региональную или иную административно-территориальную единицу международных или континентальных образований с потерей им суверенитета; распасться на отдельные города-государства и самостоятельные региональные субъекты (сообщества), объединенные по экономическим интересам и производственному принципу.

Ключевые слова: государство, правовое государство, гражданское общество, трансформация государства, альтернативы государства, альтернативы правового государства.

Knysh V. V. Alternatives on going transformation of the modern state and law based state

The author of the article investigates the features of the modern state and the law based state, which determined by the trends of modern civil society. The trends of modern society, which are the integration and differential character, have also been analysed. Then, based on these trends, identified options for the further transformation of the modern state in general and the law based state in particular. The author believes, that the modern state (including law based state) may be based on three development options: turn into specific elements of civil society; become a regional or other administrative-territorial unit of international or continental formations with loss of its sovereignty; break up into separate city-states and autonomous regional entities (community), united by economic interests and production lines.

Keywords: *state, law based state, civil society, the transformation of the state, alternative to state, alternative to law based state.*

УДК 340.15

Скоморовський Віталій Богданович

ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ФЕДЕРАЦІЇ: ФАНТОМ ЧИ РЕАЛЬНА ПЕРСПЕКТИВА?

У двадцятому столітті відбулося кілька подій, які мали визначальний вплив у світовому геополітичному просторі. Серед них чітко виокремлюється період існування Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Вивчення спадщини радянської держави, яка з розпадом СРСР не пропала і проявляється дедалі частіше, привертало і ще буде привертати увагу істориків, юристів, соціологів та інших вчених. На сьогоднішній день дане питання вимагає детального осмислення й критичного аналізу, оскільки спостерігається тотальне нав'язування федералістичних принципів існування держави, що не сприяє ефективному розвитку української держави.

Ключові слова: державні взаємини, КІПС, радянська держава, Росія, СРСР, Україна.

Постановка проблеми. Ситуація в нашій державі переконує, що імперські амбіції деяких країн-учасниць колишнього СРСР не згасають й до сьогодні. Партнерство між країнами має бути рівноправним, і повинне ґрунтуватись на спільному визнанні та поважанні суверенного права кожної з держав проводити зовнішню та внутрішню політику на основі власних національних інтересів та цілей державного розвитку, не зачіпаючи життєво важливих інтересів жодної з сторін. Сучасні події в Україні дозволяють простежити дещо іншу картину, коли зовнішній фактор намагається здійснювати вплив на політику нашої держави.

Події недавнього минулого й сьогодні в Україні, особливо у південно-східних областях, демонструють постійне зовнішнє втручання у справи національного державотворення. Це суперечить ряду міжнародних угод і договорів, які уклала Україна із сусідніми державами. Крім того, з'являється загроза відновлення федеративних відносин, як це спостерігалось в період СРСР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З досліджуваної нами проблематики ґрунтовними публікаціями відзначились Г. Аляєв [1], Т. Батенко [2], О. Бойко [3; 4], К. Брутенц [5], В. Василенко [6], О. Гринів [7], В. Драко [8], С. Єскельчик [9] та ін. [11-13; 19].

Постановка завдання. Метою статті є – з урахуванням зовнішнього фактору, проаналізувати особливості сучасного українського державотворення і довести, що Україна має власний потенціал до самостійного розвитку нарівні з іншими державами пострадянського простору, а повернення до міждержавних взаємин радянського типу не має перспективи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвал СРСР крім негативних соціально-економічних наслідків, породив і остаточно не вирішені до теперішнього часу міжнародно-правові проблеми – насамперед це територіальні претензії між низкою

держав на пострадянському просторі, а також питання правонаступництва щодо міжнародних договорів, державних боргів, так і на різних стадіях укладення договорів з таких спірних проблем сторони інколи дотримуються діаметрально протилежних позицій щодо юридичної сили актів союзних і республіканських органів державної влади та можливості застосування до наявних спірних моментів норм права.

Бюрократична система й диктатура централізованих відомств звели нанівець громадську думку та ігнорували природні права людини, не враховували інтереси національних груп і станів радянського суспільства. Командно-адміністративні методи управління відіграли різко негативну роль. Ігноруючи економічні стимули радянська система перейшла на шлях екстенсивного розвитку [17, с. 79].

В СРСР відбулася втрата демократичних традицій, які були присутні на початку його існування [18, с. 109]. Панівна партія, замість того, щоб бути противагою бюрократичним тенденціям у суспільстві, сама опинилась органічно вбудованою в командно-адміністративну систему і використовувала наказово-директивні методи. Фактично принцип демократичного централізму, що був закладений в основу побудови і діяльності партії на початковому етапі підмінявся бюрократичним централізмом. Первинні партійні осередки і рядові члени партії значною мірою втратили реальні можливості впливати на зміст діяльності партії.

Розпад СРСР на національні держави в межах союзних республік підтвердив переваги, прагнення до самостійного розвитку колишніх радянських республік як тенденцію в глобальному масштабі на противагу задекларованій тенденції до злиття націй у процесі утвердження радянської моделі соціалізму.

Завершальний період існування СРСР характеризується комплексом факторів і явищ, що підтвердили нездатність існування радянської державної моделі. Серед них виокремимо:

- 1) кризу в соціально-економічній сфері країни та неспроможність її подолання в інтересах союзних республік традиційними компартійними методами;
- 2) конфронтаційну позицію партійно-державного керівництва;
- 3) падіння авторитету КПРС і посилення впливу національно-патріотичних сил у союзних республіках;
- 4) ліквідацію партійної монополії КПРС та викриття її антинародної сутності;
- 5) суперечності в колах вищого партійного керівництва щодо питання реформування СРСР.

Радянський Союз міг бути реформований шляхом підписання республіками нового союзного договору [14, с. 840-841]. У відповідності з прийнятим першим варіантом договору СРСР мав являтися державним утворенням з переважаючими федеративними ознаками. Проте радянська модель федералізму на практиці являла собою партійну монополію в адміністративно-територіальному принципі побудови СРСР, формальне визнання права на самовизначення, посилення унітаризму як тенденції, винятковість реального становища РРФСР і узурпацію панівного становища серед країн-учасників Союзу.

Звісно, було б не правомірно стверджувати, що радянська доба стала суто негативним явищем в традиції вітчизняного державотворення. Певний позитив був. Його вивчення і застосування повною мірою того, що може бути прийнятним у сучасних умовах – завдання, яке слід вирішувати. Вважаємо, що для подальшого ефективного розвитку законотворчих процесів у сфері українського державотворення необхідний

неупереджений об'єктивний аналіз сучасного стану речей і погляд у минуле – близьке й віддалене, – з тим, щоб мати змогу, проаналізувавши здобутки і прорахунки що вже були, використати чи то ж уникнути їх у майбутньому.

Хоча й прийняття союзними республіками декларацій про державний суверенітет і відповідних актів про незалежність не змінило їх правового статусу як суб'єктів федерації і де-юре вони продовжували залишатися у складі СРСР, підписання Алма-Атинських декларацій юридично припинило існування Радянського Союзу і з цього моменту вони набули статусу незалежних республік [16, с. 37].

Питання ставлення до СРСР і радянського типу державності є доволі актуальним на сьогодні. Воно викликає інтерес у різних верств суспільства. Показовими у зв'язку з цим є результати досліджень, проведених Соціологічною групою «Рейтинг» (Україна) у грудні 2010 р. (опитано 2000 респондентів) і Левада-Центром (Росія) у листопаді 2010 р. (опитано 1593 респондентів).

Згідно з результатами дослідження, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» (Україна) у грудні 2010 року, близько 46% українців жалкували про розпад Радянського Союзу. У свою чергу, згідно з результатами дослідження, проведеного Левада-Центром (Росія) у листопаді 2010 року, росіяни більше – 56% – шкодували про розпад СРСР. Не шкодували 36% українців і 30% росіян. Не змогли відповісти на питання 18% українців і 16% росіян.

У випадку, як України, так і Росії, у відповідях простежується чітка вікова тенденція: чим молодші респонденти, тим менше вони жалкували про розпад СРСР. Так, в Україні жаліли за Радянським Союзом 19% молоді і 69% пенсіонерів, в Росії – 17 і 83% відповідно.

У регіональному аспекті жалкували про розпад СРСР більше всього на Донбасі (65%), Півдні (58%) і Сході (55%), а найменше – на Заході України (18%).

На запитання «Яку форму відносин між республіками колишнього Союзу ви б особисто підтримали?» найбільше росіян відповіли, що це має бути об'єднання кількох республік у більш тісні союзи. Тоді як серед опитаних українців найбільш популярна модель: незалежне існування усіх республік. Отже, об'єднання кількох республік в більш тісні союзи підтримали 26% росіян і лише 18% українців. Відновлення СРСР у його колишньому вигляді підтримали по 15% українців і росіян.

У свою чергу, більшість респондентів, які не жалкують за Радянським Союзом (53% з них), вважають, що найбільш правильним буде незалежне існування усіх республік колишнього СРСР [15].

Станом на 2014 рік третина (33%) громадян України шкодують про розпад у 1991 році Радянського Союзу, водночас майже половина (49%) – ні. Про це свідчать дані соціопитування групи «Рейтинг», яке проводилось 15-25 квітня 2014 року серед 2000 респондентів вікової категорії від 18 років у всіх областях України (за винятком Криму).

Близько третини жителів Центру, близько половини – Сходу і Півдня і більше 60% – Донбасу шкодують щодо СРСР. При цьому якщо у Центрі, на Сході і Півдні протягом останнього року їхня кількість зменшилася, то на Донбасі – зросла [10].

Висновки. Радянська федерація розвивалася в контексті двох суперечливих тенденцій: зростання національної самосвідомості народів СРСР, з однієї сторони, і російської традиції централізованої, унітарної держави, з іншого. З юридичним припиненням існування держави, федералістичні принципи у різних формах поширюються серед країн пострадянського простору. Центральна влада в Москві ініціює

різні види договорів і угод з метою об'єднання союзних республік на федеративних умовах. Історико-правовий досвід доводить, що федералізм радянського типу вичерпав себе й засвідчив власну не життєдіяльність. З огляду на це ефективне існування пострадянських країн, й України зокрема, вбачається у самостійному і незалежному розвитку.

Список використаних джерел

1. Аляев Г. Е. Призраки и реальности коммунизма. Советологический очерк / Г. Е. Аляев, К. В. Кирилин. – Полтава: АСМИ, 2008. – 262 с.
2. Батенко Т. Королі СНД: портрети дванадцяти президентів (тенденції та закономірності розвитку в пострадянському просторі) / Т. Батенко. – Львів: Кальварія, 2000. – 216 с.
3. Бойко О. Еволюція суспільних поглядів та процесів: від ідеї оновленого Союзу до проголошення незалежності України (січень-серпень 1991 р.) / О. Бойко // Людина і політика. – 2001. – № 5. – С. 15-25.
4. Бойко О. Україна в останні місяці імперії (серпень-грудень 1991 р.): хроніка та аналіз / О. Бойко // Людина і політика. – № 4 (34). – 2004. – С. 74-82.
5. Брутенц К. Развал Союза: Был ли неизбежен распад СССР? / К. Брутенц // Свободная мысль. – 2005. – № 1 (1551). – С. 163-177.
6. Василенко В. Грудневий референдум як найвища форма легітимізації / В. Василенко // Дзеркало тижня. – 2010. – 11 грудня (№ 46). – С. 11.
7. Гринів О. Україна і Росія: партнерство чи протистояння? / О. Гринів. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. – 384 с.
8. Драко В. Возможные пути взаимной интеграции Беларуси, России и Украины / В. Драко // Беларусь, Россия, Украина – опыт и проблемы интеграции: Первая межпарламентская конференция. – К.: Парламентское изд-во, 1999. – С. 222-228.
9. Єсельчик С. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві / С. Єсельчик. – К.: Критика, 2008. – 304 с.
10. Ностальгія за СРСР та ставлення до окремих постатей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ratinggroup.com.ua/products/politic/data/entry/14092/>.
11. Овчар І. В. Політичні трансформації у Радянському Союзі в період перебудови (1985–1991 рр.): монографія / І. В. Овчар. – К.: Видавництво ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2011. – 228 с.
12. Орлова Т. В. Історія нових незалежних держав / Т. В. Орлова. – К.: Знання, 2010. – 487 с.
13. Палютін М. П. Україно-російські відносини: минуле і сучасність / М. П. Палютін. – Харків: Курсор, 2006. – 278 с.
14. Правова доктрина України: у 5 т. – Х.: Право, 2013. – Т. 1: Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін.; за заг. ред. О. В. Петришина. – 976 с.
15. Рейтинг: Ностальгію за СРСР відчують більше жінки, ніж чоловіки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://paralleli.if.ua/news/9079.html>.
16. Россия и страны СНГ: сборник документов. 1991-2004. – Ч. 1. – Спб: Изд-во Политехн. ун-та, 2006. – 376 с.
17. Социалистическая концепция прав человека / отв. ред. В. М. Чхиквадзе, Е. А. Лукашева. – М.: Наука, 1986. – 221 с.

18. Страницы истории КПСС: Факты. Проблемы. Уроки / сост.: В. Г. Горев, В. Н. Донченко, С. А. Степанов; под ред. В. И. Купцова. – М.: Высш. шк., 1988. – 707 с.
19. Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001) / Н. П. Барановська, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський та ін. / Під ред. В. М. Литвина. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 2001. – 704 с.

**Скоморовский В. Б. Восстановление социалистической федерации:
фантом или реальная перспектива?**

В двадцатом веке произошло несколько событий, которые оказали определяющее влияние в мировом геополитическом пространстве. Среди них четко выделяется период существования Союза Советских Социалистических Республик. Изучение наследия советского государства, которое с распадом СССР не пропало и проявляется все чаще, привлекало и будет привлекать внимание историков, юристов, социологов и других ученых. На сегодняшний день данный вопрос требует особого осмысления и критического анализа, поскольку наблюдается тотальное навязывание федералистических принципов существования государства, что не способствует эффективно развитию Украины.

Ключевые слова: государственные взаимоотношения, КПСС, советское государство, Россия, СССР, Украина.

**Skomorovskyi V. B. The restoration of the socialist Federation: phantom or real
perspective?**

In the twentieth century there occurred a few events, which had a determining influence in the geopolitical space. Among them stands out clearly the period of existence of the Union of Soviet Socialist Republics. The study of the heritage of the Soviet state, which since the collapse of the USSR has not disappeared and is quickly becoming attracted and will attract the attention of historians, lawyers, sociologists, and other scientists. Today this question requires a detailed understanding and critical analysis, as there is to impose a total principles of Federation of existence of the state, which does not contribute to the effective development of the Ukrainian state.

Keywords: public relations, the CPSU, the Soviet state, Russia, USSR, Ukraine.

УДК 343.2

Федорак Леся Миколаївна

ВИЗНАЧЕННЯ ПРОДОВЖУВАНОГО ЗЛОЧИНУ

Стаття присвячена питанню визначення змісту поняття «продовжуваний злочин», його ознак та складових, зокрема правової природи діянь, які утворюють продовжуваний злочин, поняття «злочинний намір», а також аналізу окремих питань кваліфікації діянь, що утворюють продовжуваний злочин.

Ключові слова: *продовжуваний злочин; тотожні діяння; злочинний намір.*

Постановка проблеми. Питання визначення продовжуваного злочину як одного із видів одиничних злочинів має значення для його відмежування від повторності злочинів. Над визначенням продовжуваного злочину працювали ще вчені у дореволюційний час. Проте і на сьогоднішній день в цьому напрямку робота не припиняється як в наукових колах, так і на правозастосовчому рівні. Зокрема, О. В. Ільїна аналізуючи питання співвідношення і відмежування повторності злочинів та продовжуваного злочину виділила тільки дві його ознаки: єдиний спосіб діяння та спрямованість умислу винного на здобуття єдиного результату [5, с. 19], які не відображають повною мірою особливості продовжуваного злочину. Крім того, зміст продовжуваного злочину розширено згідно правових позицій Верховного Суду України, висловлених у постановках, які в силу ч. 1 ст. 400-25 Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року та ч. 1 ст. 458 чинного Кримінального процесуального кодексу України (Далі - КПК) є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень. Окремі аспекти визначення продовжуваного злочину аналізувались і О. Дудоровим в рамках вивчення кримінально-правових проблем множинності злочинів [4, с. 54-55]. Однак необхідним залишається визначення правової природи діянь, які утворюють продовжуваний злочин, поняття «злочинний намір» в контексті визначення продовжуваного злочину, а також необхідним є вивчення окремих питань кваліфікації діянь, що утворюють продовжуваний злочин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання продовжуваного злочину присвячено дослідження: М. Бажанова, О. Дудорова, О. Ільїної, В. Малкова, П. Фріса та ін. Проте зазначені дослідження, з різних причин, не надто багато уваги приділяли ознакам продовжуваного злочину, суб'єктивній стороні такого діяння, а також практичним аспектам вирішення справ у суді.

Постановка завдання. Метою даної роботи є формулювання сучасного поняття продовжуваного злочину на підставі напрацювань теорії кримінального права та практичних роз'яснень вищих судів, характеристика ознак продовжуваного злочину та виявлення проблемних аспектів у кваліфікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття продовжуваного злочину наводить законодавець у частині 2 ст. 32 КК України, де встановлено, що відповідний злочин складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним злочинним

наміром. Таким чином, із нормативного визначення продовжуваного злочину можна виділити дві характерні для нього ознаки:

- 1) злочин складається із тотожних діянь;
- 2) відповідні діяння повинні бути об'єднанні єдиним злочинним наміром.

Щодо першої ознаки – складових продовжуваного злочину – тотожних діянь, то в українській мові тотожний означає такий самий, однаковий з чимсь, цілком подібний до чогось, схожий один з одним за своєю суттю й зовнішніми ознаками та виявом [1]. У кримінальному праві під тотожними діяннями розуміють схожі один з одним за своєю суттю, зовнішніми ознаками, виявом та кримінально-правовою природою діяння [13, с. 24].

Однак згідно правових позицій Верховного Суду України, висловлених у постановках у справі № 5ксл1 від 20 червня 2011 року [8], у справі 5-30ксл2 від 7 лютого 2013 року [9], у справі № 5-21ксл3 від 4 липня 2013 року [10] зміст продовжуваного злочину розширено у порівнянні із законодавчим визначенням.

Так, згідно постанови Верховного Суду України (Далі – ВСУ) у справі № 5ксл1 від 20 червня 2011 року [8] Особа 1 був визнаний винним у тому, що придбав бойові припаси і без значного розриву в часі намагався їх продати, але в момент продажу був затриманий. Згідно висновку ВСУ такі дії мають кваліфікуватися як один (одиничний) закінчений злочин. За таких обставин розпочаті дії особи щодо збуту придбаних бойових припасів за своїми ознаками не утворюють замаху на збут і не потребують додаткової кваліфікації. При цьому визначальним для правильної кримінально-правової оцінки послідовного вчинення діянь, альтернативно зазначених у кримінально-правовій нормі (зокрема, у статті 263 КК України), є з'ясування змісту суб'єктивного ставлення винної особи до вчинених нею діянь. Якщо у цієї особи був єдиний умисел щодо придбання, носіння, зберігання та збуту бойових припасів чи вибухових речовин, вчинені нею діяння щодо одного й того ж предмета злочину, без значного розриву в часі, належить розглядати як один (одиничний) злочин; при цьому незавершеність останнього діяння на визнання злочину закінченим не впливає, і він має кваліфікуватися за частиною першою статті 263 КК України [8].

Аналогічні позиції сформовані і у постановках по справі 5-30ксл2 від 7 лютого 2013 року [9] та по справі № 5-21ксл3 від 4 липня 2013 року [10] щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Виходячи із вищенаведеного розуміння тотожних діянь, такі діяння як придбання, носіння, зберігання та збуту бойових припасів чи вибухових речовин помилково буде вважати тотожними. Однак в кримінальному праві також виділяють однорідні діяння. Однорідний в українській мові означає той, який належить до того самого роду, розряду, характеризується однаковими рисами, ознаками; який має однаковий склад, однакові властивості в усіх своїх частинах [1]. У кримінальному ж праві ведуть мову про однорідні діяння (злочини) як складові елементи повторності злочинів, передбаченої частиною 3 ст. 32 КК України. У відповідній нормі встановлено, що вчинення двох або більше злочинів, передбачених різними статтями цього кодексу, визнається повторним лише у випадках, передбачених в Особливій частині КК України. Це до прикладу, випадки передбачені пунктом 1 примітки до ст. 185 КК України, де встановлено, що у ст.ст. 185, 186, 189-191 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або ст.ст. 187, 262 КК України. Тобто, до однорідних злочинів слід відносити злочини, які пов'язані певними спільними ознаками,

мають однаковий склад. Якщо вести мову про діяння, які визначені як альтернативні в певній кримінально-правовій нормі, то вони мають спільні об'єкт, суб'єкт злочину, а також суб'єктивну сторону. Отже, вони є однорідними. Якщо ж не буде відповідної сукупності спільних елементів складу злочину, той не буде продовжуваного злочину.

Таким чином, ВСУ фактично розширив зміст поняття продовжуваного злочину, який тепер може складатися не тільки із тотожних діянь, але й з діянь, визначених як альтернативні в певній кримінально-правовій нормі (однорідних діянь).

Вказана позиція є слушною і повинна стати основою для внесення змін до КК України і відповідно викладення частини 2 ст. 32 КК України в наступній редакції: «2. Повторність, передбачена частиною 1 цієї статті, відсутня при вчиненні продовжуваного злочину, який складається з двох або більше об'єднаних єдиним злочинним наміром тотожних діянь чи діянь, визначених як альтернативні в певній статті чи частині статті Особливої частини цього Кодексу». Адже, в українській мові дієприкметник продовжуваний походить від дієслова продовжувати, яке означає вести далі почате, не зупиняючись, безперервно; діяти далі [1]. Саме така злочинна діяльність, яка містить склад злочину із альтернативними суспільно-небезпечними діяннями, підлягає кваліфікації за однією кримінально-правовою нормою.

Ще однією ознакою продовжуваного злочину є те, що діяння, які утворюють відповідний злочин, повинні бути об'єднані єдиним злочинним наміром. Водночас, законодавець не дає визначення поняттю «злочинний намір». Однак згадує також про нього у частині 1 ст. 68 КК України: «При призначенні покарання за незакінчений злочин суд, керуючись положеннями ст.ст. 65-67 КК України, враховує ..., ступінь здійснення злочинного наміру...».

Зміст злочинного наміру в контексті поняття продовжуваного злочину розкривається ПВСУ у пункті 6 постанови «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» № 7 від 04.06.2010 року, де роз'яснюється, що об'єднання тотожних діянь єдиним злочинним наміром означає, що до вчинення першого з низки тотожних діянь особа усвідомлює, що для реалізації її злочинного наміру необхідно вчинити декілька таких діянь, кожне з яких спрямовано на реалізацію цього наміру [11, с. 446].

Не вдаючись до детального аналізу відповідного поняття, оскільки вказане може бути предметом самостійного дослідження, на основі аналізу відповідного поняття як з точки зору психології, так і кримінального права слід зазначити, що злочинний намір як ознака продовжуваного злочину – це стадія вольового процесу, яка виникає до вчинення першого з низки тотожних діянь, при якій особа чітко усвідомлює об'єкт, на який спрямовується намір та усвідомлює, що для реалізації її злочинного наміру необхідно вчинити декілька таких діянь, кожне з яких спрямовано на реалізацію цього наміру.

Якщо законодавець чітко визначає, що для діянь, які утворюють продовжуваний злочин має бути єдиний злочинний намір, то за мотив і мету не згадується у відповідній нормі КК України

Водночас, з цього приводу у пунктах 5 та 19 постанови ПВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 7 лютого 2003 р. № 2 роз'яснюється, що умисне позбавлення життя двох або більше осіб кваліфікується за пунктом 1 частини 2 ст. 115 КК за умови, що їх убивство охоплювалось єдиним умислом винного. Для такої кваліфікації не має значення, яким мотивом керувався винний і чи був він однаковим при позбавленні життя кожного з потерпілих. Якщо ці мотиви передбачені

як кваліфікуючі ознаки, дії винного додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами частини 2 ст. 115 КК. У випадках, коли винна особа, вчинюючи умисне вбивство, керувалась не одним, а декількома мотивами, судам належить з'ясувати, який із них був домінуючим, і кваліфікувати злочинні дії за тим пунктом частини 2 ст. 115 КК, яким визначено відповідальність за вчинення вбивства з такого мотиву. Разом з тим в окремих випадках залежно від конкретних обставин справи можлива кваліфікація дій винної особи і за кількома пунктами частини 2 ст. 115 КК, якщо буде встановлено, що передбачені ними мотиви (мета) рівною мірою викликали у винного рішучість вчинити вбивство [11].

Таким чином, одиничний злочин, зокрема продовжуваний, може мати і різні мотиви.

Водночас, згідно абзацу 4 пункту 20 постанови ПВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 06.11.2009 № 10 неодноразове незаконне вилучення чужого майна чи заволодіння ним, що складається із тотожних діянь, які мають загальну мету та із самого початку охоплюються єдиним злочинним наміром на заволодіння конкретним майном, слід розглядати як один продовжуваний злочин [11]. Тобто, Пленум ВСУ вважає, що для продовжуваного злочину необхідна єдина мета.

Зважаючи на те, що злочинний намір – це стадія вольового процесу, яка проходить до вчинення першого з низки тотожних діянь, при якій особа чітко усвідомлює об'єкт, на який спрямовується намір та усвідомлює, що для реалізації її злочинного наміру необхідно вчинити декілька таких діянь, кожне з яких спрямовано на реалізацію цього наміру, то відповідно для продовжуваного злочину є необхідним єдність мети. Адже наявність єдиного злочинного наміру включає усвідомлення діяння як способу досягнення бажаних наслідків, а мета виражає прагнення до відповідних наслідків. Таким чином, вони в одиничному злочинні повинні бути нерозривними. В свою чергу, мотив, який уособлює причини відповідних дій може бути і різним. Окрім тих злочинів, в яких він є обов'язковою ознакою складу злочину. Оскільки якщо хоча б для одного діяння із тих, що утворюють продовжуваний злочин не буде мотиву, який є обов'язковою ознакою складу злочину, відповідне діяння не можна включати до складу відповідного злочину.

Звідси випливає, що продовжуваний злочин вимагає наявності єдності злочинного наміру, умислу та мети злочину. Таку ж позицію підтримує А. П. Козлов та додає, що загальна мета у продовжуваному злочині повинна бути конкретизована за вагою, розміром, об'ємом тощо [6, с. 108]. Вказану позицію поділяють А. Зелінський, О. Дудоров, А. Козлов, П. Кривошеїн, В. Навроцький, Т. Созанський [4, с. 54]. Водночас, Ю. Баулін, І. Зінченко, Н. Кузнецова, З. Незнамова вважають, що при продовжуваному злочинні особа може діяти також з неконкретизованим умислом.

У свою чергу, ПВСУ у абзаці 4 п. 20 постанови «Про судову практику у справах про злочини проти власності» № 10 від 6 листопада 2009 р. вказує, що неодноразове незаконне вилучення чужого майна чи заволодіння ним, що складається із тотожних діянь, які мають загальну мету та із самого початку охоплюються єдиним злочинним наміром на заволодіння конкретним майном, слід розглядати як один продовжуваний злочин. У той же час, в абзаці 5 п. 27 цієї ж постанови вказується, що у випадках, коли умисел винного щодо розміру мав неконкретизований характер, вчинене слід кваліфікувати залежно від розміру фактично викраденого майна [11, с. 434, 437]. Таким чином, єдиний умисел при продовжуваному злочині має бути конкретизованим щодо майна, а щодо його розміру може бути і неконкретизованим. Така позиція є найбільш вдалою з позиції правозастосовчої практики, адже важко встановити який насправді

умисел був у особи щодо розміру майна, яким вона хотіла заволодіти. Крім того, може бути ситуація, що у особи до початку вчинення діянь, що становлять продовжуваний злочин, не сформувалось конкретизованого умислу щодо розміру майна.

Так, до прикладу у справі № 1-1251/11 Ужгородський міськрайонний суд вироком від 20 червня 2012 р. засудив громадянина А. за ч. 3 ст. 368 КК (одержання службовою особою, яка займає відповідальне становище, в будь-якому вигляді хабара за виконання в інтересах того, хто дає хабар, дії з використанням наданої їй влади чи службового становища). З вироку вбачається, що засуджений протягом січня-вересня 2011 року систематично одержував від директора ТОВ «Транс-Уж» хабарі на загальну суму 16 500 грн., щомісячно засуджений отримував хабар в розмірі 1500 грн., з серпня 2011 р. – 3000 грн. [3]. Відповідно умисел засудженого був конкретизований щодо кожного із тотожних діянь, що утворили даний продовжуваний злочин. А от щодо розміру всього обсягу вигоди, яку засуджений міг би отримати умисел був неконкретизованим і тому діяння повинні кваліфікуватись відповідно до фактично отриманого – 16 500 грн. і як одиничний продовжуваний злочин. Адже навіть сам засуджений не міг чітко передбачити протягом якого ще часу його службове становище даватиме йому можливість його використовувати для отримання хабарів від директор ТОВ «Транс-Уж», а останній буде їх надавати.

Також слід зазначити, що в продовжуваному злочинні умисел завжди є прямим. Адже саме такий вид умислу передбачає однозначне ставлення до наслідків – бажання їх настання. В той час, як непрямий умисел не вимагає бажання настання суспільних небезпечних наслідків, а тільки свідоме припущення їх настання. Якщо ж у особи немає чіткого усвідомлення щодо наслідків відповідних діянь, то такі діяння не можливо об'єднати єдиним злочинним наміром, що є обов'язковою ознакою продовжуваного злочину та вимагає наявності бажання настання наслідків. І таким чином, продовжуваний злочин може вчинятись тільки з прямим умислом.

Ведучи мову про продовжуваний злочин, слід проаналізувати також питання кваліфікації діянь особи, коли вона, вчиняє кілька спроб заволодіти одним і тим самим предметом. В. П. Малков пропонує в тому випадку, якщо всі спроби були невдалими, то дії особи кваліфікувати як єдине продовжуване незакінчене розкрадання, а якщо ж особа в підсумку заволоділа майном, то її дії кваліфікуються як єдине продовжуване розкрадання [7, с. 20]. Натомість О. В. Ільїна заперечує таку можливість. Оскільки, на її думку, серед особливостей даного різновиду поведінки немає такої ознаки як можливість її багаторазового переривання та недопустимо визнання цілісною поведінки, яка складається з окремих «фрагментів» [5, с. 20]. Однак наведені аргументи є сумнівними.

Оскільки, по перше, будь-яка умисна злочинна діяльність допускає наявність стадій вчинення злочину. До такої належить і продовжуваний злочин. По друге, за своєю природою продовжуваний злочин згідно частини 2 ст. 32 КК України складається саме з окремих «фрагментів» – тотожних діянь. Виходячи з розуміння поняття «тотожні діяння», спроби заволодіти одним і тим же предметом чи вчинити будь-який інший злочин будуть за своєю природою тотожними діяннями. І таким чином, утворюватимуть єдиний продовжуваний злочин (закінчений чи незакінчений в залежності від того чи вдалось реалізувати злочинний намір).

Слід також визначити момент початку та закінчення вчинення продовжуваного злочину. Оскільки вказане впливатиме на перебіг строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, а також застосування амністії. Адже Закон України «Про застосування амністії в Україні» № 392/96-ВР в редакції від 02 червня 2011 року в ст. 5

прямо вказує, що дія закону про амністію поширюється на злочини, вчинені до дня набрання ним чинності включно, і не поширюється на триваючі або продовжувані злочини, якщо вони закінчені, припинені або перервані після набрання законом про амністію чинності [12]. З цього приводу роз'яснення на основі судової практики відсутні. В свою чергу, на думку М. І. Бажанова, початком продовжуваного злочину слід вважати вчинення першого із числа декількох тождесних злочинів, закінченням – вчинення останнього із задуманих злочинних діянь [2, с. 19]. Теоретично вказана позиція правильна. Однак слід згадати, що практично при продовжуваному злочині діяння, за звичай, кваліфікуються за фактично вчиненим. Отже, закінченим злочин вважатиметься із моменту вчинення останнього із діянь, які мали місце.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що згідно правозастосовної практики продовжуваний злочин складається з двох або більше об'єднаних єдиним злочинним наміром тождесних діянь чи діянь, визначених як альтернативні в певній статті чи частині статті Особливої КК України. Вказані діяння повинні характеризуватись також єдністю умислу, який є виключно прямим, та єдністю мети.

До перспективних напрямків подальших досліджень продовжуваного злочину належить вивчення питань кваліфікації вказаного злочину та його розмежування із повторністю злочинів.

Список використаних джерел

1. Академічний тлумачний словник (1970-1980): в 11 томах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// sum.in.ua/](http://sum.in.ua/).
2. Бажанов М. И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины / М. И. Бажанов. – Харьков: Право, 2000. – 128 с.
3. Вирок Ужгородського міськрайонного суду від 20 червня 2012 р. по справі № 1-1251/11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>.
4. Дудоров О. Кримінально-правові проблеми множинності злочинів / О. Дуров // Вісник прокуратури. – 2010. – № 9 (11). – С. 50-64.
5. Ільїна О. В. Співвідношення та відмежування повторності злочинів та продовжуваного злочину / О. В. Ільїна // Юриспруденція: теорія і практика. – 2011. – С. 16-20.
6. Козлов А. П. Учение о стадиях преступления / А. П. Козлов. – СПб: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 353 с.
7. Малков В. П. Повторность преступлений (понятие и уголовно-правовое значение) / В. П. Малков. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1970. – 174 с.
8. Постанова Верховного Суду України від 20 черв. 2011 р. по справі № 5кс11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>.
9. Постанова Верховного Суду України від 7 лютого 2013 р. по справі № 5-30кс12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>.
10. Постанова Верховного Суду України від 4 липня 2013 року по справі № 5-21кс13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>.
11. Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах: (ОФЦ, ТЕКСТ) / Упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. – К: ПАЛИВОДА А. В., 2012. – 456 с.

12. Про застосування амністії в Україні: Закон України від 1 жовт. 1996 р. № 392/96-ВР в редакції від 02.06.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: [Підручник для студентів вищих навчальних закладів] / П. Л. Фріс. – 2-ге видання, доповнене і перероблене К.: Атіка, 2009. – 512 с.

Федорак Л. Н. Определение продолжаемого преступления

Статья посвящена вопросу определения содержания понятия «продолжаемое преступление», его признакам та составляющим, непосредственно, правовой природе деянья, которые создают продолжаемое преступление, понятию «преступное намерение», а также анализу отдельных вопросов квалификации деяний, которые составляют продолжаемое преступление.

Ключевые слова: *продолжаемое преступление, тождественные деяния, преступные намерение.*

Fedorak L. M. The definition of the crime's continued.

This article is devoted to the issue of the definition of what constitutes a crime's continued its features and components, including the legal nature of the acts that constitute the offense's continued, the concept of criminal intent, as well as the analysis of specific issues qualifications actions that constitute the offense's continued.

Keywords: *crime's continued, identical acts, criminal intent.*

УДК 339.727.2

Катинська Леся Романівна

ПОНЯТТЯ СЕРТИФІКАТУ ЕЛЕКТРОННОГО ЦИФРОВОГО ПІДПISУ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ

У статті розглянуто поняття сертифікату електронного підпису в Україні та Польщі, здійснено їх порівняння та аналіз відповідності міжнародному стандарту X.509. Проаналізовано роль органу сертифікації електронного цифрового підпису в Україні та Польщі.

***Ключові слова:** сертифікати, сертифікат відкритого ключа, посилений сертифікат відкритого ключа електронного підпису, центральний засвідчувальний орган.*

Постановка проблеми. Термін сертифікат має широке застосування і загалом означає документ, що підтверджує відповідність певного продукту, товару, процесу чи послуги, стандартам чи іншим документам, що окреслюють вимоги до них. Визначення сертифікату відповідності закріплено статтею 1 Закону України «Про підтвердження відповідності», відповідно до якої: «сертифікат відповідності – це документ, який підтверджує, що продукція, системи якості, системи управління якістю, системи екологічного управління, персонал відповідає встановленим вимогам конкретного стандарту чи іншого нормативного документа, визначеного законодавством» [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема електронного підпису в Україні є в науковому плані новою і не дослідженою. Це пояснюється насамперед тим, що впровадження офіційного електронного документообігу відбулося досить недавно. Одним із перших вітчизняних наукових досліджень на цю проблематику була праця І. Івченко та А. Савченка [7].

Разом з тим, проблема правового аналізу електронного підпису активно вивчається серед іноземних науковців, зокрема польських. Особливої уваги у цьому ракурсі заслуговує праця Я. Яновського.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є аналіз потереби сертифікації електронного підпису в Україні та Польщі, їх порівняльна характеристика та відповідність міжнародному стандарту X.509.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сфері електронного документообігу використовуються різноманітні сертифікати, серед яких можна виділити наступні види: сертифікати серверів, сертифікати виробників програм, сертифікати органів сертифікації, а також так звані особисті сертифікати. Особисті сертифікати – це сертифікати підпорядковані особі, що підтверджують належність їй електронного цифрового підпису та ідентифікують цю особу. Тому такі сертифікати називають сертифікатами електронного цифрового підпису чи сертифікатами публічного ключа електронного підпису [3].

Сертифікат електронного підпису містить наступні групи даних:

- 1) дані, що індивідуалізують користувача електронного цифрового підпису (назва особи-користувача електронного цифрового підпису, публічний ключ користувача електронного цифрового підпису, додаткова інформація, до прикладу: місце проживання фізичної особи чи місцезнаходження юридичної особи);
- 2) дані, що індивідуалізують сертифікат: унікальний серійний номер сертифікату, версія сертифікату, термін чинності сертифікату;
- 3) дані, що індивідуалізують видавця сертифікату: назва видавця сертифікату, електронний підпис видавця сертифікату;
- 4) інші дані, відповідно до політики сертифікації: максимальна ціна договору, для підписання якого використовувався електронний цифровий підпис [8].

Для опису змісту сертифікату широко застосовується стандарт ISO/IEC 9594-8, що коротко називається X.509. Відповідно до даного стандарту, в сертифікаті має бути вказано:

- 1) назва користувача сертифікату (ім'я, прізвище чи псевдонім користувача сертифікату) та держава походження;
- 2) назва органу сертифікації;
- 3) вказівка на політику сертифікації, а саме – систему правил надання сертифікату відповідного типу;
- 4) зазначення терміну дії сертифікату (дата видання сертифікату та момент закінчення чинності сертифікату).

Сертифікат публічного ключа, відповідно до стандарту X.509, підписується публічним ключем органу сертифікації.

Додатково в сертифікаті може бути зазначена інформація про місце праці користувача сертифікату, зокрема:

- 1) назва фірми-роботодавця;
- 2) назва організаційного підрозділу;
- 3) посада користувача сертифікату;
- 4) уповноваження укладати договори до певної квоти [9].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про електронний цифровий підпис», сертифікат відкритого ключа – це документ, виданий центром сертифікації ключів, який засвідчує чинність і належність відкритого ключа підписувачу. Сертифікати ключів можуть розповсюджуватися в електронній формі або у формі документа на папері та використовуватися для ідентифікації особи підписувача; посилений сертифікат відкритого ключа електронного підпису – сертифікат ключа, який відповідає Закону України «Про електронний цифровий підпис», виданий акредитованим центром сертифікації ключів, засвідчувальним центром, центральним засвідчувальним органом [5].

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про електронний цифровий підпис», сертифікат ключа містить такі обов'язкові дані:

- 1) найменування та реквізити центру сертифікації ключів (центрального засвідчувального органу, засвідчувального центру);
- 2) зазначення, що сертифікат виданий в Україні;
- 3) унікальний реєстраційний номер сертифіката ключа;
- 4) основні дані (реквізити) підписувача – власника особистого ключа;
- 5) дату і час початку та закінчення строку чинності сертифіката;
- 6) відкритий ключ;

- 7) найменування криптографічного алгоритму, що використовується власником особистого ключа;
- 8) інформацію про обмеження використання підпису.

Науковці звертають увагу на дуже суттєву помилку, якої припустився український законодавець у формулюванні вимог до сертифікату ключа. В переліку фактично відсутня вимога щодо обов'язковості засвідчення чинності відкритого ключа, оскільки немає електронного цифрового підпису центру сертифікації ключів, яким він повинен засвідчувати справжність таких даних в сертифікаті. Цей реквізит є обов'язковим у всіх національних та міжнародних актах, стандартах X.509, і більше того, відсутність серед обов'язкових елементів сертифікату цифрового підпису Центру сертифікації є порушенням вимог ст. 1 Закону України «Про електронний цифровий підпис» (ст. 1) у відповідності до визначення сертифікату як «документа» в електронному вигляді, а також вимог до електронного документу за Законом «Про електронні документи та електронний документообіг» (ст. 6), який повинен обов'язково мати електронний цифровий підпис. Зважаючи на те, що створення національної інфраструктури електронного цифрового підпису в Україні декларується на базі комплексу міжнародних технічних стандартів X.509 в цій галузі (перший з необхідних стандартів впроваджений у 2006 році), можна було б очікувати, що технічні специфікації будуть повністю відповідати таким стандартам.

Однак, цей базовий стандарт був прийнятий всього лише «за основу». Крім того, слід зауважити, що формулювання одного з обов'язкових реквізитів сертифікату «найменування криптографічного алгоритму, що використовується власником особистого ключа», за своєю технічною сутністю є принципово невірним, бо за стандартами X.509 – це «ідентифікатор алгоритму підпису і його параметри, які використовуються центром сертифікації ключів під час створення сертифікату ключа», тобто це той алгоритм, який використовується не власником особистого ключа, а центром сертифікації ключів для засвідчення сертифікату (підпису сертифіката). Отже, і застосування певного криптографічного алгоритму регулюється не самим власником, а центром сертифікації ключів [3].

У Законі Польщі «Про електронний підпис» закріплено поняття сертифікату та кваліфікованого сертифікату електронного підпису. Згідно з ч. 10 ст. 9 даного закону, сертифікат – це електронне підтвердження того, що дані, які використовуються для перевірки електронних підписів, підпорядковані особі, яка складає електронний підпис і уможливають ідентифікацію цієї особи.

Поняття кваліфікованого сертифікату електронного підпису закріплено в ч. 12 ст. 9, за якою кваліфікований сертифікат – це сертифікат, який відповідає вимогам, викладеним у Законі, виданий постачальником кваліфікованих сертифікаційних послуг, який відповідає вимогам, викладеним у Законі [10].

Вимоги до кваліфікованого сертифікату передбачені ст. 20 Закону Польщі «Про електронний підпис». У ньому зазначено, що кваліфікований сертифікат повинен містити наступну інформацію:

- 1) номер сертифікату;
- 2) зазначення, що сертифікат був виданий в якості кваліфікованого сертифікату для використання у відповідності з конкретною політикою сертифікації;

- 3) визначення суб'єкта, що надає сертифікаційні послуги, та його місця реєстрації, а також номер реєстрації в реєстрі суб'єктів, що надають кваліфіковані сертифікаційні послуги;
- 4) ім'я, прізвище, або псевдонім особи, що складає електронний підпис;
- 5) використання псевдоніму повинне бути чітко позначене;
- 6) дані, що використовуються для верифікації електронного підпису;
- 7) зазначення початку та кінця терміну дії сертифікату;
- 8) електронний підпис суб'єкта, що надає сертифікаційні послуги;
- 9) зазначення терміну дії сертифікату, якщо це передбачається відповідною політикою сертифікації;
- 10) обмеження максимальної вартості операцій, до яких може бути застосований електронний підпис, якщо це передбачено відповідною політикою сертифікації чи договором.

Таким чином, на відміну від сертифікату електронного цифрового підпису в Україні, кваліфікований сертифікат у Польщі містить електронний підпис органу сертифікації. Відомості, які український законодавець помилково назвав «найменування криптографічного алгоритму, що використовується власником особистого ключа», у Законі Польщі «Про електронний підпис» сформульовані так: «дані, що використовуються для верифікації електронного підпису». Форма електронного сертифікату у законодавстві Польщі лише електронна, тоді як в Україні – як письмова, так і електронна. Варто зазначити, що нормативне врегулювання поняття сертифікату та кваліфікованого сертифікату електронного підпису в Законі Польщі «Про електронний підпис», а також вимог до сертифікату, відповідає положенням Директиви 1999/93/ЄС Європейського парламенту та Ради «Про систему електронних підписів, що застосовується в межах співтовариства».

У процедурі сертифікації необхідна участь органу сертифікації, так званої незалежної третьої сторони (Trusted third party), що видає та підтверджує дійсність електронних цифрових підписів. Закон України «Про електронний цифровий підпис» передбачає наступних суб'єктів, що мають право видавати посилені сертифікати відкритого ключа: акредитований центр сертифікації ключів, засвідчувальний центр, центральний засвідчувальний орган.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про центральний засвідчувальний орган» від 28 жовтня 2004 року, на Міністерство юстиції України покладено виконання функцій *центрального засвідчувального органу*. Одним з основних завдань Міністерства юстиції України у даній сфері є створення умов для функціонування засвідчувальних центрів органів виконавчої влади або інших державних органів та центрів сертифікації ключів відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого Указом Президента України від 6 квітня 2011 року № 395 [1].

Кабінет Міністрів України за необхідності визначає *засвідчувальний центр* центрального органу виконавчої влади для забезпечення реєстрації, засвідчення чинності відкритих ключів та акредитації групи центрів сертифікації ключів, які надають послуги електронного цифрового підпису цьому органу і підпорядкованим йому підприємствам, установам та організаціям. Інші державні органи за необхідності, за погодженням з Кабінетом Міністрів України, визначають свої засвідчувальні центри. Засвідчувальний центр по відношенню до групи центрів сертифікації ключів, має ті ж функції і

повноваження, що й центральний засвідчувальний орган стосовно центрів сертифікації ключів (ст.10 Закону України «Про електронний цифровий підпис»).

Функцію видачі електронного цифрового підпису фізичним та юридичним особам та обслуговування сертифікатів електронних ключів в Україні здійснюють *акредитовані центри сертифікації ключів*. Центр сертифікації ключів зобов'язаний вести електронний перелік чинних, скасованих і блокованих сертифікатів ключів та забезпечувати цілодобово доступ користувачів до сертифікатів ключів та відповідних електронних переліків сертифікатів через загальнодоступні телекомунікаційні канали (ст. 8 Закону України «Про електронний підпис»). Так, станом на серпень 2013 року Міністерством юстиції України акредитовано 18 центрів сертифікації ключів [2].

Суб'єктами, що надають послуги сертифікації в Польщі є підприємства, Національний банк Польщі та органи державної влади, якщо вони виконають відповідні вимоги [9]. Національний центр сертифікації виконує функції центрального органу сертифікації для інфраструктури безпечного електронного підпису в Польщі.

Станом на 2013 рік в Польщі зареєстровано 4 комерційних центри сертифікації ключів, що видають кваліфіковані сертифікати [4].

У законодавстві Польщі не передбачено створення окремих органів сертифікації для державних органів, які б акредитували центри сертифікації ключів, на відміну від засвідчувальних центрів, що передбачені в Україні. Окрім того, в Україні більшість організацій, які мають програмно-технічні комплекси, що забезпечують обмін електронними документами, наполягають, аби клієнти користувалися послугами саме того центру сертифікації ключів, котрий обслуговує їхню організацію [7]. Як наслідок, користувачам доводиться мати кілька сертифікатів ключів від різних центрів сертифікації ключів, що призводить до зайвих витрат на підтримку електронного документообігу.

Висновки. Таким чином, необхідною умовою розвитку електронного документообігу в Україні є використання єдиного алгоритму створення електронного цифрового підпису, уніфікація всіх стандартів, які використовують центри сертифікації ключів з метою використання одного ключа електронного підпису при взаємодії з різними органами, установами та організаціями в межах України та за кордоном.

Список використаних джерел

1. Акредитовані засвідчувальні центри. Електронний реєстр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://czo.gov.ua/ca-registry-details?type=2&id=52>.
2. Акредитовані центри сертифікації ключів. Електронний реєстр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://czo.gov.ua/ca-registry?type=4>.
3. Науково-практичний коментар до Закону України «Про електронний підпис», Редакція від 10.02.2009 року, АМВ Group. – Київ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.itsway.kiev.ua/pdf/Science-practic%20comment%20for%20Law%20about%20Electr%20Signature.pdf>.
4. Перелік популярних питань щодо функціонування електронного підпису [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mg.gov.pl/Wspieranie+przedsiebiorczosci/Dzialalnosc+gospodarcza+i+e-przedsiebiorczosc/Podpis+elektroniczny/Lista+pytan>.
5. Про електронний цифровий підпис / Закон України від 22 травня 2003 року // Урядовий кур'єр. – 02.07.2003 р. – № 119.

6. Про підтвердження відповідності / Закон України від 17 травня 2001 року // Урядовий кур'єр. – 20.06.2001 р. – №108.
7. Савченко А. Івченко І. Електронна Україна: міф чи реальність? / А. Савченко, І. Івченко // Вісник НБУ. – 2010. – № 3. – С.5.
8. Elektroniczny obrót prawny. – Jacek Janowski. – Wolters Kluwer Polska. – Warszawa, 2008. – С. 74-75, 79, 81.
9. Podpis elektroniczny: sposób działania, zastosowanie i korzyści. – red. A. Kruk, P.Matusiewicz, J. Pejaś, A. Ruciński, W. Ślusarczyk. – Ministerstwo Gospodarki. – Warszawa. – 2005. – S. 12-13.
10. Ustawa o podpisie elektronicznym od 18 września 2001 r (Dz. U. z 2001 r. Nr 130, poz. 1450 z późn. zm). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20011301450>.

Катинская Л. Р. Понятие сертификата электронной цифровой подписи в Украине и Польше

В статье рассмотрено понятие сертификата электронной подписи и проведено сравнение его содержания в соответствии с законодательством Украины и Польши, а также международного стандарта X-509. Кроме этого в статье проанализирована роль третьего субъекта в сфере сертификации электронной подписи в Украине и Польше.

Ключевые слова: сертификат, сертификат открытого ключа, усиленный сертификат открытого ключа электронной подписи, сертификат подписи, квалифицированный сертификат электронной подписи, центральный удостоверяющий орган.

Katinskaya L. R. Concept of digital signature certificate in Ukraine and Poland

The article deals with the concept of electronic signature certification and the comparison of its contents in accordance with the laws of Ukraine and Poland, as well as international standard X-509. In addition, the article analyzes the role of the third subject in the sphere of electronic signature certification in Ukraine and Poland.

Keywords: certificate, public key certificate, enhanced Public Key Certificate of electronic signature, certificate of electronic signature, qualified certificate of electronic signature, central certification authority.

УДК 351.74

Грицкевич Сергій Геннадійович

КОРПОРАТИВІЗМ ЯК ЗАГРОЗА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються особливості кризової ситуації української держави через категорію «корпоративно-кланової системи» соціобіологічної концепції. Автором проаналізовано негативний вплив цієї системи на стан сучасного правового регулювання у всіх сферах суспільного життя. Сформовано авторські пропозиції щодо подолання цього негативного явища.

Ключові слова: «кріпто-політика», корпоративізм, виродження за умов цивілізації, «теорія змов», соціобіологічна концепція «корпоративно-кланової систем»

Постановка проблеми. Для ефективності визначення перспектив розвитку державно-правової системи України слід використовувати комплексний підхід та міжнаукові зв'язки. У цьому ракурсі на стику соціології і права С. Морозов обґрунтував через соціобіологічну концепцію теорію змін у соціальному житті, які провокують зміни біологічних засад суспільства, і навпаки. Визначення такого роду залежності дає можливість розкривати події минулого, досліджувати сьогодення і розробляти прогнози розвитку державно-правових процесів.

Прогрес постійно змінює структуру соціальної системи, проте знаходяться сили, які отримують користь від її недоліків. Це не тільки люди, а й об'єднання-корпорації, лише не у формі концернів, а ті, що наближені до кланів і некримінальної мафії. Завданням соціалізації є злам цієї сили. Адже у сучасному вітчизняному суспільстві (суспільстві розвинутого корпоратизму) будь-яка структура певною мірою є корпоративною, оскільки із останньою співвідноситься або на неї працює [2, с. 50-53].

Всі сучасні дослідження «теорії змов» обмежуються переважно межами олігархічних структур. Це обумовлено тим, що згадані особи та організації забезпечують орієнтовно 90% бюджетних надходжень. Стільки ж доходів вони й контролюють.

Проте олігархія є лише видимою частиною такої соціальної схеми. Олігархія не може виникнути та зберігати вплив без широкої соціальної бази та масової підтримки (не фінансової, а сили та волі широких соціальних груп). Без підтримки вже згаданої бюрократії держструктур, пролетарських кланів на підприємствах, службовців, тощо. Спотворення держави та соціального добробуту є результатом змови, яка, в свою чергу, є неможливою за межами корпоративної системи та без соціальної підтримки [2, с. 26].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення змісту негативного впливу глобальних тенденцій цивілізації на суспільство та державу досліджувались галузево теорією управління, юриспруденцією, соціологією, соціобіологією, еволюційною психологією, політологією, медициною тощо. Дослідження даної проблеми здійснювали М. Амосов, В. Глазко, В. Глушков, О. Зінов'єв, В. Задерей, В. Колмаков, С. Морозов, М. Сенченко, В. Танаєв, В. Чешко, А. Фурсов, Л. Шершнев та

багато інших. Серед зарубіжних дослідників слід зазначити І.Валлерстайна, У. Бека, Ж. Бодрійяра, Д. Колемана, А. Турена, А. Лефевра, Н. Кляйна, Е. Дюркгейма, М. Вебера, П. Сорокіна та інших.

Проте, незважаючи на серйозні зміни за умов глобалізації структури суспільства та держави, виникає враження затухання досліджень та дискусій з теорії суспільства та держави, які, на нашу думку, навпаки, потребують активізації та комплексного підходу.

Постановка завдання. Метою статті є пошук правових шляхів виходу з найбільш драматичної за нетривалий період існування незалежності України глобальної системної кризи, яка стрімко перейшла до етапу громадянської війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Більшість сучасних досліджень пошук відповіді традиційно та малоефективно (судячи за наслідками) здійснюють у напрямку формування еліт, економіки, політичних та правових реформ тощо. Можливо, доцільно уважніше розглянути крипто-політичний інститут (термін А. Фурсова) [3, с. 2]. діючої корпоративної системи, яка й зумовлює прогресуючі хвороби української державності, заважаючи реалізації прав та свобод людини і громадянина в Україні. Адже ігнорування дослідження функціонування та здійснення змін корпоративної системи (спеціальний термін – «теорія змов») прирікає державу та суспільство на тотальний регрес та стагнацію.

Термін «крипто-політика» пропонується в розумінні реальної таємної (прихованої) політики, яка оминається законодавчою регламентацією та увагою свідомої громадськості. Без неї неможливо зрозуміти складні процеси розвитку держави та права, економіки та фінансів, війни та миру, нарешті, втілення в повсякденне життя філософських категорій «добра та зла» деформованого змісту у вигляді люмпенського рівня та способу виживання десятків мільйонів пересічених громадян, скромних платників податків [3, с. 226].

Корпоративна система є не лише соціальною верхівкою сучасного пострадянського суспільства. Корпорації та клани поширюються, зокрема, і на пролетарське середовище. Особливо вони поширені на підприємствах, де домінує низькокваліфікована праця (будівництво, муніципальне господарство, торгівля). Зазвичай, це явище проявляється у формі домовленості адміністрації з деякими робочими династіями з метою експлуатації решти працівників. Другою серйозною соціальною групою є «нікчемні» робітники, яких інакше називають «чернь».

Третьою групою є бюрократія – корпорації та картелі чиновників середнього рангу, що займають відповідні ніші в урядовій системі. Стилем їх діяльності та життя є корупція [2, с. 27].

Значною мірою сценарій розвитку української державності шляхом наростаючих за складністю та невирішеністю проблем було закладено в останні десятиріччя існування СРСР, і загалом він є типовим для пострадянських слов'янських держав – Росії, України та Білорусі. Реалізація його безумовно пов'язана із специфікою кожної держави. Проте загальний план корпоративістів, як власників реальної інформації про стан державних справ, виходив з того, що диктатура, яка корисна на період її становлення, з часом стала збитковою. Оскільки ж радянська суперсистема наочно занепадала, то корпоративна структура та механізм її відчуження мусіли себе зберегти. Тактичні завдання передбачали: задіяти в корпораціях більше половини населення і створити клас технократів-найманців – профкорпорацію інтелектуалів в якості локомотива майбутнього суспільства. Водночас знищити мафію (як тіньові групи) і політичну профкорпорацію (компартію) – як гальмо прогресу. Прогрес би просувався вперед, а дивіденди від нього забезпечували

корпоративістів. За певних недоліків це був ідеальний план мирної трансформації суспільства, де всі були б задоволені (40% в нижніх верствах залишилися б при своїх інтересах, а 60% у вищих покращили б своє становище). Це був план корпоративістів-промисловців. Якби вони були належно розвинуті інтелектуально, то змогли б здійснити план за підтримки всього суспільства [2, с. 27].

Провал плану було зумовлено тим, що корпоративній системі не вдалося покращити управління та інтенсифікувати виробництво, а отже – не було виконано об'єктивну частину плану (зокрема, підвищення платні інженерно-технічним працівникам, процесу акціонування). Життєвий простір скоротився, корпорації створили партії та пересварились, адже кожна корпорація повинна була піти на жертви заради національних інтересів. У 50-ті роки план включив би СРСР до списку наддержав; у 60-ті – забезпечив би домінування у Євразії; в 70-ті зробив би сильною європейською державою. Все залежало від рівня корпоративності. Але у 80-тих в СРСР загалом та в УРСР зокрема) не залишилося нікого, крім корпоративістів-деградантів, які діяли за формулою: корпоратизм + влада = корупція [2, с. 27].

Плодом жаху, який матеріалізувався, стало народження «Плану змови – 2» з незмінними принципами та вічно актуальним гаслом «інтеграції у світове співтовариство». Двигуном мала стати конкуренція з Європою та США в особі іноземних корпорацій, а змістом – ліквідація корупції на підприємствах через створення приватної власності.

Проте головним наслідком реалізації «Плану – 2» став організаційний розпад СРСР та, зокрема, проголошення формально незалежної України, здійснене в інтересах корпоративістів-деградантів дряхліючої партійно-промислової ланки, яку незабаром розбавив свіжою корупційною кров'ю молодий творчо-винахідливий кримінал, який згодом і очолив державу [1, с. 218].

Відомо, що складність державного управління зростає разом із науково – технічним прогресом. Державні (тобто паразитуючі на державі) корпорації виявили цілковиту нездатність по забезпеченню нових запитів, не змогли удосконалити планування та регулювання через брак власного інтелекту, а розумних органічно не сприймали та ненавиділи. Лише позбавившись наведених головних для держави функцій, держапарат вирішив залишитись керівною структурою без логічної перспективи опинитись на звалищі.

Після перших же невдалих спроб адаптуватися до прогресу (конверсія, демократичний соціалізм) апаратники заповзято створюють дико-архаїчну суміш з економічного лібералізму, вільного ринку та ціноутворення, безробіття, як регулятора та державного невтручання.

Активним узаконенням незаконних дій виробничо-директорський корпус прагнув зосередити в своїх руках контрольні пакети акцій, відчужуючи дохід шляхом розподілу робочих місць та дивідендів. Очолили економіко-правовий механізм змови у формі приватизації знов корпоративістів-промисловців (кращі з гірших). І цей план знов не вдавсь, адже, як свідчать американські дослідження, відносини власності втратили важливу роль у розвитку або деградації виробництва, оскільки в суспільстві, яке ставало «силовим», акція сама по собі є звичайним шматком паперу.

Згодом планувався поділ суспільства на касти шляхом розподілу решти власності, що залишилася: одна третина правлячого класу, що має доступ до дивідендів, друга третина – корпорації виробничих колективів (включаючи майстрів та інших «синіх

комірців», що стагнуються у клани, вільні кріпаки (отримують максимум від заробітку, водночас підтримуючи стабільність системи), третя третина (до 40-50%) – наймані працівники (без права на частку, з обов'язком забезпечувати першу касту дивідендами). Промисловці, підсилюючись від продажу товарів для Заходу, планували створити правлячий клас (істеблішмент), усунувши від влади конкурентів-керівників видобувної промисловості, вважаючи, що вітчизняної сировини є вдосталь. Вітчизняні корпорації посилюватимуть позиції на світовому ринку, що дозволить підтримувати вітчизняний порядок. Наздогнавши Захід протягом 10 – 15 років, вони сподівались зажити нормальним життям, однак за однієї умови – сировина повинна перероблятися на Батьківщині).

Проте Захід втрутився раніше. За допомогою корупції, за підтримки зацікавленого в їх перемозі Заходу керівники видобувної промисловості зруйнували залізну завісу. Адже сировина є кров'ю сучасної економіки. Із зникненням сировини зменшився життєвий простір, почались корпоративні суперечки, всі плани зведено нанівець.

Отже, вітчизняний промислово-директорський корпус завдяки інтелектуальній, політичній, морально-етичній деградації, зазнав повного краху в реалізації двох загалом непоганих планів, бездумно – миттєво позбавивши країну виробництва, а особисто себе – грошей, чим визначив своє місце у суспільстві [2, с. 29].

Вочевидь, з моменту проголошення під постріли агонізуючого Союзу Української держави, відбувся її поділ на два світи, яким відповідають дві політики: по-перше, політика міжкорпоративна як мирний спосіб для усунення конфліктів між корпораціями, а по-друге, політика для народу (для корпоративістів вона зовнішня), що полягає в утриманні захопленого (награбованого) [3, с. 96]. Оскільки інтереси нації підпорядковано добробуту корпорацій, перша не може бути вищою за другу. Заради корпорацій організуються боротьба та конфлікти, а заради усіх інших – резолюції та гарні рухи. Спільним є те, що від всіх цих дій народ замість життєвого простору отримує лише моральне задоволення.

Корпоративне суспільство займається політикою за потреби. Симпатії або антипатії стосовно форми соціального ладу при цьому відсутні. Важливим є збереження корпоративної монополії на владу та цивілізоване з'ясування відносин між корпораціями. Критеріями цивілізованості є кількість жертв кримінально-олігархічно-політичного середовища, яка в Російській Федерації за жорсткістю не виходить за межі подій жовтня 1993 року, в Україні – періоду кримінального «відстрілу» початку 90-х.

Широко використовуючи найманців, корпоративна система успішно створює ілюзію політичної боротьби, привертаючи цим мільйони людей під будь-якими прапорами. Політичне життя дає вихід людським емоціям, нейтралізує бунтівників і є системою придушення невдоволення народними масами – через культивування презирства до призначених корпоративною народних вождів-найманців. Водночас, вона є і каналізацією, яка поглинає всі здорові ідейні та соціальні ініціативи.

Оскільки влада та політика в нас є дуже далеким категоріями, то політичну боротьбу за умов глибокої корпоративності суспільства перетворено на фікцію для народу, на природне обдурювання. Лише в замуленій масовій свідомості існують поняття на кшталт «демократів», «патріотів», «націоналістів», адже в спілкуванні між собою можновладці їх не використовують. В них простіше: клан виступає проти клану. І якщо клани намагаються заручитися підтримкою народу (за умов кланового балансу), тоді починається політика [2, с. 30].

У сучасній Україні реальні партії формуються навколо кланів: сировинні (нафтогазові, вугільні); компрадорські (зовнішньоторгівельні, напівфабрикатні

металургійно-хімічні). Навколо останніх також формується багато дрібних внутрішньо ринкових (автомобільні, залізничні, авіаційні, ЗМІ тощо).

Проте чіткого поділу на дві основні партії, як в Росії (де представники видобувної промисловості групуються навколо «Газпрому», а компрадорська буржуазія навколо ОНЕКСІМА), немає.

Політика є вірною служницею економіки. Прикладом цього є вітчизняний сценарій, коли група суб'єктів з необмеженою владою вирішила заробити дуже великі гроші. Якщо продавати залишки сировини, то зупиниться виробництво, виникне незадоволення. Тому вдаються до ідеологічної підготовки пограбування населенню навіюється міф про погане життя, про зупинку виробництва та падіння економіки. Міф поширено, сировину продано, виробництво зупинено, пророцтво «збулось». Саме так відбулося із конверсією, яка насправді знадобилась для розпродажу стратегічних матеріалів.

Підхід корпоративістів до політики, як інструменту маніпулювання передбачає відповідне ставлення, при якому корпорації – господарі, а нації – їх піддані. Наприклад, протиставлення регіонів (Схід і Захід), мовна, ідеологічна, релігійна ворожнеча і виступають в ролі засобу впливу на народ, якщо він вимагатиме крові. Протягом двадцяти років в Україні до цього не доходило, зазвичай народ виконував роль масовки. Цим пояснюють, зокрема, парадокси в сучасній Україні та Росії. Однак прагнення захопити життєвий простір для побудови нового суспільства, повинно спиратись на визначення належності простору, суб'єктного складу і методів його очистки. Справжня та розумна боротьба за Україну відбувається лише за межами офіційної політики. Будь-які політичні терміни будуть викрадені корпоративістами і почнуть працювати на систему змови, як працює «демократія» і, можливо, «націоналізм». Справжня боротьба пролягатиме між нацією та корпорацією під економічними гаслами (а не під популярні казки про права людини, національне відродження тощо). Тому, хто має принаймні деякі вагомні життєві перспективи (у вигляді наявності квартири, вілли і білого мерседесу в гаражі), гріх виступати проти існуючого порядку речей. Але цей суб'єкт не має морального права закликати інших до миру і порядку. Він має право на захист існуючого порядку фізичними засобами, бо це його порядок. Змова є категорією не моральною і не етичною. Це фізична субстанція, яка заради своїх перспектив позбавляє перспективи інших людей [2, с. 30].

Сенсу вишукувати організаторів змови марно. Вони взяли свою частку здобичі і відійшли від керівництва. Аармія вторгнення перетворилась на багато банд мародерів, утворивши безліч фірм, де кожен сам за себе. Управління стало неможливим внаслідок втрати контролю над ситуацією, через здійснення збагачення змовників. Ініціативу тисяч перехопили мільйони, відбулася імперсоніфікація.

Висновки. Змова проти країни існує у вигляді спілки корпорацій, людської спільноти. Немає необхідності їх знищувати, достатньо їх розосередити, позбавивши влади та інших механізмів відчуження. Із зникненням змови життєві перспективи з'являться у всіх однаково (в тому числі і в колишніх). Визначальним тут буде працездатність та наявність таланту. Для ліквідації змови слід знати її сутність та місце перебування. Головне, що змова «не всередині нас». Соціально вона розташована в органах влади, а територіально – у будинках поліпшеного планування в центрі міста та у віллах поза ним, у престижних авто, регулярно – за кордоном. Це і є ворог. Той, хто перебуває у згаданих місцях і цим позбавляє конкретного суб'єкта квартири, дешевої і

простої машини, нормального харчування та медицини, освіти, врешті – нормального життя.

Для подолання проблеми потрібно спочатку її побачити, створити в свідомості обличчя ворога. Для звільнення з-під окупації потрібно знати її механізм. Про цю боротьбу потрібно говорити прямо, не соромлячись. Будь-який талант має право на визнання, будь-яка праця – на гідну оплату. Життєвий простір, в другу чергу, потрібен для відчуття комфорту, а в першу ж чергу – для розкриття творчого потенціалу кожної людини. У свою чергу творчість відкриває нові сфери життєвого простору, і тільки в цьому випадку можливим є національний, економічний, науково-технічний прогрес. Це вимушене завдання – побачити власників простору і прагнути забрати простір від них, адже простір обмежено, а життя поза ним не існує. Поза нього лише знедолення та пожиттєве безперспективне батракування. І навіть, якщо відсутні перспективи, боротися варто.

Список використаних джерел

1. Зиновьев А. А. На пути к сверхобществу / А. А. Зиновьев. – М.: ЗАО Изд-во Центрполиграф, 2000. – 370 с.
2. Морозов С. Б. Заговор против народов России сегодня / С. Б. Морозов. – М.: Изд-во Алгоритм, 1999 – 272 с. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/search?q>.
3. Фурсов А. Колокола истории / А. Фурсов // Политическая наука ИНИОН РАН. – 1997. – № 2. – 146 с.

Грицкевич С. Г. Корпоративизм как угроза развитию социального государства в Украине

В статье обсуждаются особенности кризисной ситуации в украинском государстве через категорию «корпоративно-клановой системы» социобиологической концепции. Автором проанализированы негативное влияние этой системы на состояние современного правового регулирования во всех сферах общественной жизни. Сформирован авторские предложения по преодолению этого негативного явления.

Ключевые слова: «крипто-политика», корпоративизм, вырождение в условиях цивилизации, «теория заговора», социобиологическая концепция «корпоративно-клановой системы»

Grytskevych S. G. Corporatism as a threat to the development of the welfare State in Ukraine

The article discusses the features of a crisis in the Ukrainian state through the category of «corporate-clan system» sociobiological kontseptsii. The author analyzes the negative impact of this system on the state of contemporary legal regulation in all spheres of public life. Formed copyrights proposals to overcome this negative phenomenon.

Keywords: «crypto-politics», corporatism, Degenerate in terms of civilization, «conspiracy theory» sociobiological concept of «corporate-clan system»

УДК 347.132.144

Длугош Оксана Іванівна

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВИЗНАННЯ ПРАВочИНІВ З ДЕФЕКТАМИ ВОЛІ НЕДІЙСНИМИ

У статті, яка присвячена визначенню правових наслідків визнання правочинів з дефектами волі недійсними, проводиться аналіз основних, додаткових і особливих правових наслідків недійсності правочинів. Обґрунтовано доцільність повернення в цивільне законодавство України односторонньої реституції як наслідку недійсності правочинів, вчинених під впливом обману, насильства та зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною.

Ключові слова: дефект волі, недійсний правочин, реституція, збитки, моральна шкода.

Постановка проблеми. Під час реформування економіки, розвитку приватної ініціативи, відмови від регулювання відносин, що складаються між фізичними та юридичними особами з приводу матеріальних і духовних благ, імперативними методами, правочин став не тільки основним, а й чи не єдиним засобом, за допомогою якого суб'єкти цивільних правовідносин можуть впорядкувати і регламентувати свою діяльність. Однак поширеності правочинів прямо пропорційне і збільшення випадків, коли вони не відповідають вимогам, які встановлені законодавством, зокрема, щодо відповідності волевиявлення внутрішній волі особи. У зв'язку з цим постає проблема системного взаємозв'язку визнання недійсним правочину та застосування наслідків його недійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні проблематика правових наслідків визнання правочинів з дефектами волі недійсними вітчизняними вченими розкривається в контексті досліджень загальної тематики інституту недійсності правочину (дисертації: Н. С. Хатнюк «Заперечні угоди та їх правові наслідки» (2003 р.), Я. М. Романюка «Підстави та цивільно-правові наслідки визнання правочину недійсним (на матеріалах судової практики)» (2010 р.), О. В. Семушиної «Недійсні правочини та правові наслідки їх недійсності» (2010 р.), С. М. Іванової «Визнання недійсним правочину як спосіб захисту цивільних прав та інтересів за законодавством України» (2014 р.) тощо).

Постановка завдання. Метою цієї статті є з'ясування проблемних питань, пов'язаних із визначенням правових наслідків визнання правочинів з дефектами волі недійсними.

Виклад основного матеріалу дослідження. За загальним правилом недійсний правочин не створює для сторін чи інших осіб правових наслідків, тобто обумовлює відсутність тих прав та обов'язків, на які був направлений правочин. У юридичній літературі висловлюється думка, що саме це і є основним наслідком визнання правочину недійсним [2, с. 95].

Законодавець зазначає, що недійсний правочин породжує юридичні наслідки, але лише ті, які пов'язані з його недійсністю (ст. 216 ЦК України). Аналіз положень

ЦК України дає змогу поділити правові наслідки визнання правочинів недійсними на основні, додаткові та особливі [14].

Основним правовим наслідком визнання правочину недійсним є реституція. Повернення сторін у первісне становище, яке існувало до моменту вчинення правочину, в цивілістичній науці отримало назву «двостороння реституція». Реституція застосовується незалежно від наявності чи відсутності у діях учасників правочину вини у формі умислу щодо його учасників.

При витребуванні індивідуально-визначеної речі сторона недійсного правочину не лише не повинна доказувати своє право на передачу на виконання такого правочину речі, але може і не мати такого права. У разі вчинення правочину під впливом обману або помилки, під впливом тяжкої обставини тощо речі повинні бути повернені сторонам таких правочинів, які провели їх відчуження, незалежно від того, чи мали вони право на них. Індивідуально-визначена річ, передана на виконання недійсного правочину, повертається особі, яка її передала, на підставі того, що правочин визнано недійсним. При цьому не береться до уваги добросовісність набувача, який отримав таку річ за правочином [13, с. 21].

Найчастіше суди визнають недійсними правочини, які вже повністю або частково виконано, тому в такому разі кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одержано. Тобто проводиться відшкодування одержаного за недійсним правочином у грошовій формі.

При цьому оцінка розміру відшкодування провадиться не за тими цінами, що існували на момент укладення правочину, і не тими, що були на момент подання позову, а за цінами, що існують на момент відшкодування. Якщо відшкодування провадиться добровільно, то таким моментом є момент розрахунків між сторонами. Якщо ж відшкодування провадиться на підставі рішення суду, то ціни визначаються на момент виконання судового рішення про відшкодування одержаного за правочином, який визнаний судом недійсним. Спосіб і порядок виконання визначає суд, а виконавча служба проводить оцінку майна та стягує зі сторони відшкодування за недійсним правочином [4, с. 53-54].

У контексті дослідження проблеми повернення особі майна при недійсності договорів деякі вчені пропонують розв'язання питання відшкодування витрат, пов'язаних із здійсненням поліпшення майна, яке не може бути відокремлене від нього. Так, І. Р. Калаур вважає, що у цій ситуації треба виходити з того, що коли майно, яке повертається в порядку реституції, покращене за рахунок іншої сторони, сторона, за рахунок якої відбулися покращення, має право вимагати відшкодування витрат на поліпшення, якщо за недійсність відповідає інша сторона. Коли у недійсності договору є вина цієї сторони, вона має право вимагати відшкодування здійснених витрат лише у сумі, на яку збільшилась вартість майна на підставі норм про безпідставне збагачення. У тому випадку, коли вартість майна, що повертається в порядку реституції, не збільшилася (наприклад, виконані і оплачені роботи із демонтажу покрівлі на даху будинку) стягнення можливе лише в порядку відшкодування шкоди, тобто за умови наявності вини іншої сторони [7, с. 50].

Отже, законодавець передбачає два механізми реалізації прав та обов'язків сторін недійсного правочину з повернення майна, яке було предметом виконання за таким правочином: 1) повернення ідивідуально-визначених речей, переданих на виконання недійсного правочину, який в юридичній літературі називають реституцією володіння; 2) повернення речей, визначених родовими ознаками, грошей, переданих на виконання недійсного правочину, і здійснення грошової компенсації за неможливості повернення отриманого в натурі, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі. Цей механізм в юридичній літературі називають компенсаційною реституцією [13, с. 21].

У цивільному законодавстві країн СНД збереглися положення про такий правовий наслідок визнання правочинів з дефектами волі недійсним, як одностороння реституція, який був передбачений і ЦК УРСР 1963 р. Одностороння реституція полягає в тому, що тільки одній стороні (добросовісній) повертається виконане нею відповідно до договору, бо інша сторона (недобросовісна) не має такого права, і все нею виконане стороною стягується в дохід держави. Як зазначає Н. В. Рабінович, суть односторонньої реституції полягає в тому, що недійсний правочин обумовлюється неправомірними, винними діями однієї зі сторін, а інша сторона виявилася потерпілою від протизаконних дій свого контрагента [10, с. 150].

Однак в ЦК України, на відміну від ЦК УРСР 1963 р., такі положення відносно правочинів з дефектами волі безпосередньо не закріплені, внаслідок чого у попередньому майновому стані поновлюється як добросовісна, так і недобросовісна сторона. Та це не сприяє утриманню від вчинення оспорюваних правочинів та їх викоріненню з цивільного обігу.

Згідно із ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [8]. Такі підстави визнання правочину недійсним як насильство, обман, зловмисна домовленість представника однієї сторони з іншою стороною порушують вказану норму Основного Закону. Крім того, як уже зазначалось, такі правочини слід відносити до протиправних правочинів.

Зважаючи на вищезазначене, у випадку вчинення правочину під впливом насильства, обману, зловмисної домовленості представника однієї сторони з іншою стороною, необхідно поновити односторонню реституцію стосовно потерпілої сторони і стягнення майна або грошей з правопорушника у дохід держави. Тому ст.ст. 230 – 232 ЦК України доцільно доповнити частинами третіми та сформулювати наступним чином: «Винна сторона (особа, на користь якої вчинено правочин) зобов'язана все одержане нею за правочином повернути іншій стороні (учаснику правочину), а одержане останньою або належне їй на відшкодування виконаного за рішенням суду стягується в дохід держави».

Така позиція підкріплюється ще й тим, що загалом сучасне цивільне законодавство повертається до такого правового наслідку недійсності правочину як одностороння реституція. Так, відповідні зміни до ст. 228 ЦК України внесені Законом №2756 – VI (2756 - 17) від 02.12.2010 року [9].

У літературі висловлювалась думка, що за своєю правовою природою стягнення в дохід держави — це конфіскація, якій піддається не право на повернення виконаного, а саме майно, передане другій стороні і яке є у неї в наявності. О. С. Іоффе з цього

приводу писав, що при односторонній реституції інша сторона піддається каральній санкції [5, с. 300].

Дійсно, слід відзначити, що законодавець передбачає можливість існування конфіскації у цивільних правовідносинах. Так, згідно із ст. 354 ЦК України до особи може бути застосовано позбавлення права власності на майно за рішенням суду як санкція за вчинення правопорушення (конфіскація) у випадках, встановлених законом. А як уже відзначалось, правочини, вчинені під впливом насильства, обману, зловмисної домовленості представника однієї сторони з іншою стороною доцільно вважати цивільним правопорушенням. Тому односторонню реституцію можна вважати санкцією за вчинення цивільного правопорушення відносно винної сторони правочину (особи, на користь якої вчинено правочин) за рішенням суду про визнання правочину недійсним на підставах ст.ст. 230 – 232 ЦК України.

В цілому реституційний правовий наслідок можна назвати компенсацією, застерігаючи, що компенсація загалом має за обсягом розумітися ширше, ніж повернення речі або грошового його еквіваленту [12, с. 54].

Отже, саме реституція (від лат. restituere – відновлювати, повертати, приводити в порядок) є головним наслідком визнання правочину недійсним.

За змістом ст. 216 ЦК України та виходячи із загальних засад цивільного законодавства, суд може застосувати з власної ініціативи реституцію як наслідок недійсності оспорюваного правочину. Інші наслідки недійсності оспорюваного правочину (відшкодування збитків, моральної шкоди тощо) суд застосовує відповідно до ст. 11 Цивільного процесуального кодексу України.

Слід зазначити, що виконання чи невиконання сторонами зобов'язань, які виникли з правочину, має значення лише для визначення наслідків його недійсності, а не для визнання правочину недійсним. У разі якщо правочин ще не виконаний, він є таким, що не створює жодних юридичних наслідків (ч. 1 ст. 216 ЦК України).

Двостороння реституція може супроводжуватись іншими правовими наслідками окремих видів недійсних правочинів.

Додаткові майнові наслідки полягають у відшкодуванні винною стороною іншій стороні правочину або третій особі завданих збитків (ст. 22 ЦК України) та моральної шкоди (ст. 23 ЦК України).

Цивільне законодавство передбачає ще й особливі наслідки для окремих видів недійсних правочинів, що передбачають стягнення з винної у недійсності правочину сторони подвійної суми збитків (зокрема, ст.ст. 230, 231 ЦК України). Так, наприклад, щодо правочинів, здійснених внаслідок обману, додаткові майнові наслідки для винної сторони передбачені ч.2 ст.230 ЦК України, яка встановлює, що сторона, яка застосувала обман, зобов'язана відшкодувати другій стороні збитки у двократному розмірі, що завдані у зв'язку з вчиненням цього правочину.

Слід зазначити, що в юридичній літературі ніколи не було єдиної позиції з приводу правової природи відповідальності у формі відшкодування збитків, завданих в результаті вчинення недійсного правочину [3, с. 243].

Зокрема, О. С. Іоффе стверджує, що відповідальність у формі відшкодування збитків, завданих у результаті вчинення недійсного правочину, має договірний характер, і ця відповідальність відповідальність за укладення протизаконного договору, тому відшкодування збитків потерпілому контрагентові відбувається за правилами договірного права [6, с. 59].

З такою позицією О. С. Іоффе не погоджується Н. В. Рабінович, яка зазначає, що стягнення збитків так само, як усі інші наслідки визнання правочину недійсним, ґрунтується на тому, що правочин визнається неправомірним. Тому прирівнювати відповідальність за збитки, завдані вчиненням недійсного правочину, до договірної відповідальності, хоч би аналогічно, неправильно [10, с. 158].

Відповідальність за недійсним правочином – це деліктна відповідальність, що настає тоді, коли є необхідні для цієї відповідальності умови, тобто не лише неправомірний характер дій особи, але і вина особи та спричинення її діями збитків [10, с. 158].

Разом з тим, слід зазначити, що деякі науковці висловлюють сумнів щодо встановлення можливості відшкодування збитків та моральної шкоди у правочинних відносинах, адже відшкодування збитків за недійсними правочинами в цивільному законодавстві колишнього Союзу РСР, а також в правових системах європейських країн застосовувалося і застосовується як виключна санкція для певних видів недійсних правових актів, зокрема, вчинених малолітніми особами за межами їх дієздатності. При цьому на відміну від ЦК України, який передбачає відшкодування усіх видів збитків, законодавство окремих країн передбачає стягнення лише реальних збитків (ст. ст. 171 – 172 ЦК Російської Федерації), відшкодування моральної шкоди взагалі не передбачає [11, с. 28].

З цього приводу О. В. Дзера зазначає, що в цій частині очевидно українським законодавцем проявлена надмірність розміру санкцій [11, с. 28]. С. О. Бородовський також висловлює думку, що правочинні відносини за своїм змістом і правовою природою є майновими відносинами і не стосуються особистої сфери життєдіяльності особи. Тому, на думку вченого, немає підстав стверджувати, що правочин глибоко проникає в особисту сферу особи і його недоліки, у порівнянні з ідеальною моделлю, передбаченою в законі, можуть заподіяти моральну шкоду особі. Науковець підкреслює, що за опосередкуванням правочину взагалі і не можна безпосередньо заподіяти фізичний біль, страждання чи ушкодження здоров'я контрагенту, членом його сім'ї або близьким родичам [1, с. 22].

Зазначене твердження є досить суперечливим. З однієї сторони, з цією позицією можна погодитись. Для прикладу можна навести положення п. 3 ст. 225 ЦК України, в якому правовими наслідками вчинення правочину дієздатною фізичною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними, передбачено, що сторона, яка знала про стан фізичної особи у момент вчинення правочину, зобов'язана відшкодувати їй моральну шкоду, завдану у зв'язку із вчиненням такого правочину. Утім, якщо особа не усвідомлює значення своїх дій або не може керувати ними, то чи може бути їй заподіяна моральна шкода, що полягає в душевних стражданнях, у той час, коли вона позбавлена морально-психологічного контролю над собою. При цьому тільки те, що сторона правочину знає про неспроможність іншої сторони, не означає, що таким знанням останній заподіюється моральна шкода [1, с. 22].

Проте з іншого боку, якщо, наприклад, правочин вчинено під впливом насильства (ст. 231 ЦК України), то особа, яка зазнала фізичного чи психічного тиску, має право на відшкодування моральної шкоди з боку винної сторони, адже саме моральних страждань зазнала потерпіла сторона.

Доцільно вважати, що у випадках вчинення правочинів з дефектами волі винна сторона повинна відшкодувати збитки та моральну шкоду, завдані вчиненням правочинів, передбачених ст.ст. 229-233 ЦК України, у зв'язку із порушенням цивільного права добросовісної сторони. Додаткові майнові наслідки недійсності правочинів з дефектами волі обумовлені метою, закріпленою у законі стосовно обмеженої кількості недійсних правочинів, – досягнення реального поновлення певної особи в первинному майновому становищі.

Висновки. Недійсні правочини не створюють правових наслідків, за винятком тих, які обумовлені їхньою недійсністю – основні (двостороння реституція), додаткові (відшкодування збитків і моральної шкоди) та особливі (відшкодування збитків у подвійному розмірі).

Список використаних джерел

1. Бородовський С. О. Правові наслідки недійсності правочину / С. О. Бородовський // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2010. – № 5 (24). – С. 18–23.
2. Гражданское право: в 2 т.: учебник / Отв. ред. проф. Е. А. Суханов. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Издательство БЕК, 1998. – Т. I – 816 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawbook.by.ru/civil/suhanov1/cont.shtml>.
3. Гутников О. В. Недействительные сделки в гражданском праве. Теория и практика оспаривания / О. В. Гутников. – М.: Бератор-Пресс, 2003. – 576 с.
4. Давидова І. В. Недійсність правочинів, укладених внаслідок помилки та обману: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / І. В. Давидова. – Одеса, 2011. – 213 с.
5. Иоффе О. С. Советское гражданское право / О. С. Иоффе. – М.: Изд-во «Юридическая литература», 1967. – 493 с.
6. Иоффе О. С. Гражданско-правовая охрана интересов личности в СССР / О. С. Иоффе // Советское государство и право. – 1956. – № 2. – С. 55–66.
7. Калаур І. Р. Окремі аспекти застосування правових наслідків нікчемних і оспорюваних договорів / І. Р. Калаур // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – №12. – С. 48–51.
8. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Податкового кодексу України: Закон України від 02.12.2010 № 2756-VI (із змінами та доповн. від 12.07.2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2756-17/print1346933147127966>.
10. Рабинович Н. В. Недействительность сделок и ее последствия / Н. В. Рабинович. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1960. – 171 с.
11. Розробка механізму правового регулювання договірних відносин у підприємницькій діяльності / За ред. Академіка АПрН України В. В. Луця. – К.: НДІ приватного права та підприємництва АПрН України, 2009. – 300 с.
12. Солом'яний В. Застосування генеральної реституції в сучасному цивільному праві / В. Солом'яний // Юридична Україна. – 2007. – №9. – С. 52–56.

13. Романюк Я. М. Коментар постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» / Я. М. Романюк. – К.: Істина, 2011. – 96 с.
14. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>.

Длугош О. И. Правовые последствия признания сделок с пороками воли недействительными

В статье, посвященной определению правовых последствий признания сделок с пороками воли недействительными, проводится анализ основных, дополнительных и особых правовых последствий недействительности сделок. Обоснована целесообразность возвращения в гражданское законодательство Украины односторонней реституции как следствия недействительности сделок, совершенных под влиянием обмана, насилия и злонамеренного соглашения представителя одной стороны с другой стороной.

Ключевые слова: порок воли, недействительная сделка, реституция, убытки, моральный вред.

Dlugosh O. I. Legal consequences of recognition of legal authorities with will flaws invalid

In the article which is devoted to determination of legal consequences of recognition of legal authorities with will flaws invalid the analysis of basic, additional and especial legal consequences of legal authorities invalidity is made. It is pointed out that application of the basic legal consequence of legal authority invalidity – bilateral restitution – depends on the kind of property, that was transferred for satisfaction according to the legal authority. The conclusion is drawn that satisfaction or non-satisfaction of commitments that arise from legal authority by the parties, is important only for determination of consequences of its invalidity but not for recognition of legal authority invalid.

The author substantiates reasonability of consolidation in the Civil Code of Ukraine the provision about application of unilateral restitution as legal consequence of invalidity of legal authorities committed under influence of deception, suppression, malicious agreement of representative of one party with another party.

The given clause examines additional property consequences of recognition of legal authorities with will flaw invalid (compensation of the done damages and moral harm by a guilty party or a person, in favor of who the legal consequence was committed, to another party of legal authority or to the third person) and especial consequences of recognition invalid the certain types of such legal authorities – recovery of a double sum of damages from the legal authority party (a person in favor of who the legal authority was committed) that is guilty in its invalidity.

Keywords: will flaw, invalid legal authority, restitution, damages, moral harm.

УДК 340.12

Андрухів Олег Ігорович

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЬНИХ НАПОЇВ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У статті проаналізовано чинне законодавство України у сфері регулювання вживання алкогольних напоїв. Встановлено, що у 1975 році Всесвітня організація охорони здоров'я визнала алкоголь наркотиком. Також з'ясовано, що наша держава притримується загальносвітових поглядів щодо негативності алкоголю, підтвердженням чого є затвердження Україною «Європейської хартії з алкоголю» у 1995 році. Однак, виникає питання: Чому законодавство нашої держави не врегульовує боротьбу з алкоголізмом як боротьбу з наркоманією? Також, у статті висвітлено недосконалість окремим норм діючого Закону України «Про рекламу» у частині реклами алкогольних та тютюнових виробів.

Ключові слова: алкоголь, наркотики, державна політика, правове регулювання боротьби з алкоголізмом.

Постановка проблеми. Україна, яка на 23 році свого існування вкотре зазнала серйозних суспільно-політичних змін, постійно крокує до основної мети, проголошеної у її Конституції – побудови демократичної, соціальної, правової держави.

21 березня 2014 року керівництвом держави було підписано політичну частину Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, чим підтверджено готовність до змін в сторону європейської держави. Відповідно, в правовій (а найголовніше – в соціально-культурній) сфері теж повинні пройти зміни, які покращать життя громадян України.

З певних причин на сьогоднішній день не усі з існуючих проблем в українському суспільстві набувають масового розголосу. Досить болючою (якщо не найголовнішою) проблемою українців є вживання алкоголю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання державної політики у сфері правового регулювання вживання алкогольних напоїв в Україні на сучасному етапі раніше не ставало предметом окремого наукового дослідження. Дотично проводилися медичні наукові пошуки в частині дослідження шкоди від вживання алкоголю для людського організму, а також в історичному аспекті досліджувалися процеси становлення системи закладів для продажу і вживання алкогольної продукції, тобто політика існуючої в той чи інший період влади щодо розвитку культури вживання алкоголю. Зокрема, слід відзначити праці Л. Бачинського, В. Похльобкіна, Б. Савчука, Ф. Углова, А. Чайковського та ін.

Постановка завдання. Метою статті є юридичний аналіз чинного законодавства України у сфері вживання алкоголю, що дасть можливість з'ясувати політику держави з даного питання. Також юридичний аналіз дозволить виявити недосконалість існуючих норм, які забезпечують певні обмеження щодо популяризації алкоголю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не загальновідомим, однак реальним є той факт, що алкоголь негативно впливає на існування людини та розвиток суспільства. У

1975 році на 28 сесії Всесвітньої організації охорони здоров'я алкоголь було визнано наркотиком, що підриває здоров'я населення.

Сучасні визначення алкоголю наступні: алкоголь (етанол, етиловий спирт) – це легкозаймиста, безбарвна рідина з характерним запахом, що належить до сильнодіючих наркотиків, викликає спочатку збудження, а потім параліч нервової системи (ГОСТ 18300-72 та ДСТ 4221/2003 України) [2]; це сильна психоактивна речовина і один з найстаріших наркотиків, протоплазматична отрута; головна діюча складова алкогольних напоїв, які зазвичай виготовляються збродженням здатних до ферментації вуглеводів [5].

Інформацію про шкоду від алкоголю можна знайти у працях багатьох кваліфікованих науковців. Досить ґрунтовно характеризують цю речовину дослідження російського хірурга, доктора медичних наук, професора, Академіка, людини, яка прожила 103 роки і все життя відстоювала позиції тверезості Ф. К. Углова. Зокрема, він стверджував (цитата мовою оригіналу): «Изменения, происходящие в мозге людей, употребляющих алкоголь, нельзя расценивать иначе, как грубые анатомические изменения, которые ведут к ослаблению и выпадению отдельных функций мозга и к ухудшению работы всей центральной нервной системы.... Алкоголь относится к наркотическим ядам» [17].

Дослідження основних причин смертності населення у світі в період з 1990 по 2010 роки показали, що гіпертонія, алкоголь і тютюнопаління лідирують у даному списку. При цьому, серед головних причин гіпертонії (артеріальної гіпертонії) є вживання алкоголю та тютюнопаління [9].

Україна за підсумками 2012 року зайняла третє місце в світі по середньому споживанню горілки на людину, а на одного жителя України (включаючи жінок і дітей) припадає 7,7 літра горілки в рік. «Почесне» 1-ше місце належить Росії (13,9 літра), 2-ге – Білорусі (11,3), 4-те – Польщі (7,0), 5-те – Казахстану (5,9) [1]. За останні два роки ситуації в Україні дещо покращилася (5 місце у 2013) та 6 станом на 2014 рік, але з показником – 13,9 літра! [11, с. 1]. Відповідно до загальноприйнятих міжнародних норм, вимираючою вважається нація, яка вживає понад 8 літрів чистого спирту на душу населення на рік [1].

Таким чином, проблеми, пов'язані з епідемією вживання алкоголю, залишаються глобальними. Так, досить негативним явищем, яке породжує вживання алкогольних напоїв, є протиправна поведінка. Кримінологічні дослідження показують, що під впливом алкоголю вчиняються 40-45 % усіх злочинів, а такі тяжкі злочини, як вбивство, тяжкі тілесні ушкодження, хуліганство, грабежі і розбої, – в 70-80 % випадків вчиняються у стані алкогольного сп'яніння [4].

Аналогічні цифри наводяться при дитячій злочинності (40 % дитячих злочинів скоюється неповнолітніми в стані алкогольного сп'яніння) [3].

Виникає запитання: чи українське законодавство передбачає достатню кількість заходів для подолання такого явища, як вживання алкогольних напоїв?

Ще у 1995 року керівництвом нашої держави було підтримано прийняття «Європейської хартії з алкоголю». У ній, зокрема, зазначено:

1. Всі люди мають право на сімейне, суспільне і трудове життя, захищене від нещасних випадків, насильства та інших негативних наслідків від споживання алкоголю.

2. Усі люди мають право на науково обґрунтовану і об'єктивну інформацію та освіту, починаючи з раннього періоду життя щодо наслідків споживання алкоголю для здоров'я, сім'ї і суспільства.

3. Кожна дитина та підліток має право рости і розвиватися у безпечному середовищі, захищеному від негативних наслідків споживання алкоголю та, настільки це можливо, право на захист від пропаганди і реклами алкогольних напоїв.

4. Всі люди, що вживають алкоголь небезпечним способом або способом, який завдає шкоди здоров'ю їм та члени їхніх сімей, мають право на доступне лікування і догляд.

5. Усі люди, які не бажають споживати алкоголь чи не можуть це робити за станом здоров'я або через інші причини, мають право на захист від примушувань до вживання алкоголю та на підтримку свого невживання спиртних напоїв [6].

Відповідно до положень, зазначених у Хартії, в Україні повинна будуватися і антиалкогольна пропаганда, закріплена у відповідному законодавстві.

Однак, навіть поверхневий аналіз чинних нормативно-правових положень говорить про те, що держава «не дуже» зацікавлена у здоровій нації, позбавленій пристрасті до вживання алкоголю.

Найперше виникає питання, якщо Всесвітня організація охорони здоров'я ще у 1975 році визнала алкоголь наркотиком, то чому немає визнання алкоголю як наркотичного засобу у нашій державі, зокрема його не внесено до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6.05.2000 № 770? [15].

У ст. 32 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» зазначено, що в Україні проводиться державна політика обмеження куріння та вживання алкогольних напоїв. З метою її реалізації і з врахуванням міжнародних підходів до організації діяльності, спрямованої на зменшення шкоди від вживання тютюну та алкоголю, в Україні в основному використовуються такі засоби правового регулювання, як обмеження реклами тютюнових виробів та алкогольних напоїв, заборона їх продажу у невстановлених місцях та продажу неповнолітнім, зменшення економічної доступності цих товарів за допомогою механізмів оподаткування [10].

Положення обмеженої реклами алкогольних напоїв і тютюнових виробів відображенні і в Законі України «Про рекламу» (зокрема, у ст. 21, де встановлена заборона реклами даних виробів на телебаченні і радіомовленні, у друкованих виданнях, не може розташовуватися ближче ніж за 200 метрів від закладів освіти тощо) [16].

Однак, реклама алкогольних та тютюнових виробів здійснюється. Без порушення «досконалих» правових норм зазначених вище законів, рекламується не алкогольний напій (чи тютюновий виріб), а торгова марка, назва якої (оголошена та проілюстрована), не потребує додаткової вказівки, що рекламується саме алкогольний напій (чи тютюновий виріб).

Відповідно до Закону України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів», тютюнові вироби та алкогольні напої віднесено до підакцизних товарів, тобто товарів, на ціну яких нараховується непрямий податок – акцизний збір [14].

Також, у розділі IV-I «Основи державної політики щодо споживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів» вищенаведеного Закону, у статті 15-1 «Основні засади обмеження шкідливого впливу споживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів» зазначено, що обмеження шкідливого впливу споживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів здійснюється шляхом реалізації правових (законодавчих), економічних, медичних та адміністративних заходів, а саме:

- пропаганди здорового способу життя, вільного від споживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів;
- включення до загальноосвітніх програм та професійних освітніх програм усіх навчальних закладів України незалежно від форми власності положень про шкідливий вплив споживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів на організм людини, а також про переваги здорового способу життя;
- створення економічних та правових умов, що сприяють зменшенню споживання алкогольних напоїв та тютюнових виробів;
- охорони права тих, хто не курить, жити в середовищі, вільному від тютюнового диму;
- інформування про шкоду надмірного споживання алкогольних напоїв та шкідливість вживання тютюнових виробів та про рівні вмісту смол та нікотину в димі сигарети;
- лікування алкогольної та тютюнової залежності;
- протидії незаконному ввезенню та обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів;
- охорони фізичного здоров'я людини;
- пропаганди родинно-сімейних традицій та виховання здорової дитини [8].

Кожен з нас сам може дійти висновку, чи запропонованих у Законі положень достатньо для боротьби з таким явищем, як вживання алкогольних напоїв і чи перелічені заходи проводяться на належному рівні хоча би у тому соціально-побутовому та інформаційному просторі, в якому ми живемо.

Також у вищезгаданому Законі є кілька ст.ст. (15-2, 15-3), які обмежують місця продажу, коло продавців та покупців алкогольних, слабоалкогольних напоїв і пива.

Тобто, Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» основний акцент робить на дотриманні правил виготовлення та продажу алкогольних напоїв, вводячи певні правила: «Хто може виготовляти спиртні напої», «Хто може продавати алкогольні напої», «Де і кому можна продавати алкогольні напої».

Однак, суттєвих заходів, які би обмежували можливість вживати спиртні напої, популяризувати їх серед населення, даний Закон не передбачає.

Аналізуючи норми чинного Кримінального кодексу України, одразу слід зауважити, що «злочин, вчинений у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних чи інших одурманюючих засобів, є обставиною, яка обтяжує покарання» (п 13 ч. 1 ст. 67) [8].

Однак, відповідальності за вживання алкогольних напоїв, так само як і відповідальності за вживання наркотичних засобів чинне кримінальне законодавство не передбачає. Науковці пояснюють це «гуманністю» існуючих законів і відношення до особи, яка вживає наркотичні засоби, в тому числі і алкоголь, як до хворої, яка потребує належного медичного лікування. Разом з тим, ст.ст. 307 та 309 Кримінального кодексу України передбачають відповідальність за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з метою (ст. 307) або ж без мети (ст. 309) збуту.

Дотримуватись такої логіки, пропоную уявити собі абсурдне на перший погляд положення, яке не передбачає відповідальності за вбивство, але передбачає відповідальність за використання під час вбивства рук, ніг, інших частин тіла чи предметів тощо. Виникає питання: чому проведена така аналогія? Тоді як довести той

факт, що жінка, яка під час вагітності вживала алкогольні напої (чи інші наркотичні засоби), вбиває ще ненароджену дитину або ж сприяє виникненню в дитини в майбутньому невиліковної хвороби, яка призведе до смерті від цієї хвороби? Або ж батько, який до зачаття дитини вживає наркотичні речовини (в тому числі алкоголь), теж закладає складні форми хвороби майбутній дитині, які матимуть фатальний наслідок? Якщо медичні дослідження і зможуть довести причинно-наслідковий зв'язок, то кримінально-процесуальні розслідування в таких справах, на жаль, не мають поширеної практики.

Не можна заперечувати той факт, що чинне кримінальне законодавство на належному рівні бореться з вкрай негативним явищем – наркоманією (в Кримінальному кодексі України передбачено понад десять статей, які містять відповідні норми недопущення поширення наркоманії). Однак, знову виникає питання: чому під дію цих норм не підпадає розповсюдження та створення умов для вживання алкогольних напоїв?

Чинне законодавство про адміністративну відповідальність передбачає ряд положень, які мали б позитивно впливати на боротьбу з вживанням алкогольних напоїв. Зокрема, ст. 178 КУпАП передбачає відповідальність за розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або за появу у громадських місцях у п'яному вигляді; ст. 179 – за розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв на виробництві; ст. 130 – за керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції; ст. 176 – за виготовлення, зберігання самогону та апаратів для його вироблення; ст. 177 – за придбання самогону та інших міцних спиртних напоїв домашнього вироблення; ст. 177-2 – за виготовлення, придбання, зберігання або реалізацію фальсифікованих алкогольних напоїв або тютюнових виробів; ст. 180 – за доведення неповнолітнього до стану сп'яніння [7].

Однак, чинне законодавство не усуває фактів масового вживання алкоголю, а тільки частково обмежує місця, де можна вживати пиво, слабоалкогольні та алкогольні напої, з'являтися у п'яному вигляді, а також обмежує дії, які можна робити у стані алкогольного сп'яніння (керування транспортним засобом тощо).

Висновки. З вищенаведеного аналізу існуючого законодавства стає зрозумілим, що держава неналежно бореться із вкрай шкідливим явищем – систематичним вживанням алкогольних напоїв населенням України.

Існує думка, що насправді така політика держави є досить вигідною з кількох причин. По-перше, алкогольна та тютюнова продукція приносить великий прибуток. 24 березня 2014 року на одному з виступів Прем'єр-міністр України заявив, що незаконний розлив горілки вираховується не десятками, а сотнями мільйонів доларів США втрат для бюджету України [18]. А в програму виходу України з кризи включений пункт – підвищення акцизів на алкоголь і тютюн [13].

Ще одна причина – політична. У праці «История водки» В. В. Похльобкін наводить широко відомий афризм на підтримку алкогольної політики, що приписується Катерині II: «П'яним народом легше управляти» [12].

І, напевно, найболючіша причина – це геноцид українського народу. Оскільки алкоголь є однією з основних причин смертності, то винищення населення України дасть можливість доступу до територій нашої держави, з її родючими ґрунтами, корисними копалинами та мальовничою природою.

Список використаних джерел

1. Алкоголізм в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Алкоголізм_в_Україні.
2. Алкоголь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Алкоголь>.
3. В Україні 40% дитячих злочинів вчиняється в стані алкогольного сп'яніння [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/news/64074.html>.
4. Відповідальність за злочини, вчинені у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, чи дії одурманюючих речовин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/tslc/books/mnp_krum_pravo_zag/Files/Lec/T8/T8_P3.html.
5. Етанол // <http://uk.wikipedia.org/wiki/Етанол>.
6. Європейська хартія з алкоголю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://narkolog.inkiev.net/index.cgi?action=biblioteka_encyklopedia_je&lang=ua.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>.
8. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
9. Названо основні причини смертності людей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epochtimes.com.ua/health/achievements/nazvano-osnovni-prichini-smertnosti-lyudey-107579.html>.
10. Основи законодавства України про охорону здоров'я Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2801-12>.
11. Павлик Л. Уже не п'ємо і не куримо / Л. Павлик // Експрес. – 2014. – 15 травня.
12. Пияцтво в Росії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Пияцтво_в_Росії.
13. Пленарні засідання 27 березня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rada.gov.ua/news/Novyny/Plenarni_zasidannya/90526.html.
14. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/481/95-вр>.
15. Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів / Постанова Кабінету Міністрів України від 6.05.2000 № 770 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/770-2000-п>.
16. Про рекламу // Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/270/96-вр>.
17. Углов Ф. Г. Правда и ложь о разрешенных наркотиках / Ф. Г. Углов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uglov.tvereza.info/knihi/pilorn/1.html>.
18. Яценюк показал, как чиновники зарабатывали на фальсификате [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://podrobnosti.ua/podrobnosti/2014/03/25/966752.html>.

Андрухив. О. И. Государственная политика в сфере правового регулирования применения алкогольных напитков в Украине на современном этапе

В статье проанализированы действующее законодательство Украины в сфере регулирования употребления алкогольных напитков. Установлено, что в 1975 году Всемирная организация здравоохранения признала алкоголь наркотиком. Также выяснено,

что наше государство придерживается общемировых взглядов относительно негативности алкоголя, подтверждением чего является утверждение Украины «Европейской хартии по алкоголю» в 1995 году. Однако, возникает вопрос: почему законодательство нашего государства не регулирует борьбу с алкоголизмом как борьбу с наркоманией? Также, в статье освещено несовершенство отдельным норм действующего Закона Украины «О рекламе» в части рекламы алкогольных и табачных изделий.

Ключевые слова: алкоголь, наркотики, государственная политика, правовое регулирование борьбы с алкоголизмом.

Andruhiv O. I. State policy in the sphere of legal regulation of the use of alcoholic beverages in Ukraine at the present stage

The paper analyzes the current legislation of Ukraine in the sphere of regulation of the use of alcoholic beverages. It is found that in 1975, the World Health Organization recognized the drug alcohol. Also found that our government adheres to global views on the negativity of alcohol, as evidenced by the approval of Ukraine «European Charter on Alcohol» in 1995. However, the question arises: why the law of our state does not regulate the fight against alcoholism as a struggle with drug addiction? Also, the article lit imperfect individual norms of the Law of Ukraine «On Advertising» in terms of advertising of alcohol and tobacco products.

Keywords: alcohol, drugs, public policy, regulation, to combat alcoholism.

УДК 34.02

Свирідюк Наталія Петрівна

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ

У статті досліджується роль Міністерства юстиції у процесі формування державної економічної політики та реалізації економічних функцій держави, здійснюється аналіз нормативно-правової бази, що забезпечує виконання Міністерством окремих завдань у сфері економіки.

Ключові слова: антикорупційна діяльність, банкрутство, державний орган, економіка, економічна політика, економічні функції держави, легалізація, Міністерство юстиції України.

Постановка проблеми. Сучасні глобалізаційні тенденції розвитку світової спільноти вимагають вироблення та дотримання чіткої стратегії поглиблення співпраці в усіх сферах соціального життя, зокрема, й у сфері економіки. Відповідно до Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» цей напрям визнано одним із пріоритетних напрямів державного розвитку України [11]. Євроінтеграційні перспективи, визнані Україною стратегічними напрямками розвитку, передбачають не тільки створення дієвого механізму міжнародного економічного співробітництва, але й конкретні кроки щодо підвищення рівня регулювання та ефективності внутрішньодержавного економічного розвитку. У цьому аспекті, а також з огляду на необхідність забезпечення стабільності соціально-економічних процесів у суспільстві, роль держави в цілому, а також роль окремих державних органів, що беруть участь у реалізації окремих функцій держави, підлягають переосмисленню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика здійснення функцій держави, зокрема економічних, була предметом дослідження таких сучасних українських вчених як: В. Б. Авер'янова, Ю. П. Битяка, Д. Н. Бахраха, І. П. Голосніченка, П. Б. Євграфова, О. В. Зайчука, М. І. Козюбри, А. М. Колодія, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, О. Л. Копиленка, В. В. Копейчикова, О. В. Кузьменко, О. М. Лощикіна, Н. М. Оніщенко, О. В. Петришина, П. М. Рабіновича, В. Ф. Погорілка, О. Ф. Скакун, О. Д. Тихомирова, Ю. С. Шемшученка та інших.

Разом з тим, поглиблення внутрішньої економічної та соціальної кризи, падіння України в багатьох міжнародних рейтингах свідчить про необхідність поглибленого дослідження питань реалізації окремих функцій держави з метою подальшої розробки принципово нових підходів та стратегій у процесі регулювання економічного сектору.

Постановка завдання. Метою статті стало визначення ролі Міністерства юстиції України у сфері реалізації економічних функцій держави. Досягненню поставленої мети сприяло вирішення таких завдань як аналіз нормотворчої діяльності Міністерства юстиції, контрольної-наглядової діяльності, що здійснюються з метою упередження порушень у

сфері відносин, які пов'язані з банкрутством, легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, протидією корупції, що разом сприятиме реалізації економічної політики української держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як слушно зазначили П. С. Єщенко та Ю. І. Палкін, державна влада є організатором всього економічного життя країни. Вона є головним менеджером і несе повну відповідальність за результати економічної діяльності членів суспільства. У свою чергу, економічна діяльність держави реалізується в сукупності конкретних видів діяльності, тобто функцій [2]. У цьому аспекті під поняттям «діяльність держави» слід розуміти діяльність окремих суб'єктів державної влади: міністерств, відомств, комітетів, установ тощо. З метою вирішення вище зазначених пізнавальних завдань, що виходять із потреби реалізації економічної політики держави, вважається за доцільне розглянути в цьому контексті діяльність одного з центральних органів виконавчої влади – Міністерства юстиції України. Зазначимо, що до його відома входить широкий спектр повноважень, зокрема, у таких сферах як формування та забезпечення реалізації політики у сфері архівної справи, діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду, документації, у сфері нотаріату, у сфері виконання кримінальних покарань, у сфері захисту персональних даних, у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) тощо, які разом направлені на забезпечення стабільного й ефективного державного розвитку.

Разом із цим, окремої уваги потребують повноваження міністерства в сфері державної економіки. Так, Міністерство юстиції є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації політики з питань банкрутства. Крім того, на нього покладено обов'язки щодо здійснення протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Окремо слід відмітити діяльність міністерства щодо проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів державних органів та органів місцевого самоврядування.

Перш за все, заслуговує на увагу діяльність Мінюсту у сфері банкрутства. Відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», Положення про Міністерство юстиції України та наказу Міністерства юстиції України від 26.02.2013 р. «Про затвердження Порядку проведення аналізу фінансово-господарського стану суб'єктів господарювання державних підприємств і підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, та підготовки на запити суду, прокуратури або іншого уповноваженого органу висновків про наявність ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства» [7] реалізуються повноваження міністерства.

Зокрема, Мінюст виконує такі завдання як: реалізація державної політики з питань банкрутства; видача свідоцтв про право на здійснення діяльності арбітражного керуючого; ведення Єдиного реєстру арбітражних керуючих України та Єдиного реєстру підприємств, щодо яких порушено провадження у справі про банкрутство; контроль за діяльністю арбітражних керуючих; проведення експертизи фінансового стану суб'єктів господарювання щодо наявності ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності та ін.

Так, наприклад, наказом Міністерства юстиції України від 27.12.2012 р. «Про затвердження Положення про систему підготовки і перепідготовки осіб, які мають намір

здійснювати діяльність арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), та підвищення кваліфікації і перепідготовки арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів)» визначено чіткий порядок підготовки і перепідготовки осіб, які мають намір здійснювати діяльність арбітражного керуючого та порядок підвищення кваліфікації і перепідготовки арбітражних керуючих. Цей Порядок дає змогу гарантувати належний рівень кадрового забезпечення у цій сфері. Ведення відповідних реєстрів забезпечує швидкий доступ до інформації та значно спрощує процедуру видачі необхідних інформаційних довідок. Також Міністерство юстиції регулює окремі питання організації проведення аукціонів, зокрема, процедуру визначення, погодження Міністром України кандидатури організатора аукціону під час організації проведення аукціонів у провадженні у справах про банкрутство та вимоги до них стосовно майна державних підприємств, що належать до сфери управління Міністерства юстиції України, та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, повноваження з управління корпоративними правами держави щодо яких здійснює Міністр України [10].

Ефективність діяльності міністерства у даній сфері також підтверджується окремими статистичними даними. Так, наприклад, протягом 2013 року структурними підрозділами територіальних органів юстиції, які займаються питаннями банкрутства, було проведено 993 перевірки діяльності арбітражних керуючих (з них: 181 планова та 812 позапланових), винесено 245 приписів про недопущення повторних порушень та 229 розпоряджень про усунення порушень та, загалом, замінено 1 717 ліцензій на провадження господарської діяльності арбітражних керуючих.

Отже, зазначене свідчить, що Міністерство юстиції відіграє значну роль у виробленні та реалізації державної політики у сфері банкрутства як шляхом нормативно-правового забезпечення цього сектору економіки, так і шляхом здійснення таких функцій як підготовка та перепідготовка кадрового складу, проведення перевірок їх діяльності, винесення відповідних процесуальних та видачі дозвільних документів тощо.

По-друге, привертає увагу також діяльність міністерства у сфері відносин легалізації доходів та фінансового моніторингу. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» держава здійснює захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави шляхом визначення правового механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та забезпечення формування загальнодержавної багатоджерельної аналітичної інформації, що дає змогу правоохоронним органам України та іноземних держав виявляти, перевіряти і розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями. У свою чергу, державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму покладено на Міністерство юстиції України.

Так, наприклад, факти порушень вимог вказаного Закону виявляються службовими особами Мін'юсту, управлінськими органами юстиції під час здійснення нагляду за діяльністю суб'єктів, зокрема шляхом проведення планових та позапланових перевірок, а факти невиконання (неналежного виконання) таких вимог викладаються в акті перевірки (ст. 14 Закону).

Крім того, міністерством додатково було розроблено ряд нормативних актів, що забезпечили реалізацію покладених на нього завдань, зокрема, накази Міністру України від 29.09.2010 р. «Про затвердження Порядку проведення перевірок Міністерством

юстиції України суб'єктів первинного фінансового моніторингу» [8] та «Про затвердження Порядку розгляду справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та застосування санкцій» [9].

Щодо практичної реалізації зазначених положень, у якості прикладу також можна навести дані, що містяться у Звіті Міністерства юстиції України про виконання плану роботи за 2013 рік. Відповідно до Звіту протягом звітного періоду було підготовлено 107 наказів Мінюсту з питань нагляду за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу; проведено 65 планових перевірок та 3 позапланові перевірки суб'єктів первинного фінансового моніторингу (нотаріусів) згідно з затвердженим графіком; проведено 15 засідань Комісії Міністерства юстиції України з питань застосування санкцій за порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, на яких прийнято 49 рішень про застосування санкцій до суб'єктів первинного фінансового моніторингу у вигляді накладання штрафу на загальну суму 35 105 грн. [3].

Отже, Міністерство юстиції здійснює нормативне забезпечення державного нагляду та регулювання у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, проводить перевірки суб'єктів первинного фінансового моніторингу, готує рішення з питань застосування санкцій за порушення вимог Закону, у тому числі щодо накладення штрафних санкцій.

По-третє, окрему увагу привертають питання протидії корупції в економічній сфері. Міністерство юстиції також наділено низкою повноважень у сфері боротьби із корупцією. Так, саме за участю Мінюсту було підготовлено проект Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції в Україні». Проект було визнано таким, що відповідає вимогам Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції і він отримав найвищі оцінки з боку експертів Групи держав Ради Європи проти корупції (ГРЕКО), яка здійснює нагляд за виконанням Україною зобов'язань щодо боротьби з корупцією, передбачених Планом дій Україна-ЄС [1]. На сьогодні цей Закон став основним актом, що регулює питання запобігання і протидії корупції в Україні.

З метою реалізації положень Закону, Міністерством юстиції було впроваджено ряд додаткових нормативних актів. Так, відповідно до наказу Міністерства від 23.06.2010 р. «Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи» розроблено особливу методологію визначення типових видів, критеріїв та способів оцінки, а також способів виявлення та усунення корупціогенних факторів у нормативно-правових актах та проектах нормативно-правових актів [5]. Обов'язковій антикорупційній експертизі підлягають проекти законів України, актів Президента України, інших нормативно-правових актів, що розробляються Кабінетом Міністрів України, міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади.

Згідно з наказом Міністерства юстиції України від 20 травня 2010 року «Питання проведення експертизи на наявність корупціогенних норм» антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів є невід'ємною частиною правової експертизи і відображається окремим пунктом у висновку Міністерства юстиції за результатами опрацювання відповідного проекту акта.

У свою чергу, відповідно до наказу Мін'юсту від 12.02.2014 р. «Про затвердження

Плану заходів щодо попередження та профілактики корупційних правопорушень в апараті Міністерства юстиції та територіальних органах на 2014 рік» і з метою попередження та профілактики корупційних правопорушень в апараті Міністерства юстиції, територіальних органах юстиції та центральних органах виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через міністра юстиції, Міністерство юстиції бере зобов'язання щодо забезпечення якісного добору і розстановки кадрів на засадах неупередженого конкурсного відбору, їх об'єктивної атестації, щорічної оцінки виконання державними службовцями покладених на них обов'язків і завдань; реалізації заходів щодо виявлення конфлікту інтересів та його усунення, а також виявлення ризиків для вчинення корупційних правопорушень в діяльності посадових і службових осіб в апараті Міністерства юстиції та територіальних органах юстиції тощо [6].

Крім того, на Міністерство юстиції було покладено обов'язок щодо затвердження Положення про Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення, а також порядок формування та ведення цього Реєстру, а також щорічна підготовка та оприлюднення звіту про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції [12].

Значний внесок в антикорупційну діяльність держави здійснено Мінюстом і в напрямку виконання Україною своїх зобов'язань у зв'язку з ратифікацією Конвенції ООН проти корупції, а також Кримінальної та Цивільної конвенцій про боротьбу з корупцією.

Так, протягом останнього року на основі розроблених Міністерством юстиції законопроектів, а також за результатами консультацій представників Міністерства юстиції та народних депутатів України напрацьовано проекти таких прийнятих Верховною Радою України Законів: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією»; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації державної антикорупційної політики»; «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» [4].

Таким чином, Міністерство юстиції має вагомий вплив у сфері здійснення державою антикорупційної діяльності. Перш за все, це проявляється в реалізації міністерством повноважень щодо необхідного нормативного забезпечення цього сектору національної економіки. Крім того, здійснюється антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів. Міністерство також сприяє реалізації відповідних зобов'язань в економічній сфері, взятих на себе Україною у зв'язку із ратифікацією ряду міжнародних документів.

Висновки. Отже сучасний етап розвитку економіки України потребує проведення ряду реформ та визначення нових пріоритетів у процесі подальших трансформацій. Разом із цим, запровадження інноваційних технологій та вироблення принципово нових стратегій розвитку хоча й вплине на ефективність соціально-економічної сфери, проте, загальний рівень її дієвості визначатиметься рівнем правового, фінансового, технічного, ідеологічного та кадрового забезпечення. І пріоритетну роль у цьому процесі, беззаперечно, має держава. Саме державні органи є тим інструментом, за допомогою якого здійснюється необхідне забезпечення економічного сектору.

Одним з таких органів є Міністерство юстиції, що поруч з іншими важливими функціями реалізує окремі повноваження в економічній сфері. Так, наприклад, Міністерство постійно здійснює підготовку та перепідготовку кадрового складу, перевірку

діяльності різних категорій суб'єктів економічної діяльності, видає відповідні процесуальні та дозвільні документи тощо у сфері банкрутства, здійснює таким чином заходи запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а отже протидії фінансуванню тероризму та корупції.

Значення ролі Мінюсту підвищується і з огляду на виконання ним таких виключних повноважень як вироблення та реалізація державної політики шляхом нормативно-правового забезпечення зазначених галузей економічної діяльності. Все разом створює належну організаційно-правову базу для забезпечення стабільності та ефективності державного управління економікою, а отже, зміцнює систему гарантій для реалізації і захисту відповідних прав та свобод людини в умовах сучасних глобалізаційних тенденцій суспільно-правового розвитку.

Список використаних джерел

1. Економічні реформи в Україні. Матеріали Фонду економічних реформ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uerf.org/uk/economic-reforms-in-ukraine/anti-corruption-campaign/>.
2. Єщенко П. С. Сучасна економіка / Єщенко П. С, Палкім Ю. І. – К.: Вища школа, 2005. – 327 с.
3. Звіт про виконання плану роботи Міністерства юстиції України на 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/section/422>.
4. Звіт про виконання плану роботи Міністерства юстиції України на 2013 рік протягом I півріччя 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/section/422>.
5. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи (Нова редакція) / Наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2010 № 1380/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/43919>.
6. Про затвердження Плану заходів щодо попередження та профілактики корупційних правопорушень в апараті Міністерства юстиції та територіальних органах на 2014 рік / Наказ Міністерства юстиції України від 12.02.2014 № 32/7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/47006>.
7. Про затвердження Порядку проведення аналізу фінансово-господарського стану суб'єктів господарювання державних підприємств і підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків, та підготовки на запити суду, прокуратури або іншого уповноваженого органу висновків про наявність ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства / Наказ Міністерства юстиції України від 26.02.2013 № 327/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/37465>.
8. Про затвердження Порядку проведення перевірок Міністерством юстиції України суб'єктів первинного фінансового моніторингу / Наказ Міністерства юстиції від 29.09.2010 № 2338/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/32239>.
9. Про затвердження Порядку розгляду справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та застосування санкцій / Наказ

- Міністерства юстиції від 29.09.2010 № 2340/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/32235>.
10. Про порядок організації проведення аукціонів у провадженні у справах про банкрутство та вимоги до їх організаторів стосовно майна державних підприємств та підприємств, у статутному капіталі яких частка державної власності перевищує п'ятдесят відсотків / Наказ Міністерства юстиції України від 01.10.2012 № 1446/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1675-12>.
 11. Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://municipal.gov.ua/articles/show/article/54>.
 12. Щорічні звіти Міністерства юстиції України про результати проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції / Антикоруційні ініціативи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/21885>.

Свиридюк Н. П. Министерство юстиции Украины как субъект реализации экономических функций государства

В статье исследуется роль Министерства юстиции в процессе формирования государственной экономической политики и реализации экономических функций государства, осуществляется анализ нормативно-правовой базы, обеспечивающей выполнение Министерством отдельных задач в сфере экономики.

Ключевые слова: *антикоррупционная деятельность, банкротство, государственный орган, экономика, экономическая политика, экономические функции государства, легализация, Министерство юстиции Украины.*

Sviridyuk N. P. Ministry of Justice, as the subject of the implementation of the economic functions of the state

The article examines the role of the Ministry of Justice in the formation of public policy and implementation of the economic functions of the state, the analysis of the legal framework that ensures compliance with the Ministry of specific tasks in the economy.

Keywords: *anti-corruption activities, bankruptcy, public authority, economy, economic policy and economic functions of the state, legalization, the Ministry of Justice of Ukraine.*

УДК 343.222.4:343.224.1 (447)

Громко Володимир Ярославович

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ, ПОВ'ЯЗАНІ З РЕФОРМУВАННЯМ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті частково проаналізовано проблемні питання, які пов'язані із діяльністю суддів, виконанням ними своїх посадових обов'язків та відповідальністю за недотримання норм чинного законодавства. Розглянуто позиції науковців та практиків, пов'язаних з відповідальністю суддів, а також внесено певні рекомендації вдосконалення законодавства у сфері відповідальності суддів за прийняті ними рішення. Також частково досліджено питання, пов'язані із вимогами, які ставляться до осіб, котрі виявили бажання стати суддями.

Ключові слова: *судова система, суд, суддя, відповідальність, рішення.*

Постановка проблеми. Питання відповідальності суддів в Україні, завжди досить гостро обговорюється як серед практикуючих юристів, так і серед науковців. Проведення судового реформування є кропіткою працею, яка вимагає глобального підходу до даної проблеми із застосуванням спеціальних теоретичних і практичних знань.

Справедливе судочинство в Державі, є запорукою процвітання цієї держави, передумовою надходження інвестицій, а також гарантією впевненості і спокою громадськості у майбутньому.

Сучасний стан судової системи потребує не точкової реорганізації (так званої, малої реформи), а глобального реформування із чітким та послідовним закріпленням понять, визначенням конкретних (не формальних) обов'язків, із встановленням чіткої відповідальності суддів за невиконання ними своїх обов'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням та дослідженням даного питання займаються відомі дослідники у галузі судоустрою та практикуючі юристи. До них належать Ю. В. Баулін, М. І. Хавронюк, С. Г. Штогун та інші.

Постановка завдання. Метою, дослідження проблеми судової реформи в Україні є усунення певних суперечностей між нормами чинного законодавства, яке стосується відповідальності суддів, а також основних підходів до вирішення проблемних питань, які виникають у процесі врегулювання спірних відносин із даного приводу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання реформування судової системи завжди досить гостро обговорюється у суспільстві, та не втрачає свою актуальність протягом всього часу існування незалежної України.

Україна за період свого незалежного існування пережила кілька судових реформ, проте жодна із них так і не дала бажаного результату, на який розраховує суспільство.

Питанню проведення судової реформи в Україні багато уваги приділяло і приділяє міжнародне співтовариство (зокрема, через надання рекомендацій, висновків у вигляді Висновків Венеціанської комісії № 401/2006 від 20.03.2007р., у Бангалорських принципах, та інших міжнародних актах).

Проте, в силу обставин, свідомо чи навмисно дані рекомендації не бралися до уваги у процесі реформування судової системи, а ті, які бралися і впроваджувалися у життя у вигляді змін у відповідні нормативно-правові акти, очікуваного результату не давали через нечітку або дещо заплутане формулювання.

Певним кроком вперед, у судовій реформі стало прийняття Верховною Радою України, у 2010 році, Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо недопущення зловживань правом на оскарження» [5]. Зокрема даними нормативно-правовими актами більше приділяється уваги відповідальності судді та можливості оскаржити неналежну поведінку судді. Так, відповідно до цих законів, кожна фізична та юридична особа отримала право звертатися до дисциплінарного органу із заявами про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, що раніше було можливим лише для обмеженого кола органів і посадових осіб. Зокрема у вищезгаданих законах прописали підстави притягнення судді до дисциплінарної відповідальності і звільнення з посади за порушення присяги. У Вищій Кваліфікаційній комісії суддів було створено службу дисциплінарних інспекторів, що, в свою чергу, внесло позитивні моменти, пов'язані із можливістю впливу на поведінку судді.

Зрозумілим є і те, що фізична особа, яка перебуває на посаді судді, є специфічним суб'єктом трудових відносин, оскільки суддя виконує покладені на нього трудові обов'язки. Проте ці трудові відносини не підпадають під дію норм Кодексу Законів про працю України. Навіть не дивлячись на те, що посада судді віднесена до категорії державних службовців, на них також не поширює свою дію навіть Закон України «Про державну службу». Діяльність судді, як вбачається у чинному законодавстві, регулюється виключно нормами Законів України «Про судоустрій і статус суддів» [5] та «Про вищу раду юстиції», чим, в свою чергу ставить осіб, які перебувають на посаді судді, у дещо інше становище, порівняно з працівниками які підпадають під дію норм Кодексу Законів про працю. Таким чином, і відповідальність за порушення трудових обов'язків повинна також бути спеціальною у порівнянні із працівниками які підпадають під дію норм КЗпП.

Неможливо оминати увагою у вивченні даного питання спільний висновок, підготовлений Венеціанською комісією та Дирекцією з технічного співробітництва Генеральної Дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи. У ньому акцентується увага на те, що питання притягнення до відповідальності судді визначені надто нечітко чи надто широко. Складається враження, що Закон намагається уникнути цього питання, не виходячи за рамки положень, що вже містяться у ст. 126 Конституції України [2].

Отже, беручи до уваги наведене вище, пояснень даній ситуації можна знайти багато, проте, найбільш логічними є наступні висновки. В силу останніх подій, які відбулися в Україні, так звана «революція гідності» значно змінила ставлення самих суддів до їх обов'язків. Варто зазначити, що жодних змін у законодавстві, які б мали відношення до судочинства, не було. Звідси впливає висновок перший про те, що не кількість змін у Закон України «Про судоустрій та статус суддів», а також в інші нормативно правові акти має значення для винесення законних та об'єктивних рішень, а саме ставлення судді до виконуваної ним роботи, його свідоме почуття відповідальності за обґрунтованість постановленого ним рішення. Про такий стан ейфорії, певної непевності у завтрашньому дні, як показує історія, за певний час минає, і в ближчому майбутньому все повертається до того, як це було раніше. Таким чином, логічним є

висновок другий, який стосується страху судді за свою посаду, роботу, та власний кар'єрний ріст.

Важливим елементом забезпечення прийняття суддями обґрунтованих рішень є закріплення на законодавчому рівні не важелів впливу на суд чи суддю, а можливість, так би мовити, стимулу судді до прийняття ним всебічних, обґрунтованих, та законних рішень.

Корупційні схеми, які застосовуються у процесі призначення на посаду судді, дають негативні плоди у майбутньому, оскільки людина потратила значні кошти на те, щоб стати суддею. Звісно, у неї буде велике бажання відробити їх у стислі терміни, що, в свою чергу, і призводить до винесення однобічних необґрунтованих рішень. Подолання корупційних схем, є складним і тривалим процесом, застосування міжнародної практики у цьому питанні має надзвичайно важливе значення. Проте слід мати на увазі, що менталітет громадян нашої Держави є дещо відмінним від менталітету громадян європейських держав чи США. Таким чином, підходи до боротьби із корупційними діяннями, які можуть бути актуальними і дієвими у вищевказаних країнах, не завжди можуть показати однаковий результат в українських реаліях.

Разом з тим, є достатньо багато напрацьованої практики, яку не тільки можна було б, а й необхідно переймати у наших європейських сусідів. До прикладу у Німеччині для того, щоб претендувати на посаду судді першим критерієм, який береться до уваги, – це те, що такий претендент повинен входити у 10-15% найкращих випускників свого року [4].

Це може слугувати певною гарантією того, що така особа, яка виявила бажання стати суддею, дійсно володіє достатніми розумовими та науковими здібностями, що засвідчує рейтинг його навчання протягом п'яти, чи більше років. Відповідно до «Хартії суддів Європи», яка розроблена Європейською асоціацією суддів, «Особа, яка є кандидатами на посаду судді, повинні мати високі моральні якості і здібності до аналітичного аналізу, відповідну професійну кваліфікацію, освітній рівень (спеціаліст, магістр права)» [1].

Отже, в Європейських цінностях, переважне значення надається особі, яка володіє високими моральними якостями. Питання високої моралі це – оціночне поняття, і критеріїв, які закладені у визначення цього поняття є достатньо багато. Проте такий підхід очевидно є правильним, оскільки суддя в силу своєї посади приймає рішення по відношенню до долі інших людей. На жаль, імплементуючи ці норми у вітчизняну практику досить важко, є сумніви, що ця норма буде дійсно братися до уваги тими особами, які будуть здійснювати відбір кандидатів на посаду судді. Крім того, вона може бути переведена у площину формалізму. Можливо, у майбутньому із розвитком суспільної моралі, свідомості громадянина як суспільної одиниці, застосування виключно таких норм буде актуальним і у нас.

Як показує практика вітчизняного законодавства, чим менше простору для маніпуляцій зазначено у законодавстві, тим кращий, та якісніший результат. Таким чином, на сучасному етапі реформування судової системи України актуальним є чітке та послідовне закріплення на законодавчому рівні норм із чітким визначенням строків, критеріїв та вимог (як до осіб які виявили бажання стати суддею, так і до діяльності таких осіб вже на посаді судді).

Висновки. Отже, будь-яка реформа вимагає комплексного та системного підходу до вирішення поставлених питань. Зокрема, пропонуються деякі аспекти реформування сучасної судової системи України.

Пропонується, у першу чергу, збільшити мінімальний вік особи, яка виявила бажання стати суддею, хоча б до 30 років (за зразком розвинутих країн світу).

Наступним заходом має стати встановлення відповідальності судді загальної юрисдикції першої ланки, тобто суддів районних та міських судів за постановлення вироків чи рішень суду, які були скасовані судами апеляційної чи касаційної інстанції.

Встановлення відповідальності судді за прийняте ним рішення піддається критиці Венеціанською комісією та деякими європейськими інституціями. Основним аргументом такої критики, є те, що така перевірка рішень і встановлення персональної відповідальності судді за його зміст буде негативно впливати на об'єктивність та всебічність прийнятого судом рішення. Цей принцип чітко застосовується у Європейських країнах по відношенню до працівників.

З метою реалізації цих положень слід надати судді можливість постановити рішення яке буде скасоване апеляційним судом як перше рішення, яке він виніс від початку виконання своїх повноважень. За таке скасування рішення вперше відповідальність не настає, а скасування рішення цього судді апеляційною інстанцією вдруге по зовсім іншій справі повинно тягнути за собою відправлення такого судді на навчання або підвищення кваліфікації, терміном на три місяці із збереженням за ним 50% заробітної плати. У цьому разі прийняте судом рішення, яке скасовується апеляційною інстанцією, свідчить про його необізнаність із законодавством, а отже – халатне ставлення до своїх обов'язків судді. Після повернення із навчання суддя приступає до виконання своїх обов'язків у цьому ж суді. Разом з тим, якщо із моменту повернення із «навчання» суддя знову постановить рішення яке буде скасоване апеляційною інстанцією, такого суддю необхідно звільняти із займаної ним посади.

Ще одним заохоченням для суддів повинно бути збільшення для них заробітної плати удвічі. Зрозуміло, що фінансова складова є проблемним питанням для державного бюджету, але за даних умов суддя повинен розуміти, чим саме він ризикує та в яких межах.

З огляду на сьогоднішню завантаженість судів першої інстанції виникає проблема в їх можливості повно, всебічно та ґрунтовно ознайомитися із матеріалами справи. Як зауважують самі адвокати, подекуди судді знайомляться із матеріалами справи безпосередньо у судових засіданнях під час розгляду справи. Вирішення цієї проблеми можливе шляхом збільшення чисельності судів загальної юрисдикції першої інстанції (тобто районних та міських судів).

Ще одним зі стимулів є передбачення можливості притягнення до відповідальності судді за халатне ставлення до своїх обов'язків, адже скасування рішення судом апеляційної інстанції є не взяття до уваги судом першої інстанції всіх норм чинного законодавства, а також однобічний розгляд справи. Це, по суті, і є халатним ставленням до своїх посадових обов'язків.

Ці проблемні питання є, лише маленькою крихтою, у великій судовій реформі, кропіткій праці, яку необхідно провести, адже буд-які реформи які б не впроваджувала держава Україна, не будуть мати очікуваного ефекту, без встановлення об'єктивного та справедливого суду, який буде постановляти рішення, які будуть відповідати чинному законодавству та справедливості.

Список використаних джерел

1. Асоціація суддів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.asu.od.ua/>.
2. Висновки Венеціанської комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf>.
3. Конституція України від 28.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon3.rada.gov.ua>.
4. Правовий тиждень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legalweekly.com.ua/index>.
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 10.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.

Громко В. Я. Некоторые проблемные аспекты, связанные с реформированием судебной системы Украины

В статье частично проанализированы проблемные вопросы, связанные с деятельностью судей, исполнением ими своих должностных обязанностей, и ответственностью за несоблюдение норм действующего законодательства. Рассмотрены позиции ученых и практиков связанных с ответственностью судей, а также внесены некоторые предложения по совершенствованию законодательства в сфере ответственности судей за принимаемые ими решения. Также частично затрагиваются вопросы, связанные с требованиями предъявляемые к лицам которые изъявили желание стать суддьями, как в Украине так и за ее пределами.

Ключевые слова: *судебная система, суд, судья, ответственность, решение.*

Hromko V. Ja. Some problem aspects connected with reformation of judicial system of Ukraine

Problem questions connected with activity of judges and their responsibility for nonobservance of valid legislation norms are partly analyzed in the article. The author examines scientists and experts' opinions connected with responsibility of judges, and also makes motions in regard to improvements of legislation in the sphere of judges' responsibility for decisions taken by them. Problems concerning demands to the persons who have a desire to become judges, in Ukraine as well as abroad are also partly elucidated.

Keywords: *judicial system, court, judge, responsibility, decision.*

УДК 343.9

Шведова Ганна Леонідівна

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто окремі політичні інститути в системі заходів протидії корупційній злочинності в Україні, проаналізовано ряд політичних аспектів породження корупційної злочинності та політичних засобів протидії їй, визначено роль таких політичних інститутів, як політичні партії, парламентський контроль, політична відповідальність, політична культура в антикорупційній діяльності та напрямки вдосконалення кримінально-правової політики в цій сфері в Україні.

Ключові слова: корупційна злочинність, протидія, політичний інститут, кримінально-правова політика.

Постановка проблеми. В умовах розбудови демократичної держави можливість вільно реалізовувати свої здібності, права і свободи громадянами в Україні постійно гальмується різними формами корупційних проявів в діяльності органів державної влади, управління й правоохоронних органів. Тому до проблеми протидії корупції в країні – посилена увага. Проведені останнім часом дослідження присвячувались різним аспектам корупції, але політичні аспекти залишились майже поза увагою фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження політичних аспектів корупційної злочинності внесли такі вчені, як А. П. Закалюк, Г. С. Комарова, О. М. Костенко, В. В. Лунєєв, М. І. Мельник, М. І. Михальченко, які в своїх працях аналізували такі політичні інститути, як політична відповідальність, політичні партії, парламентський контроль та їх вплив на реалізацію засад кримінально-правової політики в сфері протидії корупційній злочинності в державі. Особливу увагу дослідженню корупції як проблеми політичної криминології приділив відомий український вчений професор О. М. Костенко, який важливим чинником ефективності антикорупційної діяльності визнав рівень політичної культури в суспільстві.

Визначення корупції, як посягання на публічну владу і використання її в приватних інтересах, дає підстави сучасним криминологам розглядати корупцію як проблему політичної криминології. Така характеристика корупції формує підстави для проведення необхідних досліджень політичних аспектів корупції з огляду відсутності належної уваги аналізу політики, як фактору соціальної організації, в наукових працях з цих питань.

Постановка завдання. Метою статті є необхідність визначити місце політичних інститутів в системі заходів протидії корупційній злочинності в Україні та їх вплив на формування кримінально-правової політики в цій сфері в державі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед політичних аспектів породження корупційної злочинності слід виділити формування певних політичних мотивів у вчиненні корупційних дій, в тому числі в отриманні високих посад в обхід законних процедур, в усуненні політичних конкурентів, що обумовлює політичні причини

корупції. Поряд з цим різні форми службових зловживань для боротьби з політичними суперниками, тобто політична розправа з політичними опонентами визнається в літературі корупційним явищем [3, с. 41-42]. Такі політичні мотиви формують додаткові політичні причини корупції.

До політичних причин корупції можна також віднести непрозорі виборчі компанії, характер політичного правління і політичного режиму держави. Політичну кризу в державі через появу нових незаконних форм господарювання, політично заангажованих правоохоронних органів можна також вважати політичними причинами корупції.

На підставі аналізу політичних аспектів породження корупційної злочинності можна визначити політичні аспекти протидії їй через такі засоби, як скасування інституту депутатської недоторканності, врегулювання механізму цивілізованого лобіювання, введення інституту ефективного парламентського контролю та інші політичні інститути.

Ряд вчених висловлює думку, що парламентське розслідування може стати ефективним зряддям боротьби з корупцією в органах державної влади та місцевого самоврядування [1, с. 614]. В зв'язку з цим постає необхідність створити парламентські комісії для контролю над окремими сферами діяльності виконавчої влади: транспортом, розподілом бюджетних коштів, діяльністю спецслужб. Зокрема, в Німеччині постійно діють більше 90 таких комісій. Ключовим фактором дієвості інституту парламентського контролю виступає склад таких комісій, куди входять представники всіх партій парламенту. Аналіз досліджень в цій сфері дає підстави стверджувати, що рівень корупції напряму залежить від ефективності інституту парламентського контролю в державі, який вважається дієвими «ліками» від корупції.

Поряд з цим слід зазначити, що призначення і роль політичних партій у житті суспільства дозволяє переконатися у необхідності їх залучення до даного процесу. Адже, реалізуючи антикорупційні ініціативи через своїх представників у владі, політичні партії мають всі необхідні важелі впливу на здійснення політичного курсу держави в цій сфері, в першу чергу, через законотворчу діяльність, засоби поширення інформації і впливу на громадську думку. Отже, реалізація зазначених антикорупційних стратегій зусиллями провідних політичних інститутів і залучення їх до здійснення загальнодержавної антикорупційної політики через свої представництва на місцях дасть змогу отримати більш ефективні результати антикорупційної діяльності по всій країні в цілому.

На цьому процесі позначиться і виявлення особливих характеристик особи, яка вчиняє корупційні злочини, що впливають на злочинні форми її поведінки. До таких особливостей, які впливають на ступінь суспільної небезпеки корупційного злочину, слід віднести наявність владних повноважень, рівень органу, в якому працює особа, соціальні умови [5, с. 164]. При цьому слід враховувати той факт, що однакові соціальні умови по різному впливають на особистість, і відповідно, поведінка особи, в першу чергу, залежить від внутрішніх чинників сприйняття зовнішніх умов, а саме від її волі і свідомості. З іншого боку, певні особливості соціального статусу особи ускладнюють притягнення її до відповідальності, зокрема, депутатський та інші імунітети.

При виникненні мотиву до скоєння корупційних злочинів важливе значення має система ціннісних орієнтацій у особи, на формування якої суттєво впливає рівень її культури, моральності. Тут ефективним чинником будуть виступати засади культурологічної концепції протидії злочинності, запровадження яких сприяло б відновленню панування моральних цінностей у суспільстві. При цьому слід зазначити, що правову культуру публічних службовців не можна відокремлювати від правової культури

громадян, соціальних груп, адже у механізмі корупційних відносин присутній конфлікт публічного і приватного інтересу, тому звичайні громадяни, їх правова культура також є визначальним у процесі реалізації таких відносин.

Окрім цього слід зазначити, що ознаки кризи політичної культури в українському суспільстві, які є характерними для особи, яка вчиняє корупційні злочини, вимагає застосування невідкладних заходів з підвищення рівня такої культури через просвітництво, залучення громадськості.

Для успішної реалізації таких заходів в літературі пропонується застосувати поряд із антикримінальними сучасні соціальні технології, і забезпечити їх науковий рівень, зокрема, через створення науково-дослідного Інституту політичної кримінології. При цьому слід погодитись із професором О. М. Костенко в тому, що для забезпечення процесу виховання належного рівня соціальної культури громадян необхідно запровадити державну програму формування антикорупційної культури громадян України, передусім, через підвищення загального рівня моральності і духовності суспільства [4, с. 33,35].

Тут також необхідно дотримуватись принципу позапартійності професійної служби, який проголошено у законодавстві більшості зарубіжних країн, що, з одного боку, слугує неупередженості в діяльності службовців і виступає однією з важливих засад професійної етики службовців, а з іншого – створює умови для нейтралізації політичних причин корупції взагалі. Його зміст полягає в обмеженні впливу на публічних службовців при виконанні ними службових обов'язків окремих партій, політичних рухів чи громадських організацій і в обмеженні використання публічної служби для політичної кар'єри, зокрема, залученні підлеглих до передвиборчої компанії, що є характерною ознакою і часто використовується при проведенні виборчої компанії в Україні.

До політичних засобів протидії корупції можна також віднести реалізацію антикорупційних програм політичних партій, підвищення рівня професійності посадовців, адже від рівня професійності залежить рівень доброчесності, а відповідно, і рівень їх політичної культури, і рівень поширеності корупції в державі, встановлення інституту політичної відповідальності. Розглядаючи інститут політичної відповідальності представників влади за корупційні злочини, слід звернути увагу на можливі підстави його застосування. В перш чергу тут слід відмежовувати політичну відповідальність від кримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів, тобто політичну від юридичної складової цієї проблеми. Це питання потребує окремої уваги, адже за даними соціологічних опитувань більшість оцінок українських громадян щодо дій політичних лідерів держави мають політичне забарвлення, не враховуючи юридичну складову таких фактів [2, с. 125]. Тут слід зазначити про такі аспекти питання. З одного боку, правосуддя більшості демократичних країн світу будується на принципі рівності всіх перед законом, коли високопосадовці несуть кримінальну відповідальність нарівні з іншими громадянами у разі скоєння ними будь-якого злочину, в тому числі і корупційного. А з іншого боку, за прийняття неправомірного політичного рішення має наставати політична відповідальність, зокрема, усунення особи з посади в порядку імпичменту, а криміналізація таких політичних актів визнається недопустимим з огляду суті інституту політичної відповідальності.

Поряд з цим пропозиції певних політичних сил щодо декриміналізації окремих складів корупційних злочинів з політичних мотивів могли б тільки вирішити окрему політичну ситуацію на певний час, але не вирішити проблему в цілому. Тому при вирішенні питання декриміналізації будь-яких складів злочинів слід виходити, в першу

чергу, не з політичних міркувань і політичної доцільності, а на підставі аналізу ступеня суспільної небезпеки діянь, судової практики в цій сфері та стану криміногенності суспільства на даному етапі його розвитку.

Висновки. Таким чином, на підставі вищезазначеного, можна зробити такі висновки:

По-перше, рівень поширеності корупційної злочинності стрімко зростає, а відчутні результати в напрямку протидії корупції відсутні, що створює підстави для пошуку більш прогресивних стратегій в цьому напрямку.

По-друге, корупція здійснює негативний вплив на формування політичної еліти, виборчий процес, діяльність органів влади та інститути громадянського суспільства, що вимагає більш ретельного дослідження політичних аспектів корупційної злочинності в Україні.

По-третє, аналіз політичних аспектів корупції дозволяє виявити політичні причини її породження, зокрема, політичну кризу в українському суспільстві, відсутність інституту політичної відповідальності, неефективність парламентського контролю, низький рівень політичної культури, недостатню активність політичних партій, що призводить до появи нових форм корупції, таких як політичний протекціонізм, політичний спекулятизм.

По-четверте, формування належного рівня політичної культури сприятиме прагненню політичної еліти протидіяти різним формам прояву корупції та згоду політичних лідерів на будь-які перевірки на предмет виявлення корупційних ризиків з боку відповідних державних установ та громадськості.

І насамкінець слід зазначити, що поєднання принципів культурологічної концепції протидії корупції в напрямку підвищення рівня політичної культури громадян і ефективного застосування інститутів нового антикорупційного законодавства дозволить реалізувати всю систему засобів протидії корупційній злочинності в Україні і досягти конкретних результатів в реалізації кримінально-правової політики в цій сфері в цілому.

Список використаних джерел

1. Гудков Г. В. Парламентский контроль – оружие массового поражения коррупционеров / Г. В. Гудков // Преодоление коррупции – главное условие утверждения правового государства: методологический, концептуально-теоретический, правовой, аналитико-прогностический аспекты: Межведомственный научный сборник. – Т. 2(40). – М.: Издательский Дом «Ра», 2010. – С. 612-615.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – 424 с.
3. Корупція в Україні – не політика: монографія / В. С. Журавський, М. І. Михальченко, О. М. Михальченко. – К.: Фенікс, 2007. – 408 с.
4. Костенко О. М. Модернізація протидії корупційній злочинності у світлі концепції «активної юстиції» / О. М. Костенко // Правова політика української держави: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 лютого). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний ун-т імені В. Стефаника, 2010. – Том 1. – С. 33-35.
5. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії): монографія / М. І. Мельник. – К.: Юридична думка, 2004. – С. 41-42.

Шведова А. Л. Политические институты в системе мер противодействия коррупционной преступности в Украине

В статье рассмотрены отдельные политические институты в системе мер противодействия коррупционной преступности в Украине, проанализировано ряд политических аспектов порождения коррупционной преступности и политических средств противодействия ей, определена роль таких политических институтов, как политические партии, парламентский контроль, политическая ответственность, политическая культура в антикоррупционной деятельности и направления усовершенствования уголовно-правовой политики в этой сфере в Украине.

Ключевые слова: коррупционная преступность, противодействие, политический институт, уголовно-правовая политика.

Shvedova G. L. The political institutions in a system of means of the counteraction of corruption criminality in Ukraine

The article presents some of the political institutions in the system of means of the counteraction of corruption criminality in Ukraine. Some of the political issues of emanation of the corruption criminality and the political means of it's counteraction were analyzed. The role of such political institutions as political parties, parliamentary control, political responsibility, political culture in the anti-corruption activity was determined. The ways for improvement criminal legal policy in this sphere in Ukraine were defined. These ways are including: the abolition of parliamentary immunity, the creation of parliamentary committees to improve the efficiency of the institution of parliamentary control, the establishing of mechanism for building a civilized lobbying of the interests of the political parties in the parliament, the increasing of the level of political culture in society.

Keywords: corruption criminality, counteraction, political institute, criminal legal policy.

УДК 340.115

Онищук Ігор Ігорович

ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА ПРОЄКТІВ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА СТВОРЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПРАВОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

Розкрито питання моніторингу використання експертних висновків у рамках юридичної експертизи проєктів нормативно-правових актів. З'ясовано передумови створення та використання цілісної системи правового моніторингу в Україні.

Ключові слова: правовий моніторинг, експертиза законопроєктів, правовий аналіз, експертний висновок, нормативно-правовий акт.

Постановка проблеми. На фоні активної правотворчості підвищився науковий інтерес до вивчення інституту юридичної експертизи законопроєктів. Дослідження будь-якого юридичного явища, в тому числі й питань правової експертизи, потребує аналізу феноменологічних принципів, що пов'язується із необхідністю встановлення поняття, природи, сутності та функціонального призначення правової експертизи.

Експертиза проєктів нормативно-правових актів – найважливіший технологічний етап правотворчості. Особливе значення експертиза набуває сьогодні, коли прийняття ефективних, юридично грамотних нормативно-правових актів, своєчасність і точність законодавчих рішень стають багато в чому визначальним фактором економічного і соціального реформування України.

Які є можливості використання експертних висновків з матеріалів, опублікованих у засобах масової інформації, неясно. Залишається припустити, що дані висновки можуть служити первинним матеріалом для подальших правотворчих ініціатив, нових законів, що вносять зміни до кодексів та інших базових законів, що відображають нову державну політику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблематика знайшла своє відображення у наукових дослідженнях Л. Апта, В. Бутенко, Д. Елдера, В. Захарової, Т. Мороз, Р. Надеєвої, А. Піголкіна, М. Ралдугіна, Г. Рибікової, Ю. Сідельникова, Р. Халфіної та інших.

У наукових працях спостерігається відсутність єдиних підходів щодо розуміння феноменологічних засад юридичної експертизи законопроєктів. Немає єдності у поглядах вчених щодо моніторингу використання експертних висновків у рамках юридичної експертизи.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є розкриття питання моніторингу використання експертних висновків у рамках юридичної експертизи законопроєктів, з'ясувати передумови створення та використання цілісної системи правового моніторингу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В даний час юридична експертиза – це самостійний інститут правотворчості. У вітчизняній правовій системі юридична

експертиза є дієвим інструментом, засобом впливу на зміст регулятивних приписів, юридичну техніку, але й на формування інших елементів правової системи (зокрема, судової практики), вплив яких неминуче відображається на приписах законодавства [2, с. 75].

Особливого значення експертиза набуває сьогодні, коли прийняття ефективних, юридично грамотних, працюючих законів, сучасність та точність законодавчих рішень стають у багатьох випадках визначальними чинниками економічного, політичного та соціального реформування. Саме наукова експертиза якраз і дозволяє забезпечити належну якість проектів. У процес становлення та розвитку інституту експертизи дедалі активніше включається наука шляхом роботи експертно-консультативних рад, наукових інститутів тощо» [13, с. 17].

Слово «експертиза» має французьке походження (expertise), що перекладається на українську мову як «досвідчений, випробуваний», змістом якого є процес (діяльність) із вивчення, перевірки, аналітичного дослідження відповідним спеціалістом того чи іншого питання, явища, процесу, предмета тощо, що потребує відповідних фахових знань з метою правильного вирішення відповідного питання [3, с. 7].

Окрім того, поняття «експертиза» визначається в тлумачних енциклопедичних джерелах як:

1) «розгляд, дослідження будь-якої справи з метою здійснити правильний висновок, надати правильну оцінку відповідному явищу» [4, с. 257];

2) «розгляд будь-якого питання експертами з метою формування висновку» [19].

Доцільно окремо зупинитися і на енциклопедичних джерелах, що надають визначення таким поняттям, як «експертиза»; «правова експертиза»; «експертне дослідження» тощо, що надасть змогу встановити загальні закономірності розуміння поняття «правова експертиза» та зміст її ознак на енциклопедичному рівні.

М. Тихомиров вважає, що під експертизою доцільно розуміти «вивчення спеціалістом (експертом або групою спеціалістів) питань, правильне вирішення яких потребує професійних досліджень та спеціальних знань у певній сфері. Практичним та документальним результатом експертизи є висновок експерта або групи експертів» [18, с. 330]. У вітчизняній Юридичній енциклопедії надається низка визначень, що торкаються правової експертизи юридичних документів, а саме:

1) експертиза, що являє собою «вивчення, перевірку, аналітичне дослідження, кількісну чи якісну оцінку висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного питання, явища, процесу, предмета тощо, які вимагають спеціальних знань у відповідній сфері суспільної діяльності» [5, с. 333], проте вчені не виокремлюють правову експертизу юридичних документів, перелік її різновидів у визначенні не має вичерпного характеру;

2) експертиза документів характеризується як «вид криміналістичної експертизи, об'єктами дослідження якої є головним чином документи – речові докази, а також матеріали і технічні засоби, що використовувались для виготовлення документів або внесення до них змін [10, с. 335]. Однак у цьому визначенні, на нашу думку, надається суто вузьке визначення поняття «експертиза документів», виключно в межах криміналістичного розуміння, тим самим не охоплюється питання правової експертизи юридичних документів;

3) експертиза наукова і науково-технічна – дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня відповідних об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих

висновків для ухвалення рішення компетентного щодо таких об'єктів [11, с. 36-337]. Зазначена дефініція базується на положеннях Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10.02.1995 р. № 51/95-ВР [15].

А. Ейсман під правовою експертизою розуміє засіб створення доказової бази щодо правильності або неправильності тих або інших положень (тверджень). В. Захарова визначає правову експертизу як механізм контролю, з одного боку, інструмент, що перешкоджає прийняттю некоректних, некомпетентних рішень, з іншого боку. М. Васильєв звужує поняття правової експертизи до функції апарату представницького органу, змістом якої є використання юридичних знань в роботі з проектами юридичних документів з метою недопущення суперечностей його положень [17, с. 29].

Розуміння юридичної експертизи було вкладено у визначення експертизи, запропоноване у Методичних рекомендаціях щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів, схвалених постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. №41.

Правова експертиза може бути проведена щодо проекту закону України указом резидента України; постанови Кабінету Міністрів України; постанови Національного банку України; наказу міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади. Завданнями правової експертизи проекту нормативно-правового акта є: об'єктивне і повне дослідження оданого на розгляд експертів проекту відповідно до предмета експертизи виходячи із загальносуспільних та загальнодержавних інтересів, засад побудови правової системи; розроблення у разі необхідності пропозицій щодо внесення до проекту або інших пов'язаних з ним нормативно-правових актів необхідних змін і доповнень; підготовка обґрунтованого експертного висновку з усебічною оцінкою проекту нормативно-правового акта [7].

Зазначені елементи в своїй сукупності висловлюють сутність експертизи і неодмінно повинні враховуватися при визначенні поняття експертизи. В процедурному сенсі під експертизою проектів нормативно-правових актів слід розуміти проведення фахівцем (групою фахівців або спеціалізованою установою) дослідження поданих текстів з використанням професійних знань у відповідній галузі і надання висновку, містить результати такого дослідження та відповіді на поставлені питання [1, с. 123].

Інститут експертизи проектів нормативно-правових актів остаточно утвердився і в практиці української правотворчості. Проекти нормативно-правових актів докладно обговорюються фахівцями, проходять експертизу у авторитетних експертів. Без обов'язкової всебічної експертизи існує велика небезпека прийняття нормативно-правового акта, що не відповідає нормам Конституції України.

Моніторингова експертиза проектів нормативно-правових актів сьогодні успішно діє в багатьох країнах. Так, велике її значення в роботі Конгресу США (і це в країні прецедентного права). Будь-яка законодавча пропозиція піддається ретельному дослідженню з участю розвинутої системи інформаційно-аналітичних органів, та при необхідності залучають провідних експертів. У Франції жоден законопроект не може бути прийнятий без висновку Державної Ради, в складі якої близько трьохсот досвідчених юристів. Аналогічний орган, який стежить за юридичним опрацюванням законодавчих актів діє в Нідерландах. У Канаді експертиза нормативно-правових актів проводиться на всіх етапах процесу - від вироблення законодавчої пропозиції на основі первинних ідей до складання законопроекту, готового для подання в парламент [20, с. 21].

В цілях вдосконалення правового моніторингу у квітні 2012 року в структурі Державної установи «Інститут законодавства Республіки Казахстан» був створений Центр правового моніторингу, що складається з двох секторів: сектор аналізу та правового моніторингу та сектор антикорупційної експертизи нормативних правових актів. Основними завданнями Центру правового моніторингу є: сприяння розвитку системи моніторингу в Республіці Казахстан, в тому числі сприяння проведенню правового моніторингу в уповноважених органах; проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень у галузі правового моніторингу; проведення аналітичних досліджень стану, тенденцій розвитку та практики застосування законодавства, вироблення пропозицій про напрями його вдосконалення [12].

Здійснення правового моніторингу в РФ доручено Міністерству юстиції. При цьому план моніторингу узгоджується як з органами влади та громадськими інститутами, так і з інститутами громадянського суспільства і засобами масової інформації [6, с. 207].

Порядок проведення правової експертизи проекту нормативно-правового акта включає такі стадії: визначення типових характеристик нормативно-правового акта (предмета, методу регулювання, виду) і ступеня його відповідності засадам правової системи (концептуальна оцінка); визначення ступеня врахування практики нормативного регулювання даної або аналогічної сфери суспільних відносин; встановлення всіх змістових зв'язків положень проекту з нормами, що містяться в інших нормативних актах (системно-юридична оцінка); визначення ступеня відповідності проекту нормативно-правового акта в цілому та окремих його елементів (правових інститутів, груп норм, окремих норм, правових термінів) вимогам юридичної техніки (юридико-технічна оцінка); узагальнення окремих оцінок та формулювання загального висновку щодо подальшого проходження проекту нормативно-правового акта (експертний висновок).

Правову експертизу проекту нормативно-правового акта доцільно проводити послідовно з'ясовуючи спочатку більш загальні, а потім більш конкретні питання. Це дає можливість у разі негативної оцінки щодо одного з більш загальних питань далі експертизу не проводити і підготувати висновок [7].

Аналіз проекту нормативно-правового акта передбачає дослідження його тексту з метою з'ясування істоти регульованих ним питань, а також виявлення питань, які можуть виникнути на практиці у зв'язку з прийняттям акта (якою мірою проект сприяє їх рішенням). В результаті аналізу експерт, спираючись на свої знання, необхідні для вирішення спеціальних питань, що виникають у процесі експертизи, і на свій досвід повинен оцінити поданий на експертизу проект нормативно-правового акта. Для того щоб дати кваліфікований висновок щодо якогось питання необхідно досконально її вивчити, тобто досліджувати, використовуючи для цих цілей наукового знання, визначених методик і т. п. [1, с. 124].

Таким чином, у проведенні експертизи можна виділити два рівні, два етапи. Перший – дослідний, спрямований на всебічне вивчення об'єкта, а другий – процесуальний, складання документа за результатами здійснених дослідних робіт.

Експертну діяльність у сфері правотворчості в Україні здійснюють спеціалізовані підрозділи правотворчих та інших державних органів, вищі навчальні заклади і науково-дослідні інститути, громадські об'єднання і некомерційні організації, що володіють фахівцями в сфері експертної діяльності, а також фахівці, що мають визнані корпоративним співтовариством авторитет у своїй професійній сфері.

Що стосується головних критеріїв проведення експертизи, професор С. Поленіна у зв'язку з цим в своїй роботі обґрунтовано вказувала що, «по-перше, експертиза повинна бути незалежною, а по-друге вона повинна бути професійною» [14, с. 67].

Результати правової експертизи відображаються в експертному висновку, який складається з вступної, аналітичної та підсумкової частин. У вступній частині визначається об'єкт та предмет правової експертизи, наводяться дані про експерта або групу експертів, які проводили експертизу. Аналітична частина повинна містити обґрунтовані зауваження до тексту проекту нормативно-правового акта відповідно до кожного з наведених блоків питань правової експертизи, а також пропозиції щодо усунення виявлених недоліків. У підсумковій частині формулюються концептуальна, системно-юридична та юридико-технічна оцінки проекту нормативно-правового акта, а також його загальна оцінка [7].

Головною підставою класифікації експертиз є сфера (галузь, підгалузь) знань, науки, техніки чи мистецтва, до якої відносяться досліджуваний предмет експертизи або питання, що стоять перед експертами, на які необхідно дати відповіді. Серед відомих видів експертиз проектів нормативно-правових актів можна виділити наступні: антикорупційна, біологічна, мистецтвознавча, історична, кримінологічна, лінгвістична, медична, медико-соціальна, наукова, патентна, правова, технічна, технологічна, філологічна, фінансова, економічна, екологічна, етнографічна [1, с. 127].

В проведенні експертизи проектів нормативно-правових актів, безумовно, головну роль відіграє саме правова експертиза, яка отримала визнання в якості неодмінного й обов'язкового елемента правотворчого процесу, що супроводжує розгляд проектів нормативно-правових актів і випереджує їх прийняття. Підготовлений і внесений до Верховної Ради України законопроект піддається спеціальними науково-консультативними підрозділами, науковцями, експертами та їх групами науковому аналізу та оцінці з точки зору його змісту і форми.

Згідно ст. 93 Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», кожен законопроект, проект іншого акта після його реєстрації не пізніше як у п'ятиденний строк направляється Головою Верховної Ради України або відповідно до розподілу обов'язків Першим заступником, заступником Голови Верховної Ради України в комітет, який відповідно до предметів відання комітетів визначається головним з підготовки і попереднього розгляду законопроектів, проекту іншого акта, а також у комітет, до предмета відання якого належать питання бюджету, для проведення експертизи щодо його впливу на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини, комітет, до предмета відання якого належать питання боротьби з корупцією, для підготовки експертного висновку щодо його відповідності вимогам антикорупційного законодавства та в комітет, до предмета відання якого належить оцінка відповідності законопроектів міжнародно-правовим зобов'язанням України у сфері європейської інтеграції для підготовки експертного висновку. Кожен законопроект не пізніше як у триденний строк направляється комітетом, до предмета відання якого належать питання бюджету, до Кабінету Міністрів України для здійснення експертизи щодо його впливу на показники бюджету та відповідності законам, що регулюють бюджетні відносини [16].

За дорученням Верховної Ради, Голови Верховної Ради України, за зверненням головного комітету, голови або першого заступника голови головного комітету чи з власної ініціативи комітет, до предмета відання якого належать питання регламенту, розглядає законопроект, проект іншого акта та готує експертний висновок на

відповідність його оформлення та реєстрації вимогам закону, цього Регламенту та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів.

Згідно ст. 103 Регламенту, за дорученням Голови Верховної Ради України або відповідно до розподілу обов'язків – Першого заступника Голови Верховної Ради України, заступника Голови Верховної Ради України або за рішенням головного комітету законопроект направляється на наукову, юридичну чи іншу експертизу, проведення інформаційного чи наукового дослідження; при цьому предмет і мета експертизи, пошуку, дослідження повинні бути чітко визначені. Зареєстрований та включений до порядку денного сесії законопроект при підготовці до першого читання в обов'язковому порядку направляється для проведення наукової експертизи, а при підготовці до всіх наступних читань - для проведення юридичної експертизи та редакційного опрацювання у відповідні структурні підрозділи Апарату Верховної Ради. Остаточна юридична експертиза і редакційне опрацювання здійснюються після прийняття акта Верховної Ради в цілому [16].

Окремі законопроекти можуть направлятися для одержання експертних висновків до Кабінету Міністрів України, відповідних міністерств, інших державних органів, установ і організацій, а також окремих фахівців.

Експертні висновки повинні бути подані до Верховної Ради не пізніше 14 днів з дня надходження такого звернення від посадових осіб та органів Верховної Ради. Якщо в установлені строки висновки не одержано, вважається, що зауваження відсутні.

Висновки, підготовлені за результатами експертизи, направляються головному комітету для врахування при розгляді законопроекту та прийняття рішення стосовно подальшої роботи над ним.

Ще одне питання, на яке необхідно відповісти в ході нашого дослідження – це питання співвідношення правової експертизи та моніторингу нормативно-правових актів.

Аналіз експертної діяльності свідчить, що проведення експертизи здійснюється в органічному зв'язку з моніторингом нормативно-правових актів. Обґрунтованість проектів нормативно-правових актів вимагає скрупульозного обліку економічних, соціально-політичних, правових, економічних та інших факторів, що впливають на розвиток певної сфери суспільних відносин.

Будь-яка експертна оцінка проекту нормативно-правового акта передбачає попередній моніторинговий аналіз і оцінку його зв'язків і залежностей з іншими, вже задіяними правовими механізмами, з урахуванням економічного, соціального, політичного, управлінського та інших аспектів.

Моніторингова експертиза нормативно-правових актів є одним з істотних інструментів, покликаний допомогти оцінити якість окремого проекту нормативно-правового акта і перспективи (прогнози) його реалізації, побачити адекватне відображення проблемної ситуації, яку передбачається врегулювати з допомогою прийнятого нормативно-правового акта. Широке використання моніторингових заходів дозволяє вирішити цю задачу.

В країнах, де у Парламенті проводиться серйозний моніторинг використання експертних висновків і аналіз законодавства, дослідники дуже спокійно ставляться до можливості прийняття за його підсумками негайних політичних рішень (у тому числі законодавчого характеру), вказуючи на труднощі, у випадках, якщо його результати йдуть «проти течії політичних інтересів». Зокрема, вказується, що його результати «часто спотворюються, відкидаються або просто ігноруються, тими, хто робить політику». Що, мабуть, не заважає їм продовжувати виконувати такий аналіз.

Подібний аналіз повинен існувати і на місцевому рівні, однак, і там його супроводжують ті ж труднощі, пов'язані з обмеженнями в ресурсах. Спостереження за законодавчими наслідками, що відображаються у законах земель, не є принциповим для Німецького Бундестагу. Можливо, в рамках т. зв. конкуруючої компетенції законодавства, є норма про те, що союз (Бундестаг, федеральний уряд, федеральна рада) після аналізу різних законів земель в сфері регулювання приходить до розуміння, що необхідно здійснити регулювання для рівноцінних умов життя. За результатами повідомлень спостережних комісій і федерального Уряду на пленумі Бундестагу проводяться як правило слухання, які можуть бути пов'язані з формальною постановкою до відома та рішеннями. В якійсь мірі це супроводжується законодавчими заходами, залежить від конкретного випадку [9, с. 41-42].

В Швейцарії федеральні органи управління (Парламент, Адміністрація і Федеральний Контрольний Офіс) керують кантональними органами виконання федерального закону настільки, наскільки вони ретельно досліджують органи здійснення Конфедерації. Значна кількість емпіричної роботи дослідників у багатьох країнах показує, що використання результатів оцінки політики не очевидне. Результати оцінки – особливо, що йдуть проти потужних політичних інтересів – часто спотворюються, відкидаються або просто ігноруються, тими, хто робить політику. Це спостереження також іноді може бути застосовано в контексті Парламентської оцінки в Швейцарії. З іншого боку, деякі оціночні Парламентські доповіді, показують проблеми виконання або недоліки політики, які мали значний ефект на осіб, що приймають рішення і викликали реформи та процес вивчення. Є різні шляхи обробки результатів оцінки в межах політичного процесу прийняття рішення, що залежать не тільки від політичної зручності результатів для осіб, що приймають рішення, але також і від численних факторів, які властиві вивченню оцінки, типу наукової якості або своєчасності повідомлення [9, с. 43-44].

Велику увагу необхідно приділяти ролі моніторингу як джерелу прогностичної інформації для формування науково-обґрунтованої правотворчої політики.

Висновки. На даному етапі в Україні є всі передумови створення та використання цілісної системи моніторингу законодавства та експертних висновків:

- 1) досвід організації моніторингу за галузями законодавства;
- 2) усвідомлення владою і суспільством необхідності і значущості моніторингу законодавства;
- 3) спеціалізовані реєстри та бази даних; інструментальні – напрацювання центрів моніторингу права, громадських структур, спеціалізованих організацій.

Так як і правова експертиза, системний моніторинг нормативно-правових актів має стати одним з напрямів діяльності Міністерства юстиції України. Необхідним є виділення уповноваженими органами правового моніторингу в якості самостійного напрямку діяльності їх юридичних служб та забезпечення її кваліфікованим кадровим потенціалом. Більш того, з урахуванням підвищеної важливості результатів правового моніторингу в цілях підвищення їх ефективності пропонується здійснити спеціалізацію та атестацію співробітників юридичних підрозділів уповноважених органів щодо проведення правового моніторингу.

Список використаних джерел

1. Апт Л. Ф. Правовая экспертиза как фактор повышения качества законодательного материала в Российской Федерации / Л. Ф. Апт // Юридическая техника. – 2014. – №8. – С. 75-80.
2. Арзамасов Ю. Г., Наконечный Я. Е. Мониторинг в правотворчестве: теория и методология / Ю. Г. Арзамасов, Я. Е. Наконечный. – М.: Издательство МГТУ им. Н. Э. Баумана. 2009. – 160 с.
3. Бутенко В. Поняття та сутність правової експертизи юридичних документів / В. Бутенко // Юридична Україна. – Київ: Юрінком Інтер, 2009. – №6(78). – С. 4-9.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
5. Горбатенко В. П. Експертиза / В. П. Горбатенко, В. П. Нагребельний // Юридична енциклопедія: в 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) [та ін.]. – К.: Українська енциклопедія, 1999. – Т. 2. – 672 с.
6. Корж П. А. Демократические основы правотворчества / П. А. Корж // Юридическая техника. – 2014. – №8. – С. 203-208.
7. Методические рекомендации по проведению правового мониторинга нормативных правовых актов. Приказ утвержден и.о. Министра юстиции Республики Казахстан от 28 октября 2011 года № 350.
8. Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів. Схвалено постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. №41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/va041323-00>. – Загол. з екрану.
9. Механизмы обоснования принятия и мониторинга нормотворческих решений в странах Европы // Аналитический вестник. – 2005. – №24 (276). – 60 с.
10. Мороз Т. І. Експертиза документів / Т. І. Мороз // Юридична енциклопедія: в 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) [та ін.]. – К.: Українська енциклопедія, 1999. – Т. 2. – 672 с.
11. Нагребельний В. П. Експертиза наукова та науково-технічна / В. П. Нагребельний // Юридична енциклопедія: в 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) [та ін.]. – К.: Українська енциклопедія, 1999. – Т. 2. – 672 с.
12. О центре правового мониторинга [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.izrk.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=213&Itemid=93&lang=ru. – Загл. с экрана.
13. Пиголкин А. С. Законопроекты должны проходить проверку на зрелость / А. С. Пиголкин, Т. Н. Рахманина, А. И. Абрамова // Журнал российского права. – 1997. – № 10. – С. 17-18.
14. Поленина С. В. Итоги законодательной деятельности в РФ и определение задач перспективного планирования законопроектной работы // Материалы научно-практической конференции. – М., 1995. – 128 с.
15. Про наукову і науково-технічну експертизу / Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – №9. – Ст. 56.
16. Про Регламент Верховної Ради України / Закон України // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. – № 14-15, № 16-17, Ст. 133. (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 1952-VI від 09.03.2010, ВВР). – 2010. – № 16-17. – Ст. 134.

17. Рибікова Г. В. Правова експертиза нормативно-правових актів як правова категорія та наукова доктрина / Г. В. Рибікова // Юридичний вісник. – 2013. – №4 (29). – С. 28-32.
18. Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия / М. Ю. Тихомиров. –3-е изд. – М., 1995. – 365 с.
19. Толковый словарь русского языка / под ред. С. И. Ожегова, Н. Ю. Шведовой [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [www. bkarlov. narod. ru](http://www.bkarlov.narod.ru). – Загл. с экрана.
20. Элдер Д. Экспертный анализ законопроектов Законотворчество в Канаде // Законотворчество в Канаде / отв. ред. С. В. Кабышев (пер. с англ.). – М.: Формула права, 2006. – С. 272.

Онищук И. И. Правовая экспертиза проектов нормативно-правовых актов как предпосылка создания и внедрения системы правового мониторинга в Украине

Раскрыты вопросы мониторинга использования экспертных заключений в рамках юридической экспертизы проектов нормативно-правовых актов. Выявлены предпосылки создания и использования целостной системы правового мониторинга в Украине.

Ключевые слова: *правовой мониторинг, экспертиза законопроектов, правовой анализ, экспертное заключение, нормативно-правовой акт.*

Onischuk I. I. Legal examination of the draft laws as a prerequisite for creating and implementing the system of legal monitoring in Ukraine

Revealed questions of monitoring of expert opinions using on legal expertise of draft laws. Clarified preconditions of creation and use of the integral system of legal monitoring in Ukraine.

Keywords: *legal monitoring, expertise of draft laws, legal analysis, expert opinion, normative-legal act.*

УДК 343.12

Котова Анна Андріївна

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПОНЯТИХ ЯК УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті досліджено окремі питання інституту забезпечення безпеки учасників кримінального процесу. Висвітлено та проаналізовано особливості історичного розвитку та зарубіжного досвіду забезпечення безпеки понятих у кримінальному судочинстві. Розглянуто стан правового регулювання інституту забезпечення безпеки учасників у кримінальному провадженні України згідно чинного вітчизняного кримінального процесуального законодавства.

Ключові слова: *розвиток, забезпечення безпеки, учасники, кримінальний процес, правові норми, становлення, понятій, кримінально-процесуальний інститут.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі правовою основою забезпечення безпеки учасників кримінального процесу та інших осіб, які підлягають захисту від протиправних дій, є Конституція України, закони України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про міліцію», «Про службу безпеки», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про прокуратуру», «Про судоустрій України», «Про статус суддів», Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси інші законодавчі акти України.

Важливість цього аспекту досліджуваної тематики обґрунтовано тим, що у ст. 3 Конституції України закріплено положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність, отже забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства є конституційною гарантією здійснення правосуддя та одним із важливих принципів кримінального процесу України. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про міліцію», забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів є основним завданням міліції [11].

Необхідність забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства не викликає сумнівів, однак потребує законодавчого вдосконалення. Недієвість сучасного законодавства щодо цього призводить до того, що незахищені від протиправного впливу учасники кримінального провадження, які могли б сприяти правосуддю, зокрема, поняті, ухиляються від виконання свого громадського обов'язку. Більше того, поняті, крім небажання з'явитися до суду, змушені відмовлятися від первинних показань або суттєво їх змінювати як під час досудового розслідування, так і під час судового розгляду справи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками проблеми забезпечення безпеки осіб у кримінальному судочинстві звертають на себе увагу багатьох

учених [1]. Окремі позиції з цього питання викладено у дисертаційних дослідженнях і наукових публікаціях В. П. Бахіна, І. А. Воробйова, В. К. Весельського, О. О. Гриньківа, В. І. Галагана, Є. В. Жарікова, В. С. Зеленецького, Н. С. Карпова, В. С. Кузьмічова, М. В. Куркіна, Є. Д. Лук'янчикова, М. В. Стратонова, І. В. Строкова, М. А. Погорецького та ін.

Постановка завдання. Метою наукової статті є дослідження історичних особливостей становлення та розвитку правового регулювання у сфері гарантування безпеки понятих, а також позитивний досвід зарубіжних країн у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гриньків О. О. головним недоліком сучасного законодавства з питань забезпечення безпеки учасників кримінального процесу вважає відсутність єдиної концепції забезпечення безпеки [2, с. 5].

Водночас, спроби законодавця вдосконалити законодавство України відповідно до міжнародних та європейських стандартів, міжнародного досвіду, про що свідчить прийняття нового КПК України 2012 р., мало б поліпшити цю ситуацію. Однак цього не трапилось. У новому Кодексі немає норм, які б регулювали питання забезпечення безпеки понятих в кримінальному судочинстві, на відміну від КПК 1960 р. Тому, враховуючи логіку законодавця, можна припустити, що врегулювання питання забезпечення безпеки учасників кримінального провадження покладають на інші закони та відомчі підзаконні нормативно-правові акти. Водночас, погодитися з такою позицією не можна, адже, процесуальні гарантії забезпечення безпеки учасників кримінального провадження, на наш погляд, мають міститися та передбачатися у КПК України.

Так, у КПК України 2012 р. регламентовано забезпечення безпеки підозрюваного та обвинуваченого, потерпілого, свідка, спеціаліста, експерта та перекладача. У цьому ж Кодексі передбачені випадки, в яких зазначені учасники кримінального провадження мають право на забезпечення безпеки.

Однак права понятих щодо можливості забезпечення безпеки не були передбачені в чинному КПК України, на відміну від прав експерта, спеціаліста, перекладача, які також відносяться до категорії «інші учасники кримінального судочинства».

На наш погляд, положення кримінального процесуального законодавства має передбачити та надати особам, які запрошені як поняті, можливість виконувати свій громадянський обов'язок в умовах, вільних від реальних та уявних погроз як очевидних, так і завуальованих.

Незахищеність осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, від фізичного та психологічного впливу осіб, які вчинили злочин, стала істотною перешкодою здійсненню правосуддя у багатьох державах світу. Зважаючи на це, проблема захисту учасників кримінального судочинства була у центрі уваги міжнародних, урядових і неурядових організацій, про що, зокрема, зазначалося у міжнародно-правових документах [13].

У США, ФРН, Австрії, Бельгії та в багатьох інших країнах існує багаторічний досвід у сфері забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [2, с. 22]. Особливо розвинений цей інститут у США, законодавство якого реально гарантує забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства. Особливо це стосується жертв злочину та свідків. Водночас О. О. Зайцев зазначає, що існуючі в США програми надають допомогу тільки незначній кількості учасників процесу, які перебувають в особливо небезпечному становищі [7, с. 169].

В Австрії у програмі захисту свідків заходи забезпечення безпеки за аналогією з

іншими державами містять: переміщення свідка на безпечну територію, соціальну адаптацію на новому місці проживання, а також низку додаткових заходів щодо забезпечення ефективної співпраці свідка з правоохоронними органами, включаючи психологічну допомогу. Програма захисту свідків в Австрії діє доти, доки існує небезпека відносно особи, яку захищають [16].

У Бельгії державна програма захисту свідків була розроблена 2002 р. Цю програму застосовують лише у разі вчинення злочинів терористичного напрямку, корупційних злочинів, учинених організованими групами, або таких, що мають транснаціональний характер [2, с. 47].

Слід зазначити, що у США, Австрії, Новій Зеландії та деяких інших країнах для запобігання впливу на особу, яка брала участь у кримінальному процесі, застосовують обмежувальні накази, які забороняють правопорушнику наблизитися до жертви, турбувати її (застосовують у випадках «постійного переслідування», постійних телефонних дзвінків) та такі, що забороняють з'являтися у будинку, в якому проживає жертва, або в районі, в якому розташований її будинок (навіть у тому разі, якщо правопорушник є власником будинку) [5, с. 92–93].

Досвід зарубіжних держав показує, що допомога і заходи забезпечення безпеки дають позитивні результати, зміцнюють довіру учасників кримінального судочинства і бажання давати показання. Здебільшого проблеми безпеки зазначених осіб можуть бути ефективно врегульовані за наявності допомоги до та під час судового розгляду, яка дає змогу учасникові процесу впоратись з психологічними аспектами та наслідками давання показань у суді; поліцейських заходів для підвищення фізичної безпеки; судових рішень для забезпечення безпеки під час давання показань [2, с. 49].

Кримінально-процесуальний кодекс Російської Федерації (2001 р.) передбачає низку норм, які дають змогу забезпечити безпеку не тільки потерпілим, свідкам, а й іншим учасникам кримінального судочинства у випадках, коли їм погрожують вбивством, насиллям або іншими протиправними діями. Вперше у ст. 11 КПК РФ безпеку особи розглянуто як один з найважливіших принципів захисту прав та свобод людини й громадянина у кримінальному процесі, надано право застосовувати окремі види заходів забезпечення безпеки. Так, у ч. 3 ст. 11 КПК РФ закріплено п'ять видів заходів безпеки: збереження у таємниці достовірних даних про особу потерпілого, свідка та інших учасників процесу шляхом не зазначення їх у протоколах слідчих дій (ч. 9 ст. 166); здійснення контролю та запису телефонних та інших переговорів (ч. 2 ст. 186); проведення впізнання поза візуальним спостереженням того, кого впізнають (ч. 8 ст. 193); проведення у необхідних випадках закритого судового засідання (п. 4 ч. 2 ст. 241); проведення допитів в умовах, які виключають візуальне спостереження свідка іншими учасниками судового розгляду (ч. 5 ст. 278) [15].

2004 року в Росії прийнято Закон «Про державний захист потерпілих, свідків та інших учасників кримінального судочинства». У цьому Законі вперше у Російській Федерації закладено основи державного захисту, принципи його здійснення і види, включаючи заходи забезпечення безпеки і соціальної підтримки потерпілих, свідків та інших учасників кримінального судочинства; порядок здійснення заходів; органи, які здійснюють такий захист [9].

Постановою Уряду Російської Федерації від 27 жовтня 2006 р. № 630 для реалізації Федерального Закону затверджені Правила, які регулюють здійснення окремих заходів забезпечення безпеки потерпілих, свідків та інших учасників кримінального судочинства

органами, що уповноважені здійснювати такі заходи. У додатках до Правил містяться форми постанов про обрання заходів безпеки, повідомлення про обрання (зміну, скасування, додаткове застосування) заходів забезпечення безпеки щодо особи, яку захищають, попередження про нерозголошення таких відомостей [10].

В Україні на законодавчому рівні початок створення інституту забезпечення безпеки осіб, які сприяють кримінальному судочинству, розпочала «Європейська Конвенція про захист прав і основних свобод людини» від 4 листопада 1950 р. [4], яка була ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. [12]. Пізніше була прийнята резолюцією Генеральної асамблеї ООН «Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою» від 29 листопада 1985 р. [3].

Але проблема протиправного впливу на свідків, потерпілих, суддів, прокурорів, слідчих, експертів, понятих, членів їхніх сімей і близьких родичів найбільш нагально стала на території усього пострадянського простору після розпаду СРСР.

У червні 2000 р. розроблено та схвалено Угоду між державами-учасницями СНД щодо захисту учасників кримінального процесу, свідків та інших осіб, які беруть участь у справі. Ця угода була підписана 28 листопада 2006 р. президентами Азербайджану, Киргизії, Вірменії, Білорусі, Казахстану, Таджикистану, України і Росії з метою забезпечення ефективної боротьби зі злочинністю на території СНД і успішного виконання завдань кримінального судочинства [14].

Пізніше, 23 грудня 1993 р. було прийнято закони України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» і «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів», які набули чинності 4 квітня 1994 р. Так, уперше було визначено поняття забезпечення безпеки; приводи та підстави для застосування таких заходів; види та порядок їх застосування, а також скасування; правові основи захисту; перелік осіб, які мають право на забезпечення безпеки, їх права та обов'язки; органи, які приймають рішення, та органи, які вживають заходи забезпечення безпеки; відповідальність за невиконання обов'язків, установлених Законом; фінансування і матеріально-технічне забезпечення заходів безпеки.

Відповідно до КПК 1960 р., особи, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у разі наявності реальної загрози їх життю, здоров'ю, житлу чи майну мали право на забезпечення безпеки (ст. 52–1). Право на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав мали:

- 1) особа, яка заявила до правоохоронного органу про злочин або в іншій формі брала участь у виявленні, запобіганні, припиненні та розкритті злочину чи сприяла цьому;
- 2) потерпілий або його представник у кримінальній справі;
- 3) підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники;
- 4) цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої злочинцем;
- 5) свідок;
- 6) експерт, спеціаліст, перекладач і понятий;
- 7) члени їх сімей та близькі родичі осіб, перелічених у пунктах 1– 6, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робились спроби вплинути на учасників кримінального судочинства. Цією ж нормою КПК України визначалися умови та порядок забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві.

У ст. 52–2 КПК України закріплювались права та обов'язки осіб, щодо яких вживалися заходи безпеки. Положення ст. 52–3, 52–4 та 52–5 цього Кодексу врегульовували питання про нерозголошення відомостей про особу, щодо якої здійснюються заходи безпеки, порядку скасування заходів безпеки та, відповідно, оскарження рішень про відмову в застосуванні заходів безпеки або про їх скасування.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (уведений у дію 4 квітня 1994 р.), особам, які беруть участь у кримінальному судочинстві (у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні злочинів, а також у судовому розгляді справ) гарантовано здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист їх життя, житла, здоров'я та майна від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя (ст. 1) [8].

З прийняттям цього Закону до КПК 1960 р. було доповнено ст. 522 – 525, 691, внесено зміни до інших статей, зокрема до ст. 141, 20, 85, 97 та ін.

Висновки. Таким чином, з урахуванням змін у кримінальному процесуальному законодавстві, станом на червень 2013 р. право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів безпеки, закріплених зазначеними ст. 1 і 7 згаданого Закону, за наявності відповідних підстав, мають:

- 1) особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень;
- 2) потерпілий та його представник у кримінальному провадженні;
- 3) підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники;
- 4) цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- 5) свідок;
- 6) експерт, спеціаліст, перекладач і понятий;
- 7) члени сімей та близькі родичі осіб, перелічених у пунктах «а» – «е» цієї статті, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства.

Законом передбачено права та обов'язки осіб, щодо яких здійснюються заходи забезпечення безпеки, а також права і обов'язки органів, які забезпечують безпеку, конкретні заходи забезпечення безпеки [6].

Здебільшого під час розслідування кримінальних правопорушень у слідчих виникають труднощі у практичному застосуванні чинних положень законодавства стосовно забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Вони зумовлені, насамперед, незнанням працівниками правоохоронних органів положень законодавства, які регулюють забезпечення безпеки учасників процесу, а також відсутністю в непоодиноких випадках напрацьованих форм взаємодії органів, які приймають рішення про застосування заходів безпеки, та органів, які вживають ці заходи.

Аналіз застосування заходів захисту учасників кримінального провадження, а особливо практика реалізації доводять, що за відсутністю у держави коштів соціально-економічні та фізичні заходи фізичного захисту практично нереальні і не можуть здійснюватись. Більше можливостей, на наш погляд, можуть надати кримінально-процесуальні заходи захисту, що мають передбачатися нормами чинного КПК України та застосовуватися слідчим і прокурором.

З урахуванням вищевикладеного, з метою відновлення права понятого на забезпечення безпеки, вважаємо за необхідне доповнити чинне кримінальне процесуальне законодавство України нормою, в якій закріпити право понятого заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Список використаних джерел

1. Гриньків О. О. Застосування заходів безпеки учасників кримінального судочинства : вітчизняна практика та світовий досвід: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О. О. Гриньків. – К., 2010. – 18 с.
2. Гриньків О. О. Застосування заходів безпеки учасників кримінального судочинства: вітчизняна практика та світовий досвід: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Олександра Олексіївна Гриньків. – К., 2010. – 257с.
3. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью: резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г. // СССР и международное сотрудничество в области прав человека : док. и материалы. – М.: Международные отношения, 1989. – С. 537–541.
4. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини / Міністерство юстиції України. – К.: Жовтень, 1998. – 71 с.
5. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: міжнародний та вітчизняний досвід: аналіт. огляд / [М. О. Свірін, Л. М. Шестопалова, А. І. Пясецький та ін.]; НДІ проблем боротьби зі злочинністю НАВСУ. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2006. – 119 с.
6. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства: навч.-метод. матер. для слухачів магістратури права Навч.-наук. ін-ту упр. Денна форма навч. / МВС України; НАВСУ; Каф. теорії крим. процесу та судоустрою; [авт.: Н. С. Карпов, Д. О. Савицький]. – К., 2004. – 13 с.
7. Зайцев О. А. Государственная защита участников уголовного процесса / О. А. Зайцев– М.: Экзамен, 2002. – 512 с.
8. Закони України : «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб»: чинне законодавство зі змін. та доповн. станом на 29 квіт. 2011 р.: офіц. текст. – К.: Паливода А. В., 2011. – 39 с.
9. О государственной защите потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного судопроизводства: Федеральный закон от 20 августа 2004 г. № 119-ФЗ // Собрание законодательства Российской Федерации. – 2004. – № 34, ч. 1. – Ст. 3534.
10. Правила применения отдельных мер безопасности в отношении потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного судопроизводства: утв. постанов. Правительства РФ от 27 октября 2006 г. № 630 // Российская газета. – 2006. – № 4219 (10 ноября).
11. Про міліцію: Закон України 20 груд. 1990 р. № 565-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/565-12>.

12. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 лип. 1997 р. № 475/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.
13. Ромодановский К. О. Международные стандарты и принципы организации защиты участников уголовного судопроизводства / К. О. Ромодановский // Российский следователь. – 2005. – № 9. – С. 10–12.
14. Росія ратифікувала угоду про захист учасників кримінальних процесів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://human-rights.unian.net/ukr/detail/189201>.
15. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : по сост. на 1 февраля 2008 г. – М. : Проспект, 2008. – 251 с.
16. Фадеева М. П. Утверждена Программа «Обеспечение безопасности потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного судопроизводства на 2006-2008 годы» / М. П. Фадеева // Российский следователь. – 2006. – № 12. – С. 5–6.

Котова А. А. Исторические аспекты и зарубежный опыт обеспечения безопасности понятых как участников уголовного производства

В статье исследованы отдельные вопросы института обеспечения безопасности участников уголовного процесса. Осветлен и проанализирован вопрос исторического развития и зарубежного опыта обеспечения безопасности понятых в уголовном судопроизводстве. Рассмотрен вопрос состояния правового регулирования института обеспечения безопасности участников в уголовном производстве Украины согласно действующего отечественного уголовного процессуального законодательства.

Ключевые слова: *развитие, обеспечение безопасности, участники, уголовный процес, правовые нормы, становление, понятой, уголовно-процессуальный институт.*

Kotova A. A. Historical aspects and international experience in the security of witnesses as participants in criminal proceedings

The article explores some issues security institutions involved in criminal proceedings . Clarified and analyzed the question of the historical development and experience zarubeznogo safety of witnesses in criminal proceedings. The question of the status of the legal regulation of the institute safety of participants in criminal proceedings in Ukraine according to the current domestic criminal procedural law .

Keywords: *development, security and participants, criminal process, the rule of law, becoming, understood, criminal protsesualny Institute.*

УДК 343.8

Лучко Сергій Володимирович

РЕЛІГІЯ ЯК ЗАСІБ ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

У статті розглянуто позитивний історичний досвід релігійного виховання засуджених до позбавлення волі у світовій пенітенціарній системі та Російській імперії. Розкриваються основні історичні етапи розвитку правових ідей у сфері пенітенціарного виховання. Акцентується увага на тому, що виховання свідомості, культури та моралі ув'язнених, багато в чому регулювалося релігійними нормами.

Ключові слова: ретроспектива, релігія, покарання, виправлення, пенітенціарна система.

Постановка проблеми. У системі комплексних заходів правового та психолого-педагогічного характеру важлива роль відводиться формуванню законслухняної особистості. Освіта та релігія відіграють вирішальну роль у формуванні моральної сфери людини. Їх значення, зокрема, є виключно важливим при вирішенні проблеми перебудови антисоціальної особистості.

В Україні протягом останніх років особливо інтенсивно триває пошук найбільш продуктивних методів вирішення цієї проблеми. Слід констатувати, що в радянський період, у зв'язку з практикою покарання шляхом суворої ізоляції та примусової праці, фактори освіти, релігійного та суспільного впливу на формування моральної особистості в системі пенітенції майже не застосовувалися. Такий пошук, на наш погляд, в першу чергу повинен включати ретроспективний аналіз філософських поглядів, а також враховувати історичний досвід людства у пенітенціарному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що дане питання поверхнево, суміжно із іншими досліджували такі вітчизняні вчені-пенітенціаристи: Ю. В. Баулін, О. В. Беца, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, М. Н. Гернета, М. Я. Гуцуляк, А. В. Губенко, О. М. Джужа, Т. А. Денисова, В. О. Меркулова, С. В. Лучко, Г. О. Радов, А. Х. Степанюк, В. П. Севостянов, В. М. Трубников, М. С. Пузирьов, С. Я. Фаренюк, С. В. Царюк, С. Х. Шамсунов, С. М. Школа, О. О. Шкута, О. Н. Ярмиш та ін. Однак проблема використання релігії як дієвого засобу виправлення засуджених глибоко не вивчалася.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є глибокий аналіз основних історичних етапів розкитку засобів виправлення засуджених та місце у системі виправних засобів релігії.

Виклад осного матеріалу дослідження. Проблему перебудови антисоціальної особистості і, зокрема, особи засудженого розглядали філософи та суспільно-політичні діячі всіх часів. Серед філософів античності велику увагу проблемі пенітенції приділяли Платон, Арістотель, Цицерон. Усі вони стверджували, що джерелом злочинності є

аморальний стан особистості – риси нахабності, надмірного самозвеличення та приниження інших, зневажливого відношення, жадоба до почесей, користолобство, ненависть та гнів. Говорячи про методи виправлення злочинців, Платон та Арістотель акцентують увагу на важливій ролі виховання у людини суспільно корисних рис характеру. Учені загалом збігаються у думці про важливість гармонійної та багатогранної освіти молоді. Цицерон, досліджуючи методи та засоби впливу на злочинців говорить про виховання у засуджених почуття сорому перед громадським осудом, що, на його думку, має стримати їх від антисоціальних учинків.

У середньовіччі у пенітенціарному процесі домінуючу роль відігравали різноманітні релігійні інститути. Офіційна парадигма покарання, декларована церквою, мала вигляд спонукання засудженого до визнання гріхів та «пенітенції» – каяття. Найбільша перевага при цьому віддавалася релігійному вихованню засуджених і тотальній профілактиці й контролю антирелігійних проявів у суспільному житті.

В епоху Ренесансу важливий внесок у розвиток пенітенціарної ідеї зробили італійські та французькі філософи-просвітители: Монтеस्क'є, Гольбах, Гельвецій. Так, Монтеस्क'є продовжує середньовічну традицію, вважаючи релігію одним з головних чинників виховання моральності людини [9, с. 121]. Гольбах і Гельвецій у своїх творах підкреслюють, що злочинні дії спричиняються надмірними пристрастями, вадами моральнісної сфери людини, з якими необхідно боротися на державному рівні шляхом освіти, просвіти та виховання народу (а особливо, молоді) в дусі відповідальності, суспільності, шанобливого ставлення до добра та прагнення бути корисним суспільству.

Класики англійської наукової думки Локк та Мор, розробляючи принципи впливу на моральність засуджених, вважають основною метою цього процесу каяття, для досягнення якого потрібно широко залучати християнські служби [8; 10].

Отже, ми можемо бачити, що у час Просвітництва та Ренесансу теоретична база методів впливу на моральнісну сферу злочинців була інтегральною – вона передбачала комплексну дію релігійних інститутів, освіти та суспільного впливу на свідомість людини.

Проблемою реконструкції криміногенної особистості також опікувалися громадські діячі Нового Часу. Серед них помітною фігурою є англієць І. Бентам, який зробив помітний внесок у розвиток методологічних засад пенітенціарної моделі. Розробляючи загальнотеоретичні засади реконструкції моральності злочинців, він акцентував увагу на виключно важливій ролі освіти, релігії та суспільно корисної праці. Згідно з розпорядком дня пенітенціарної установи, Бентам наголошував про обов'язковість досягнення засудженими певного рівня освіти, а також пропонував відводити окремий день (суботу) для виховання у в'язнів рис моральності та релігійності [1, с. 18].

Упровадження в кримінально-виконавче законодавство України громадського впливу як засобу виправлення і ресоціалізації засуджених стало новітнім етапом у розгортанні гуманітарної парадигми кримінально-виконавчої політики держави у сфері виконання і відбування покарань. Важливо наголосити, що громадський вплив у науці кримінально-виконавчого права недостатньо розроблений, але його слід вважати самостійним інститутом виправлення і ресоціалізації засуджених. Слід також зауважити, що релігія відіграє дуже важливу роль у здійсненні громадського впливу на виправлення засуджених до позбавлення волі.

Ще з часів Російської імперії було визначено релігію як один із засобів виправлення засуджених. У тогочасних аристократичних колах правилом хорошого тону

стає філантропія. Але якщо раніше «милостиня» була приватною справою і в переважно відбувалася без розголосу (так вона вважалася кращою), то тепер в аристократичних колах, часто об'єднаних в різні релігійні товариства (наприклад, масонські), добродійність стає однією із форм громадської діяльності. «Саме організованість такої добродійності, – писав М. Гернет, – її планомірність задовольняли нові суспільні запити аристократії» [2, с. 98].

Результатом цих процесів стало створення у 1819 році за ініціативою крупного комерсанта В. Венінга «Товариства піклувального про тюрми», яке було взяте царем під особисте спостереження [12, с. 165]. «Протягом багатьох десятиріч, – зауважував відомий сучасний дослідник історії права О. Ярмиш, – провідний вплив на тюремну систему виявлявся організацією, що знаходилася зовні системи державних органів – Товариства піклувального про тюрми» [14, с. 263].

Статут Товариства детально зупинявся на релігійному впливі на ув'язнених. Зокрема, наказувалося вводити церковні служби, проводити недільні й святкові дні «в благочестивих читаннях, бесідах і молитві». Уперше почали говорити про тюремні бібліотеки, але лише з книгами «священного писання і духовного змісту». Окремими положеннями статуту заборонялося вживання у в'язниці спиртних напоїв і рекомендувалося на видних місцях вивісити таблички з вказівкою даної заборони [4, Арк. 100]. В опублікованих щорічних звітах Товариства багато місця приділялося описам прикладів релігійно-етичної дії членів Товариства на арештантів, а також наводилася статистика сповідей і причащання [5, Арк. 7-18]. Діяльність «Товариства піклувального про тюрми» сприяла формуванню нового, гуманістичного напрямку у вітчизняному тюремознавстві. І це виразилося не тільки в релігійній пропаганді серед ув'язнених.

На цій хвилі у 1866 р. видається «Керівництво для піклувальників і доглядачів арештантських будинків» [2, с. 19]. Головними засобами «перевиховання» засуджених в арештантських ротах були різки (до 30 ударів), молитви і пости [4, Арк. 1]. До кожної арештантської роти був прикріплений у якості духовного батька та наставника священник, обов'язок якого полягав «читанням священного писання, пасторським впливом і служінням божественної літургії, сприяти виправленню моральності арештантів».

Просвітницька або духовно-моральна робота серед ув'язнених насправді зводилася до релігійної пропаганди. Ще з 70-х рр. XIX ст. уряд ставив завдання посилення ролі православного духівництва у в'язниці. Ця роль швидко розширялася. Зокрема, закон від 15.07.1887 р. закріплював принципове положення, відповідно до якого при місцях ув'язнення священники, диякони і псалмовщики почали відноситися до апарату управління місцями позбавлення волі. Вони признавалися офіційними посадовими особами, до обов'язків яких входив ідеологічний вплив на арештантів [6, с. 305-308]. За посадою священник дорівнювався доглядачу (начальнику) в'язниці. Циркуляром № 28 від 8.06.1910 р. Головне тюремне управління пропонувало навіть як лікарський засіб проти сухот проводити «релігійно-моральні бесіди з хворими», а циркуляром № 70 від 29.11.1914 р. було запропоновано для боротьби з пияцтвом проводити «моральні бесіди» у в'язницях [3, с. 283–286].

Дослідження вітчизняних принципів суспільного життя показує, що для власне українського соціуму є характерними високі освітні та релігійні традиції. Про благодіючий вплив освіти та науки на моральність староукраїнського суспільства можна судити, наприклад, по констатованому Д. І. Яворницьким [12, с. 35] факту рідкісного

застосування жорстких покарань у Запорізькій Січі, звичаям залишати оселі незачиненими повсюдно у сільській місцевості, який зберігся до ХХ сторіччя і т.д.

Проведений аналіз показує, що загально цивілізаційний вектор розвитку методологічних підходів пенітенціарії спрямований на посилення ролі освіти, громадського (суспільного) та релігійного впливу на моральність засуджених у процесі реконструкції моральнісних рис їх особистості.

Особливо актуальним на сьогодні є проблема розширеного тлумачення у кримінально-виконавчому законодавстві України повноважень громадських організацій, а також їх перелік поряд зі спостережними комісіями. Виходячи з ч. 2 ст. 160 КВК зазначимо, що організаціями, які здійснюють громадський контроль, є ті, статутами яких передбачено здійснення такого контролю, або ті, які виявили бажання здійснювати його з дозволу органу або установи виконання покарань, – це можуть бути передбачені КВК спостережні комісії, релігійні, правозахисні організації, громадські формування з допомоги засудженим тощо [13, с. 319].

Такі норми, на наш погляд, не є досить чіткими при визначенні таких організацій, і особливо щодо фактично дозвільної діяльності виправної колонії, які за власними, не визначеними правом критеріями будуть визначати такі організації та, головне, зможуть безпідставно їм відмовляти у здійсненні такого контролю. Загалом співпрацю з громадськістю визначено у ст. 25, яка передбачає надання допомоги органам і установам виконання покарань з боку об'єднань громадян, релігійних та благодійних організацій і приватних осіб із метою виправлення і ресоціалізації засуджених та проведення з ними соціально-виховної роботи. Але слід зазначити, що конкретні напрями й форми такої взаємодії не конкретизовані і нормативно не закріплені.

Роль громадськості як одного з основних засобів виправлення і ресоціалізації проявляється не тільки у період після звільнення від відбування покарання, а й протягом періоду реалізації покарання та перебування засудженого у виправній колонії. Громадський вплив здійснюється через залучення до участі у процесі виправлення і ресоціалізації широкого кола суб'єктів. В основному це громадяни, представники релігійних чи благодійних організацій, представники місцевої громади, які здійснюють свій вплив на засуджених шляхом надання різного роду матеріальної, моральної, духовної допомоги.

Під час опитування працівників установ виконання покарань з'ясувалось, що з перерахованих форм участі громадськості в житті колонії найбільш дієвими є: робота спостережних комісій, робота релігійних організацій та вплив родичів засуджених. Практично різного роду благодійні організації не працюють з установами виконання покарань.

Необхідно враховувати, що у місцях відбування покарання можуть бути люди, належать до найрізноманітніших релігійних конфесій (християни, мусульмани, та інших.), що створю певні проблеми для установ виконання покарань. Ураховуючи, що православ'я відіграло основну роль у формуванні та розвитку державності, культури, національної ментальності та воно сповідується більшістю громадян України, тому в установах виконання покарань ДПтС України щорічно збільшується кількість православних церков.

Релігійне виховання здійснюється із єдиною метою – надання духовно-моральної освіти засудженим, котрі відбувають покарання місцях позбавлення волі; закріплення

імперативів правопорядку і принципу законності; виправлення осіб, що порушили Закон Божий і як наслідок людський.

Разом з тим, під час проведення релігійного виховання засуджених необхідно дотримуватись певних обмежень. Неприпустимо розпал релігійної ворожнечі, фанатизму, принижувати честь гідність представники інших релігійних течій.

Так, наприклад, Концепція розвитку пенітенціарної системи Мін'юсту республіки Молдова безпосередньо зазначає певні обмеження в релігійному вихованні засуджених: «Особлива підтримка необхідна у створенні опікунських організацій православних об'єднань; забезпечення доступу у медичні установи представники інших релігійних конфесій із недопущенням спроб проникнення установи представників тоталітарних псевдо релігійних сект». У країнах Європи (Норвегія, Данія, Німеччина та ін.) та США релігія апробована як реальний засіб не тільки виправлення засуджених, а й їх подальшої ресоціалізації.

Висновки. Пенітенціарна система Україна за роки незалежності зазнала чимало реформ і рухається у напрямку гуманізації покарань, видозмінюється у відношенні до покарання не як до кари за злочин, а як до можливості виправити особу, яка порушила закон. Про це свідчить і КВК, який набув чинності у 2004 році, і новітні зміни до нього у 2014 році, які надали засудженим право на здійснення свободи сповідувати будь-яку релігію або виражати переконання, пов'язані із ставленням до релігії, у тому числі на вільний вибір і допуск священнослужителя для відправлення релігійних таїнств і обрядів, за винятком обмежень, передбачених Кримінально-виконавчим кодексом.

На нашу думку, духовно-моральне виховання є важливою проблемою всього суспільства, а не тільки засуджених як слабкої ланки такого суспільства. Адже, якщо особа дійсно вихована за постулатами релігії, яку сповідує, за моральними нормами спільноти, яка її оточує, та законами держави, в якій живе, то умисно порушувати жодні з цих правил вона не буде.

Список використаних джерел

1. Бентам І. Пано́птика / І. Бентам. – К.: Київ. ін-т внутр. справ, 1998. – 32 с.
2. Гернет М. Н. История царской тюрьмы / М. Н. Гернет. – Изд. 2-е доп. и пересм. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1951. – Т. 1. – 327 с.
3. Григор'єв О. М. Релігійно-моральний фактор у виправленні засуджених до позбавлення волі в Російській імперії (на прикладі українських губерній) в ХІХ – початку ХХ ст. / О. М. Григор'єв // Экономика Крыма. – 2012. – № 2. – С. 283–286.
4. Державний архів Автономної Республіки Крим (ДААРК). – Ф. 351. – Оп.1. – Спр.366.
5. Державний архів Харківської області (ДАХО), ф.23, оп. 1, спр. 37.
6. Коковцев В. Н., Рухлов С. В. Систематический сборник узаконений и распоряжений по тюремной части / В. Н. Коковцев, С. В. Рухлов. – СПб., 1890. – 562 с.
7. Концепції розвитку пенітенціарної системи Мін'юсту республіки Молдова затверджена Постановою Уряду Республіки Молдова N 796 від 20 серпня 1997 р. – 46 с.
8. Локк Дж. Сочинения: в 3 т. / Дж. Локк. – Москва: Мысль, 1988. – Т. 3. – 668 с.
9. Монтескье Ш. Избранные произведения / Ш. Монтескье – М.: Политиздат, 1955. – 799 с.

10. Мор Т. Утопия / Т. Мор. – М.: Наука, 1968. – 414 с.
11. Науково-практичний коментар до Кримінально-виконавчого кодексу України / [І. Г. Богатирьов, О. М. Джужа, О. І. Богатирьова, Є. М. Бодюл та ін.]; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. І. Г. Богатирьова. – К.: Атіка, 2010. – 344 с.
12. Хрестоматія з історії пенітенціарної системи України (911–1917) / Київ. ін.-т внутр. справ; упоряд.: Г. О. Радов, І. І. Резник, ред. В. Недашківський. – К.: РВВ КІВС, 1998 – Т. 1, ч. 1. – 1998. – 414 с.
13. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків: [у 3-х томах] / Д. І. Яворницький – Львів: Світ, 1990. – Т. 1. – 319 с.
14. Ярмыш А. Н. Карательный аппарат самодержавия на Украине: дисс. докт. юрид. наук / А. Н. Ярмыш. – Харьков, 1991. – 667 с.

***Лучко С. В. Религия как средство исправления осужденных к лишению свободы:
ретроспективный анализ***

В статье рассмотрен положительный исторический опыт религиозного воспитания осужденных к лишению свободы в мировой пенитенциарной системе и Российской империи. Раскрываются основные исторические этапы развития правовых идей в сфере пенитенциарного воспитания. Акцентируется внимание на том, что воспитание сознания, культуры и морали заключенных, во многом регулировалось религиозными нормами.

Ключевые слова: ретроспектива, религия, наказание, исправление, пенитенциарная система.

***Luchko S. V. Religion as a means of correction to imprisonment:
a retrospective analysis***

The article deals with the positive historical experience of religious education sentenced to imprisonment in the penitentiary system of the world and the Russian Empire. The basic historical stages of legal ideas in the field of prison education. The main idea that consciousness education, culture and morality prisoners largely governed by religious norms.

Keywords: retrospective, religion, punishment, correction, penal system.

УДК 343.2

Ткаченко Андрій Володимирович

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЛОЖЕНЬ СТАТТІ 392 КК УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ УДОСКОНАЛЕННЯ

У статті автором проведено детальний аналіз нормативних положень ст. 392 КК України, визначено теоретичні та методологічні аспекти її удосконалення. Окреслено основні напрями врегулювання діяльності установ виконання покарання, в частині протидії та запобігання протиправної поведінки засуджених в колоніях. Також здійснений ретроспективний аналіз становлення та розвитку інституту кримінальної відповідальності за окремі злочини проти правосуддя, в тому числі і за дії, що дезорганізують роботу виправних установ.

Ключові слова. Засуджений, дезорганізація, установи покарань, колонії, умови відбування, запобігання, виправлення, позбавлення волі.

Постановка проблеми. У Кримінального кодексу України (далі – КК) існує вузьке коло норм, призначених безпосередньо для кримінально-правового забезпечення порядку та умов функціонування установ виконання покарань пенітенціарної системи України. Ми поділяємо думку окремих науковців про те, що таке забезпечення визначено, насамперед у ст. 390 КК «Ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі», ст. 391 КК «Злісна непокора вимогам адміністрації виправної установи», ст. 392 КК «Дії, що дезорганізують роботу виправних установ», ст. 393 КК «Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти» [8, с. 52].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вирішення проблем кримінальної відповідальності за дії, що дезорганізують роботу виправних установ стали роботи відомих вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, зокрема: О. М. Бандурки, Ю. В. Бауліна, В. Т. Білоуса, І. Г. Богатирьова, В. В. Василевича, В. Б. Васильця, П. А. Вороб'я, І. А. Гельфанда, А. П. Гетьмана, В. В. Голіни, В. К. Грищука, Т. А. Денисової, О. М. Джузі, В. М. Дрьоміна, В. П. Ємельянова, З. В. Журавської, А. Ф. Зелінського, В. Є. Квашиша, В. А. Кирилук, О. О. Книженко, О. Г. Колба, І. М. Копотуна, О. М. Костенка, Л. Г. Крахмальника, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, С. Ю. Лукашевича, М. І. Мельника, С. С. Мірошніченка, П. П. Михайленка, В. О. Навроцького, В. І. Осадчого, М. І. Панова, О. І. Плужнік, М. С. Пузирьова, А. В. Савченка, В. К. Сауляка, В. В. Сташиша, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, В. П. Тихого, П. Л. Фріса, С. І. Халимона, В. Б. Харченка, В. В. Шаблістого, Ю. С. Шемшученка, Н. М. Ярмиш, С. С. Яценка та ін.

Однак у працях цих вчених розглядалися проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя у цілому або за інші злочини, що посягають на нормальне функціонування виправних установ. Про актуальність нашого дослідження свідчить те, що ст. 392 КК «Дії, що дезорганізують роботу виправних установ» в чинному КК України має нову редакцію, а її ґрунтовне дослідження поки що не проводилося.

Отже, виникає необхідність з'ясування змісту згаданої норми з метою вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо її удосконалення та застосування. Зазначене може бути досягнуто лише шляхом проведення комплексного дослідження кримінальної відповідальності за такі дії як в Україні, так і за кордоном.

Постановка завдання. Вчинення з боку засуджених дій, що дезорганізують роботу виправних установ є суспільно-небезпечним посяганням у сфері здійснення правосуддя та нормальної діяльності установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби України. Безумовно, що випадки вчинення кримінального правопорушення під час відбування покарання є свідченням, в першу чергу, низького рівня соціально-виховної та профілактичної роботи в установах, що зводить на мінімум процес досягнення мети покарання – виправлення засуджених та запобігання вчинення ними нових злочинів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потреба в забезпеченні кримінально-правовими засобами порядку та умов відбування засудженими покарання зумовлюється об'єктивною необхідністю, зміст якого ми розглядаємо через такі чинники: організаційно-правові, кримінально-виконавчі та кримінологічні [3, с. 14].

Коротко надамо характеристику цих чинників, що дозволить нами показати проблемні питання норми, що передбачає кримінальну відповідальність за дії, що дезорганізують роботу виправних установ. Зокрема, наявність в КК України заборон, передбачених ст. 392 зумовлена організаційно-правовим чинником. Його зміст полягає в існуванні зазначених норм КК на базі положень Конституції України щодо організації функціонування державних структур, інших нормативно-правових актів.

Так, в ст. 29 Конституції проголошується право людини на свободу та особисту недоторканність. Разом з тим передбачається можливість арешту, тримання від вартою за мотивованими рішеннями суду і тільки на підставах та в порядку, встановленому законом [6].

Загальні положення Конституції України вимагають законності в діяльності державних структур. Зокрема, у ст. 19 йдеться про те, що органи державної влади, їх посадові особи зобов'язанні діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Щодо кримінально-виконавчого чинника, слід звернути увагу, що у відповідності з чинним кримінально-виконавчим кодексом на установи виконання покарань, покладено обов'язки щодо забезпечення виправлення і ресоціалізації засуджених та запобігання вчинення ними нових злочинів [7]. У зв'язку з цим їм визначені задачі щодо забезпечення виконання кримінального покарання так, щоб воно було не тільки карою за вчинений злочин, а й засобом виправлення засуджених у дусі чесного ставлення до праці, точного виконання законів, запобігало вчиненню нових злочинів як засудженими, так й іншими особами.

Невипадково численні дослідження свідчать про те, що основні причини кримінальної активності засуджених лежать у самій природі такого покарання як позбавлення волі. Вітчизняні вчені пояснюють цей негативний феномен кризовими процесами, що відбуваються в пенітенціарній сфері. «Позбавлення волі перестає виконувати свою каральну функцію, оскільки воно не є винятком, а застосовуються до значної частини злочинців. Не лякає воно і злочинців, оскільки вже після першої судимості втрачається страх перед покаранням» [4, с. 326].

На підставі зазначених суджень та обговорення порушених проблем у наукових і практичних колах, сучасна кримінально-виконавча політика України зорієнтована на

гуманізацію виконання та відбування покарань відповідно до європейських вимог, удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування пенітенціарної системи. Водночас кризові процеси на цьому фоні значною мірою підсилюють криміналізацію в пенітенціарних установах, що у сукупності становить реальну загрозу національній безпеці держави. Тому одним із важливих показників діяльності зазначених установ є кількість і характер вчинюваних у них злочинів [2, с. 127].

Кримінологічний чинник даної норми зумовлений насамперед складною криміногенною обстановкою в країні, включаючи установи виконання покарань, поширеністю злочинів, що спрямовані за посягання на злочини проти правосуддя взагалі та порядку і умов відбування покарання засуджених у виправних установах зокрема.

За умов соціально-економічної нестабільності, зниження правосвідомості населення та девальвації моральних цінностей, коли окремі форми протиправної поведінки стали розглядатися в масовій свідомості як соціальне допустимі й навіть повсякденні, послаблення виховної роботи серед молоді, злочинність набуває дедалі більш потворних відтінків. Поширюється кримінальний професіоналізм, жорстокість та зухвалість при скоєні злочинів, їх корислива спрямованість. Зростає технічна забезпеченість злочинців. Поширилися такі види протиправної діяльності як рекет; торгівля людьми, зброєю й вибухівкою, стратегічною сировиною; вбивства на замовлення тощо.

Поширюється ринок споживання наркотиків, який інтенсивно поповнюється не лише марихуаною та маковою соломкою, як у минулі роки, але й опієм, кокаїном, героїном, а також іншими сильнодіючими наркотичними засобами. Непокоїть і організована злочинність, яка сьогодні підриває устої національної безпеки України.

Безумовно, що порушені сьогодні кримінальні провадження за тероризм, захват державних будівель рано чи пізно будуть завершені й особи, які вчиняють такі злочини за вироком суду поповнять спецконтингент в установах виконання покарань Державної пенітенціарної системи України. Це, у свою чергу, розширить варіаційне коло засуджених й «криміналізує» непросту ситуацію в установах у виконання покарань та слідчих ізоляторах. Не дивлячись на амністію, відповідно до якої з пенітенціарної системи буде звільнено більше трьох тисяч осіб, оперативна обстановка тим не менше в установах виконання покарань доволі непростя.

Кризові процеси у суспільстві значною мірою підсилюють криміналізацію осіб, які відбувають покарання або тримаються під вартою, створюють передумови до вчинення ними повторних злочинів. Зокрема, протягом 2002 р. (з часу прийняття нового Кримінального кодексу України) в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах засудженими та особами, взятими під варту, вчинено 407 злочинів, 2003 р. – 377, 2004 р. – 324, 2005 р. – 385, 2006 р. – 408, 2007 р. – 489, 2008 р. – 536, 2009 р. – 422, 2010 р. – 404, 2011 р. – 465, 2012 р. – 576, 2013 р. – 515 злочинів [1, с. 3].

У зв'язку з цим підвищення ефективності запобігання пенітенціарній злочинності стало актуальним завданням сучасного етапу реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, ключові аспекти якого викладено у Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України, схваленій Указом Президента України від 8 листопада 2012 р. № 631/2012 [9].

Водночас, дослідження проблем запобігання пенітенціарній злочинності в Україні свідчать, що персонал установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ще недостатньо володіє методикою й слідує рекомендаціям з організації проведення запобіжних заходів

щодо кримінально караних діянь та інших правопорушень, які вчиняються у зазначених установах Державної пенітенціарної служби (ДПтС) України.

Як бачимо, криміногенна обстановка в цілому в установах ДПтС України є складною. Злочини, що тут вчиняються, перешкоджають адміністрації установ ДПтС України в реалізації поставлених перед ними завдань. У той же час, із всієї сукупності злочинів, що тут вчиняються, ряд з них є специфічними.

Така специфіка зумовлена саме фактом відбування особами покарання у виправних установах чи перебування у місцях попереднього ув'язнення. Інакше кажучи, ці злочини можна вчинити лише в установах ДПтС України, відбуваючи покарання чи будучи попередньо ув'язненим. Усі ці посягання спрямовані насамперед на порушення режиму відбування покарання у виправних установах та режиму в місцях попереднього ув'язнення.

І, як показує статистика, доля таких злочинів значна. Саме тому законодавець і криміналізує такі діяння як дії, що дезорганізують роботу виправних установ, а її необхідність підтверджена часом і сприйнята новим КК України.

Наявність в КК України статті 392 КК зумовлена також і зарубіжним чинником, міжнародно-правовими актами ООН, Ради Європи стосовно прав і свободи людини. Проведений нами порівняльний аналіз зарубіжного досвіду кримінальної відповідальності за дії, що дезорганізують роботу виправних установ, показує, що Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, як і КК України, передбачає відповідальність за такі дії (ст. 410 КК) [9, с. 141]. Аналогічною є ситуація в КК Казахстану [12, с. 113].

Кримінальний кодекс Республіки Польща в розділі XXIX «Злочини проти діяльності державних установ і органів місцевого самоуправління» встановлює відповідальність за насильницькі дії щодо державної посадової особи, за її образу. Ця заборона, без сумніву, стосується і посягань на посадових осіб тюремної служби [5 с. 384]. Адже, статистика нападів на посадових осіб виправних установ в Польщі свідчить про незначну кількість, однак все ж таки їх наявність вносить дезорганізацію в роботу тюремної служби.

У Російській Федерації Кримінальний кодекс РФСР 1922 р. у 32 главі – «Злочини проти порядку управління» встановив відповідальність за дезорганізацію нормальної діяльності установ, що забезпечують ізоляцію від суспільства (ст. 321 КК) [13]. Аналогічні заборони, хоч і з деякими варіаціями, встановлює і Кримінальний кодекс Туркменістану [14]. Кримінальний кодекс Нідерландів встановлює відповідальність за звільнення ув'язнених та за бунт ув'язнених [10, с. 201].

Висновки. На підставі вищевикладеного нами підтримується думка вчених щодо необхідності у межах кримінальної відповідальності за дезорганізацію роботи виправних установ передбачити юридичну відповідальність за напад на персонал виправної колонії, а не лише адміністрації, тероризування саме засуджених, які стали на шлях виправлення і ресоціалізації. Водночас, пропонуються сучасні підходи до терористичних виявів, зокрема напад на установу виконання покарань з боку злочинних груп, а також до кваліфікації дій винних осіб у посяганні на життя, заподіянні тілесних ушкоджень представникам адміністрації виправної колонії та іншим особам.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г. Запобігання пенітенціарній злочинності в Україні: посіб. / І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова, М. С. Пузирьов / за заг. ред. О. М. Джужі. – К.:

- ВД «Дакор», 2014. – 420 с.
2. Богатирьов І. Г. Пенітенціарні установи України (теоретико-правове дослідження): наукове видання (трьома мовами) / Богатирьов І. Г. – К., 2013. – 365 с.
 3. Борисов В. И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины : автореф. дис. ... докт. юрид. наук / В. И. Борисов. – Х., 1993. – 44 с.
 4. Денисова Т. А. Криза призначення, виконання, відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк та шляхи її подолання / Т. А. Денисова // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2005. – № 10. – С. 324-332.
 5. Кодексы Польши. Уголовный кодекс. Уголовно-процессуальный кодекс (выдержки). Уголовно-исполнительный кодекс. – М., 1998. – С. 384.
 6. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 30. – 29 с.
 7. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 лип. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1129-15>.
 8. Плужник О. І. Кримінально-правова характеристика злочинів про порушення режиму відбування покарання в місцях позбавлення волі / О. І. Плужник // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 1997. – № 2. – С. 52–55.
 9. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України від 8 листоп. 2012 р. № 631/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/631/2012>.
 10. Уголовный кодекс Голландии. – М.: Юрид. центр «Пресс», 2000. – 253 с.
 11. Уголовный кодекс Казахстана. – Алматы: Юрист, 1999. – 140 с.
 12. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – Мн.: Амалфея, 2001. – 320 с.
 13. Уголовный кодекс Российской Федерации / Собрание законодательства Российской Федерации. – 1996. – № 25. – Ст. 2954.
 14. Уголовный кодекс Туркменистана [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.unodc.org/tldb/pdf/TurkmenistanCriminalCode_Russian.pdf.

Ткаченко А. В. Теоретико-методологические основы положений статьи 392 УК Украины и пути ее совершенствования

В статье автором проведен детальный анализ нормативных положений ст. 392 УК Украины, определены теоретические и методологические аспекты ее совершенствования. Определены основные направления регулирования деятельности учреждений исполнения наказания, в части противодействия и предотвращения противоправного поведения, осужденных в колониях. Также осуществлен ретроспективный анализ становления и развития института уголовной ответственности за отдельные преступления против правосудия, в том числе и за действия, которые дезорганизуют работу исправительных учреждений.

Ключевые слова. *Осужденный, дезорганизация, учреждения наказаний, колонии, условия отбывания, предотвращения, исправления, лишения свободы.*

Tkachenko A. V. Theoretical and methodological basis of article 392 of the Criminal Code of Ukraine and ways of its improvement

The article deals with a detailed analysis of the legal positions of Art. 392 CC of Ukraine

conducted by author along with theoretical and methodological aspects of its improvement. The main directions of regulation of activity of institutions of punishment in countering and preventing illegal conduct of prisoners in correctional colonies are outlined. Retrospective analysis of the formation and development of the institute of criminal liability for certain offenses against justice including actions which disrupt the operation of correctional institutions is carried out either.

Keywords. *Sentenced person, disorganization, institutions of punishment, colonies, conditions of serving, prevention, correction, imprisonment.*

УДК 343.2 /7

Максимів Ольга Дмитрівна

Поліщук Катерина Сергіївна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НЕОБЕРЕЖНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА

Дана стаття присвячена дослідженню проблеми необережних посягань, зокрема необережному знищенню або пошкодженню майна. У статті дається опис об'єктивних та суб'єктивних ознак досліджуваного складу злочину. Аргументується доцільність визначення законодавцем початкового віку кримінальної відповідальності за необережне знищення чи пошкодження майна. Робиться акцент на тому, що даний вид злочинів характеризується відсутністю конкретного бажання щодо настання наслідків, які є найнебезпечнішими та можуть бути поширеними серед злочинної діяльності підлітків.

Ключові слова: майно, необережне знищення, пошкодження, злочини, власність.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення тяжкість наслідків необережної поведінки людей суттєво зростає. Пов'язано це зі значним підвищенням кількості технічних засобів, що проникають в усі сфери життєдіяльності людини, появою все могутніших джерел енергії (наприклад аварія на ЧАЕС, загибель пароплава «Адмірал Нахімов»). Це з одного боку значно підвищує технологічні можливості людини, а з іншого – нарощує потенційну небезпеку. В кінцевому результаті підвищується «ціна помилки», тобто можлива шкода, що заподіюється необережною поведінкою людини. Тому не дивно, що боротьба з необережністю набуває все більшого значення як в нашій країні, так і за кордоном.

З необережною злочинністю пов'язаний цілий комплекс питань, що виникають з приводу теоретичних проблем та проблем криміналізації і кваліфікації злочинів скоєних з необережності. Також все більшого значення, в умовах побудови правової держави, набуває і виховання суспільної правосвідомості в дусі нетерпимості до будь-яких проявів необережності. Останні події, пов'язані із Євромайданом, також свідчать про підвищену увагу до діянь, в результаті яких мало місце пошкодження чужого майна з необережності. Саме необережне знищення або пошкодження майна являє собою один із злочинів, що вчиняються з необережності. Тому мова йде про особливу актуальність даної теми та значимість піднятої проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток даної проблеми було здійснено такими вченими, як: Г. М. Борзенков, В. А. Владимиров, П. А. Воробей, Є. В. Ворошилін, Л. Д. Гаухмана, А. І. Гурова, Д. В. Качуріна, М. Й. Коржанський, Г. А. Кригер, В. М. Кудрявцева, В. В. Кузнецов, В. Д. Ларичев, О. В. Лисодеда, В. М. Литовченка, Ю. І. Ляпунова, А. Д. Маргуновський, П. С. Матишевський, П. П. Михайленко, М. А. Неклюдов, М. І. Панов, А. А. Пінаєв,

А. В. Савченко, О. Б. Сахаров, В. Я. Тацій, А. М. Трайнін, І. Я. Фойницький та іншими науковцями.

Постановка завдання. Метою статті є кримінально-правова характеристика необережного знищення або пошкодження майна, як одного із злочинів, що вчиняються з необережною формою вини, та зосередження уваги на відмежувальних ознаках даного складу злочину.

Виклад основного матеріалу дослідження. Власність, як відомо, є однією із тих найважливіших соціальних цінностей, які Конституцією України поставлені під охорону держави. Кримінальний кодекс України також має своїм завданням охорону власності від протиправних посягань. Норма, яка встановлює відповідальність за склад злочину, що включає в себе необережне знищення чи пошкодження майна, передбачена у ст. 196 КК України.

Кримінально-правова характеристика будь-якого злочину включає в себе аналіз конкретного складу злочину. Саме склад злочину, як сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак, дає можливість єдиного підходу до розуміння змісту злочину, його конструкції, формування наукового підходу до боротьби зі злочинністю в цілому та конкретними суспільними відносинами, єдиного застосування кримінального закону.

Так, в теорії кримінального права до об'єктивних ознак складу злочину відносять об'єкт злочину і об'єктивну сторону складу злочину, а до суб'єктивних ознак складу злочину – суб'єкт та суб'єктивну сторону складу злочину.

Правильне визначення об'єкта злочину має надзвичайно важливе теоретичне та практичне значення. Це обумовлене тим, що саме об'єкт дозволяє розкрити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння, а також відмежовує його від суміжних суспільно небезпечних посягань. Об'єкт відіграє істотну роль і для визначення самого поняття злочину, значною мірою впливаючи на зміст об'єктивних і суб'єктивних його ознак, є вихідним у кваліфікації злочинів.

Родовим об'єктом необережного знищення або пошкодження майна є охоронюване законом право власності, яке у суспільстві прямо чи опосередковано визнається природним правом людини, тобто такою соціально-економічною цінністю, посягання на яку повинно оцінюватись як особливо небезпечне, бо так чи інакше підриває основи економічної системи держави та істотно порушує права людини [7, с. 90]. Основним безпосереднім об'єктом знищення або пошкодження майна є право власності [8, с. 552]. Обов'язковим додатковим об'єктом цього злочину є здоров'я або життя особи [3, с. 190]. А це означає, що якщо необережне діяння посягало лише на право власності, тобто мала місце необережно завдана майнова шкода, то таке діяння тягне за собою лише цивільно-правову відповідальність.

Поряд із об'єктом злочину виділяють предмет злочину, як самостійну ознаку складу злочину. У кримінально-правовій літературі існує велика кількість думок щодо визначення власне предмета злочину. Так В. Кудрявцев вважає, що предметом злочинів є «матеріальне виявлення відповідних суспільних відносин» [6, с. 51]. М. Коржанський стверджує, що під предметом злочину мають на увазі «конкретний матеріальний об'єкт, у якому виявляються певні прояви, властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), через фізичний або психічний вплив на який вчиняється соціально небезпечна шкода у сфері цих суспільних відносин» [2, с. 106].

Із вищенаведеного можна зробити висновок, що предметом необережного знищення або пошкодження майна може бути чуже для винного майно, крім окремих його видів, які поставлені під захист спеціальними кримінально-правовими нормами. Так, наприклад, військове майно ставиться під охорону ст. 412 КК України, тому не може бути предметом необережного знищення або пошкодження майна. З цього випливає, що вид майна має значення для відмежування загальної та спеціальної норми.

Об'єктивна сторона злочину являє собою зовнішню сторону злочину, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причинним зв'язком між діянням і суспільно небезпечним наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом а також засобами вчинення злочину [6, с. 86]. При розгляді даного питання слід наголосити, що для об'єктивної сторони формального складу злочину її обов'язковою ознакою є суспільно небезпечне діяння у формі дії чи бездіяльності. Так як злочин передбачений ст. 196 КК України являється злочином з матеріальним складом, то його повинні характеризувати наступні ознаки: суспільно-небезпечне діяння, суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками [10, с. 192].

Отже, об'єктивна сторона необережного знищення або пошкодження майна характеризується: 1) суспільно небезпечними діями або бездіяльністю. Бездіяльність може виражатись у невжитті заходів необхідних для захисту майна від руйнуючого впливу біологічних, кліматичних чи інших факторів, наприклад, вологи, тепла, холоду, тощо [11, с. 650-651]; 2) суспільно небезпечними наслідками у вигляді тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей.

У відповідності до правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених МОЗ та ст. 121 КК України тяжкі тілесні ушкодження характеризуються такими ознаками, як: а) небезпека для життя; б) втрата будь-якого органу або втрата органом його функцій; в) душевна хвороба; г) розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше ніж на одну третину; д) переривання вагітності; е) невиправне знівечення обличчя [9]. В свою чергу, під загибеллю людей слід розуміти смерть двох чи більше осіб [8, с. 552].

Аналізуючи вищенаведене виникає запитання: «А як діяти, коли в результаті необережного знищення або пошкодження майна має місце смерть однієї особи?» Коментар до Кримінального кодексу України дає вичерпну відповідь, що при такій обстановці дії винної особи підлягають кваліфікації за ст. 119 КК України, як вбивство через необережність. Дискусійним у наці кримінального права є питання щодо доцільності застосування даної норми, так як санкція ст. 196 КК передбачає максимальний вид покарання у вигляді позбавлення волі на три роки. В той же час, за вбивство через необережність однієї особи передбачено покарання у виді позбавлення волі від трьох до п'яти років, а за необережне вбивство двох і більше осіб – від п'яти до восьми років [10, с. 225].

Злочин, передбачений ст. 196 КК України, вважається закінченим з моменту настання чітко вказаних у диспозиції статті хоча б одного із двох альтернативних суспільно небезпечних наслідків. Наявність хоча б одного із двох альтернативних суспільно небезпечних наслідків необхідна для констатації факту, що в діянні особи має місце саме цей склад злочину [1, с. 240]. Така ознака, як спосіб вчинення даного злочину (тобто вчинення його шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом) на його кваліфікацію не впливає.

До суб'єктивних ознак складу злочину відносять суб'єкт та суб'єктивну сторону. Згідно із ч.1 ст. 18 КК України, суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність [5, с. 9]. Виходячи з цих ознак і посилаючись на ст. 22 КК України, суб'єкт необережного знищення чи пошкодження майна повинен відповідати наступним вимогам: фізична особа, осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягла 16 років. Чи є встановлення саме такого віку кримінальної відповідальності за досліджуваний злочин вірним? Для відповіді на це питання, на нашу думку, необхідно звернутися до періодизації розвитку людини. Така періодизація прийнята ще з давніх часів і чинить вплив на вирішення питання про кримінальну відповідальність ще з римського права [13, с. 167]. Період розвитку від 16 до 22 років – це період юності. Особи цього віку вже пройшли бурхливий фізичний та психічний розвиток, але вони ще не сформувалися остаточно. В цьому віці не виключаються випадки відсталості розвитку, але це вже рідкість, тому не має потреби кожного разу під час ведення кримінального провадження перевіряти, чи відповідає фактичний розвиток неповнолітнього його хронологічному віку.

На нашу думку, законодавцем цілком вірно визначено початковий вік кримінальної відповідальності за необережне знищення чи пошкодження майна. Адже цей злочин характеризує відсутність конкретного бажання щодо настання наслідків, які є найнебезпечнішими та можуть бути поширеними серед злочинної діяльності підлітків.

Знищення або пошкодження чужого майна внаслідок невиконання чи неналежного виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них та за наявності інших необхідних ознак, кваліфікацію, слід проводити за ст. 367 КК України [8, с. 552].

Так, суб'єктивна сторона необережного знищення чи пошкодження майна характеризується, як це зрозуміло із назви самої статті, необережною формою вини. Особа передбачає, що внаслідок вчинюваних нею дій чи бездіяльності можуть виникнути такі наслідки, як знищення або пошкодження майна та пов'язані з ним тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей, але легковажно розраховує на відвернення вказаних суспільно небезпечних наслідків або не передбачає можливості настання вказаних наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити [3, с. 149]. Сутність вини, полягає в необережному ставленні особи до інтересів суспільства, які забезпечуються право вільно володіти, користуватись та розпоряджатись своїм цілісним майном, а її ступінь відбиває міру такого ставлення, що має важливе значення для індивідуалізації покарання.

Необережне ставлення до діяння і наслідків може виражатись у порушенні як спеціальних правил безпеки, так і загальних заходів обережності [3, с. 191].

Необережна форма вини виключає необережне ставлення лише до наслідків, так як при умисному ставленні до діяння відсутній даний склад злочину і потрібно розглядати питання про наявність складу злочину передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України.

Врахування мотиву й мети посягання, як справедливо зазначає В. О. Навроцький, дозволяє визначити мету особи, адже будь-яка вольова поведінка особи є цілеспрямованою та мотивованою [12, с. 191]. Звісно, що при необережному знищенні або пошкодженні майна поведінка винного є мотивованою, але ця мотивація ніяким чином не повинна бути пов'язана із досягненням бажаного результату щодо знищення чи пошкодження чужого майна чи заподіяння при цьому тілесних ушкоджень чи смерті конкретним особам, адже в такому випадку виключатиметься можливість застосування ст. 196 КК. Оскільки мотив і мета не передбачені у диспозиції досліджуваної статті КК, а

кваліфікуючих ознак вона не містить, то це свідчить про необхідність з'ясування таких ознак суб'єктивної сторони, для вирішення інших кримінально-правових питань.

Висновки. Таким чином, родовим об'єктом необережного знищення або пошкодження майна є охоронюване законом право власності, яке у суспільстві прямо чи опосередковано визнається природним правом людини, тобто такою соціально-економічною цінністю, посягання на яку повинно оцінюватись як особливо небезпечне. Основним безпосереднім об'єктом знищення або пошкодження майна є право власності. Обов'язковим додатковим об'єктом цього злочину є здоров'я або життя особи. Предметом може бути чуже для винного майно, крім окремих його видів, які поставлені під захист спеціальними кримінально-правовими нормами. Саме вид майна має значення для відмежування загальної та спеціальної норми.

Злочин, передбачений ст. 196 КК України, вважається закінченим з моменту настання чітко вказаних у диспозиції статті хоча б одного із двох альтернативних суспільно небезпечних наслідків.

Законодавцем цілком вірно визначено початковий вік кримінальної відповідальності за необережне знищення чи пошкодження майна – 16 років. Суб'єктивна сторона характеризується, як це зрозуміло, із назви самої статті, необережною формою вини. Особа передбачає, що внаслідок вчинюваних нею дій чи бездіяльності можуть виникнути такі наслідки, як знищення або пошкодження майна та пов'язані з ним тяжкі тілесні ушкодження або загибель людей, але легковажно розраховує на відвернення вказаних суспільно небезпечних наслідків або не передбачає можливості настання вказаних наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити.

Список використаних джерел

1. Данилюк Т. М. Поняття і види матеріальних складів злочинів та їх значення для визначення моменту закінчення злочину / Т. М. Данилюк // Науковий вісник Львівського університету внутрішніх справ. Серія юридична: збірник наукових праць / головний редактор В. Л. Ортинський. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 236 – 240.
2. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны [Текст] / Н. И. Коржанский. – М.: Академия МВД СССР, 1980. – 106 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник [Текст] / (Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.) / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К.: Юридична думка, 2004. – 656 с.
4. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / за ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Київ-Харків: Юрінком Інтер-Право, 2002. – 409 с.
5. Кримінальний кодекс України [текст] чинне законодавство України зі змінами К 82 та доповненнями станом на 20 вересня 2013 р.: (відповідає офіційному текстові) – К.: Цент учбової літератури, 2013. – 168 с.
6. Кудрявцев В. Н. О соотношении предмета и объекта преступления по советскому уголовному праву Кудрявцев В. Н. // Труды Военно-юридической академии. – М., 1951. – Вып. 13. – С. 51.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України [Текст] / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: Дакор, 2008. – 1428 с.

8. Науково-практичний коментар Кримінального-кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.
9. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>.
10. Семенюк-Прибатень А. В. Щодо доцільності кримінально-правової протидії діям, пов'язаних зі знищенням чи пошкодженням майна [Текст] / А. В. Семенюк-Прибатень // Проблеми правової реформи та розбудови громадського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (27 вересня 2013 року). – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – С. 224-225.
11. Татаров О. Ю. Умисне знищення чи пошкодження майна вчинене шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально небезпечним способом: проблеми кваліфікації [Текст] / О. Ю. Татаров, І. Б. Газдейка-Василишин // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред) та ін. – 2012. – Вип. 64. – С. 650-658.
12. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013.
13. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. [Текст] / П. Л. Фріс. – 2-ге видання, доповнене і перероблене. – К.: Атіка, 2009. – 512 с.

Полищук К. С. Максимиw О. Д. Уголовно-правовая характеристика неосторожного уничтожения или повреждения имущества

Данная статья посвящена исследованию проблемы неосторожных посягательств, в частности неосторожному уничтожению или повреждению имущества. В статье дается описание объективных и субъективных признаков исследуемого состава преступления. Аргументируется целесообразность определения законодателем начального возраста уголовной ответственности за неосторожное уничтожение или повреждение имущества. Делается акцент на том, что данный вид преступлений характеризуется видсутнiстю конкретного желанiя относительно наступления последствий, которые являются опасными и могут быть распространены среди преступной деятельности подростков.

Ключевые слова: *имущество, неосторожное уничтожение, повреждение, преступления, собственность.*

Polischuk K. S. Maksymiv O. D. Criminal and legal characteristics description of careless elimination or damage of property

This article is devoted research of problem of careless encroachments, in particular to careless elimination or damage of property. Description of objective and subjective signs of the probed corpus delict is given in the article. Importance of determining legislator initial age of criminal responsibility for negligent destruction of or damage to property. Emphasis on the fact that this type of crime is characterized by specific commitment to the onset of effects that are the most dangerous and may be common among adolescent criminal activity.

Key words: *property, careless elimination, damage, crimes, property.*

УДК 340.11

Пунько Оксана Віталіївна

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ ПРАВАЗАСТОСОВНИХ АКТІВ

У статті розглянуті загальнотеоретичні питання юридичної природи, сутності, змісту та соціального призначення правозастосовних актів. Розкривається система правозастосовних актів, проношується її авторське визначення. Окрема увага приділяється дослідженню механізму правового регулювання, як ключової категорії при розкритті природи правозастосовного акту.

Ключові слова: правозастосовний акт, правове регулювання, державна політика, юридична природа правозастосовного акту, акт застосування.

Постановка проблеми. Розглядаючи правозастосовний акт, як підсумковий результат правозастосовної діяльності необхідно відзначити, що він немов би акумулює в собі і всі її характерні особливості, виконуючи піднормативно-регулюючу роль та призначення в детальній організації й впорядкуванні суспільних відносин. Будучи засобом проведення в життя державної політики, правозастосовний акт служить, з одного боку, засобом індивідуального правового регламентування суспільних відносин, а з іншого – виступає в якості однієї з правових форм управління суспільством. Він не тільки організовує діяльність у різних сферах суспільного життя, а є дієвим засобом охорони прав і свобод громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема аналізу поняття правозастосовних актів досить активно розробляється як вітчизняними так і іноземними науковцями. В контексті нашого дослідження актуальними є праці таких вчених, як С. Алексєєв, С. Бобровник, К. Бриль, В. Горшенев, Ф. Григорьев, Н. Княгинін, А. Колодій, О. Осауленко, Н. Оніщенко, О. Мурашин та ін.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є всесторонній аналіз питань юридичної природи, сутності, змісту та соціального призначення правозастосовних актів.

За своїм характером правозастосовні акти являють складне правове явище, яке відбиває одночасно і рівень економічного розвитку, і соціально-політичні цілі як держави, так і всього суспільства. Вони знаходяться в тісних зв'язках з іншими соціально-правовими явищами [2, с. 367].

Одночасно необхідно відзначити і ту обставину, що, не дивлячись на велику чисельність та різноманіття, правозастосовні акти, характеризуючи сам результат правозастосовної діяльності, спеціально уповноважених суб'єктів – правозастосовувачів та відбиваючи її основні властивості [3, с. 75], одночасно характеризуються і цілою низкою специфічних рис (властивостей), що дають змогу виділити їх із сукупності інших правових актів, про що буде підкреслено в наступному підрозділі дослідження. Розкриваючи особливості та юридичну природу правозастосовних актів, необхідно звернути увагу на такі моменти: це акти розумово-вольової діяльності суб'єктів правозастосування; вони видаються (здійснюються) на основі та у відповідності з

нормами права, що застосовуються; можуть бути винесені (здійснені) тільки державними органами, посадовими особами або уповноваженими громадськими організаціями в межах наданої їм владної компетенції; виносяться як колегіально, так і одноособово; закріплюють індивідуальні приписи правозастосовувачів; породжують, змінюють або припиняють правовідносини; підтверджують наявність або встановлюють відсутність елементів індивідуального правового статусу особи; є одним із засобів виконання організуючої діяльності держави; є результатом встановлення та оцінки суб'єктами правозастосування певних життєвих фактів та їх юридичного значення; розраховані, як правило, на одноразову дію; містять припис, що адресований персонально-визначеним суб'єктам; адресатами правозастосувального акта можуть бути як колективні, так і індивідуальні суб'єкти права; утворюють юридичну основу для функціонування норм, які розраховані на цю форму реалізації; забезпечують перехід абстрактної можливості в реальну життєву потребу; є юридичним рішенням з конкретної справи; мають юридичну силу та суворо визначену форму.

Перед тим як сформулювати поняття та дати визначення правозастосовного акта, необхідно відзначити, що в самому визначенні правозастосувального акта, в узагальненій, абстрактній формі повинні відобразитися лише найбільш характерні, суттєві риси, ознаки окремих видів правозастосовних актів, які характеризують особливості явищ правового характеру [12, с. 21]. Багато з вище перелічених ознак правозастосовних актів вже отримали своє достатньо докладне висвітлення в літературі. Тому більш доцільно зупинитися на тих головних ознаках правозастосовних актів, які, на наш погляд, найбільш вдало та повно відбивають та розкривають їх зміст та юридичну природу.

Акти застосування права, як акти індивідуального регулювання, здатні викликати виникнення, зміну та припинення правовідносин. В них, що дуже важливо, офіційно закріплюються суб'єктивні права та юридичні обов'язки суб'єктів, відносно яких прийнято індивідуальне правозастосовне рішення.

Акти застосування права взагалі є формою відображення юридично-офіційного буття юридичних норм, інших компонентів (елементів) правової системи, які мають юридичну енергію та впливають на процес правового регулювання [15, с. 187]. Так, правозастосовні акти виконують роль важливого засобу, інструмента в техніці застосування норм права, сприяючи оптимальній реалізації в поведінці людей приписів, які викладені в правовій нормі [5, с. 87-89]. Вдалим у зв'язку з цим є вислів С. С. Алексєєва, який підкреслює що реалізований інтерес учасників правовідносин знаходить свій вираз та закріплення в найрізноманітніших актах застосування норм права, і де останні не тільки матеріалізують суб'єктивні права та юридичні обов'язки учасників правовідносин, але й надають їм «відчутні на дотик» характерні ознаки [1, с. 119]. Конкретизуючи думку зазначеного автора, можна додати, що за допомогою таких актів відбувається «матеріалізація» не тільки суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, але й в певних випадках також юридичної відповідальності та державного примусу.

На підставі викладеного можна запропонувати наступне визначення поняття правозастосовних актів, в якому в узагальненій, абстрактній формі, відбиваються лише найбільш суттєві, основні ознаки актів застосування, і де до основних моментів, що відтіняють та розкривають зміст правозастосовного акта, можна віднести наступне: по-перше, він являє собою владне волевиявлення уповноваженого суб'єкта; по-друге, здійснюється у будь-якій, закріпленій нормою права, формі; по-третє, містить в собі індивідуально-персоніфікований припис – веління.

На нашу думку, найоптимальнішим буде визначення поняття акту застосування права, яке відобразить не тільки родові ознаки, але й видову характеристику, що дозволить виявити безпосередньо увесь набір компонентів, з яких він складається.

Відповідно до цього, правозастосовний акт можна визначити як рішення, що приймається уповноваженим компетентним органом держави після розгляду юридичної справи, тобто офіційне рішення компетентного суб'єкта, яке прийняте на підставі і у відповідності з нормами права, що містить державно-владне веління з конкретної юридичної ситуації, яке спрямоване на індивідуальне регулювання суспільних відносин, шляхом встановлення, зміни або припинення суб'єктивних прав та обов'язків їх учасників, яке здійснюється у будь-якій встановленій формі. Сформульоване нами визначення правозастосовного акту є, звичайно, не бездоганним, хоча ми і намагались сформулювати його в найбільш широкому розумінні. При подальшій характеристиці правозастосовного акту, на підставі різних підходів до цієї правової категорії, ми зробимо спробу дати інше, можливо більш оптимальне та одночасно більш лаконічне визначення цьому поняттю.

Систему правозастосовних актів можна розглядати не тільки з точки зору їх різноманіття, але й з точки зору їх безпосереднього специфічного призначення в юридичному процесі. Як зазначає Н. М. Оніщенко, юридичний процес – це нормативно встановлені форми упорядкування правової діяльності, спрямовані на оптимальне забезпечення і гарантування інтересів суб'єктів права. Цей процес властивий будь-якій юридично значущій діяльності, містить її програму й виступає суттєвою гарантією точного дотримання й результативного здійснення правових норм [14, с. 7-8]. Розвиваючи вказану думку, А. М. Колодій розглядає юридичний процес як систему взаємопов'язаних правових форм діяльності уповноважених суб'єктів, що впливає на вирішення юридичних справ, урегульована процесуальними нормами, закріплена в процесуально-правових документах і забезпечена засобами юридичної техніки [9, с. 83]. Правозастосовний акт є юридичним підсумком процесуальної діяльності.

Правозастосовний акт має немов би двояку природу, з одного боку, це державно-владний акт, що зближує його з нормативно-правовим актом, а з іншого, це індивідуальний акт як і всі інші індивідуальні акти, які будуть охарактеризовані в наступному підрозділі дослідження. Разом з тим, його юридична сила відрізняється від нормативно-правового акту, а також за своїми особливостями він відрізняється від інших індивідуальних актів.

На нашу думку, юридична природа правозастосовного акту найбільш чітко проявляється при характеристиці такої правової категорії як механізм правового регулювання. В юридичній літературі підкреслюється, що важливою ланкою механізму правового регулювання виступають акти застосування норм права як юридичні документи, що регламентують поведінку сторін і активно впливають на об'єкт механізму дії [10, с. 148]. Сутність індивідуальної правової регламентації суспільних відносин полягає у виробленні на основі норм права індивідуальних правових рішень, які адресовані конкретним суб'єктам. Такого роду діяльність протікає у чітко визначених організаційних формах, а її результати – приписи – одержують об'єктивований вираз та входять до механізму правового регулювання (разом з нормами права, юридичними фактами та правовідносинами) в якості одного із його самостійних ланок [7, с. 415]. Застосовуючи норму права – застосовують нормативне правило, що має представницько-зобов'язуючий характер. Правозастосувач, керуючись загальною вимогою правової норми

і порівнюючи конкретну життєву ситуацію з загальним розпорядженням закону, зобов'язаний вибрати той оптимально індивідуальний варіант, що у даному випадку втілюється в життя. Цей знайдений варіант адресується до конкретного суб'єкта права і чітко визначеної життєвої ситуації як конкретна програма його поведінки, що викладена в тому суб'єктивному праві і юридичному обов'язку, яким володіють суб'єкти правозастосування. Тут чітко визначені характер, обсяг, можливість, час і місце правової поведінки суб'єктів. У рамках цих вимог існує можливість самостійності у виборі поведінки суб'єкта. Мета і шляхи її досягнення є чітко визначеними.

З огляду на ці обставини слід зазначити, що акти застосування права це акти певних суб'єктів у конкретній життєвій ситуації. Вони суворо індивідуалізовані і конкретизовані, адресуються до чітко визначених суб'єктів права, дають індивідуалізовану суб'єктивним правом і юридичним обов'язком правову програму поведінки. Акти застосування права мають разове значення і володіють юридичною силою тільки в конкретній ситуації. Вони породжують чіткі правові наслідки і виступають юридично організуючою силою забезпечення реалізації закону. У такому акті відображається об'єктивна істина життєвого факту, якій дається чітка правова кваліфікація.

На цій основі приймається правомірне рішення, якому надається професійне правове оформлення. Разом з тим, правозастосовне рішення може бути не завжди законним та обґрунтованим. В юридичному науково-практичному обороті досить давно використовуються терміни «незаконне рішення», «протиправне рішення» тощо, які на думку окремих дослідників можуть тлумачитись неоднозначно. У зв'язку з цим О. Г. Мурашин вважає доцільним ввести в науковий обіг поняття «нормопорушуюче рішення». На його думку, відмінність протиправного, незаконного від нормопорушуючого рішення можна показати через визначення останнього. Разом з тим, зазначений автор підкреслює, що жодне визначення не може претендувати на всебічність і повноту, оскільки неминуче воно висвітлює лише один бік об'єкта дослідження. У той же час будь-яке визначення, яке претендує на повноту прагне до найбільшого охоплення як форми, так і змісту предмета у взаємозв'язку (в цьому аспекті) з іншими явищами. Тому на думку О. Г. Мурашина нормопорушуюче рішення – рішення, прийняте з порушенням несправедливих нормативних приписів при відсутності шкідливих наслідків для прав і свобод громадян та держави, що охороняються законом, а також підприємств, установ та організацій.

У такому випадку ознаками нормопорушуючого рішення є: а) порушення нормативного припису; б) відсутність суспільно шкідливого наслідку. Нормопорушуюче рішення має такий же формальний набір ознак, що й незаконне рішення, але головна відмінність між ними – відсутність протиправності у першому рішенні [13, с. 81-82]. Разом з тим, термін «нормопорушуюче рішення» в подальшому не здобув підтримки серед науковців та практиків. Тому в подальшому при характеристиці правозастосовних актів ми будемо вживати термін «законне» чи «незаконне» правозастосовне рішення.

На нашу думку, кожний правозастосовний акт, що приймається в процесі правозастосовної діяльності, визнається законним, якщо:

- а) прийняття акта застосування передбачено законодавчим чи іншим нормативно-правовим актом;
- б) він винесений лише у межах компетенції посадової особи чи органу, що прийняв правозастосовне рішення;

- в) правозастосовне рішення винесене з дотриманням умов, зазначених в нормативно-правовому акті;
- г) має процесуальну форму, встановлену нормативно-правовим актом і містить необхідні реквізити цього правозастосовного акта;
- д) винесений своєчасно;
- е) винесенню рішення передують проведені відповідно до нормативно-правового акту процесуальні дії, за допомогою яких встановлені обставини, що визначають прийняття рішення;
- є) при прийнятті правозастосовного рішення був правильно застосований нормативно-правовий акт матеріального права.

При характеристиці акта застосування права, необхідно підкреслити, що він є поєднуючою ланкою комплексу елементів: норми права – суб'єктів – їх суб'єктивного права і юридичного обов'язку – конкретного життєвого факта – поставленої правової мети – об'єкта. Фактичний та правовий матеріал тісніше поєднуються на шляху регулювання конкретних відносин. Зазначений акт пов'язаний з усіма стадіями правозастосовного процесу. Враховуючи вищезазначене, акт застосування права є одним із найбільш визначальних елементів як механізму правового регулювання, так і механізму правозастосування [4, с. 54-55]. У зв'язку з цим до згаданих актів постійно прикута увага авторів наукових досліджень.

Як зазначалось вище, акти застосування правових норм – це акти індивідуального, визначеного характеру. Вони формують права та обов'язки конкретних учасників суспільного життя та виступають в якості підстави (юридичних фактів) виникнення, зміни чи припинення правовідносин. Після цього виникає не одне правовідношення, а цілий комплекс, але і тут присутня їх індивідуальна визначеність. Так, під час працевлаштування громадянина на роботу до органів внутрішніх справ чи скажімо податкової міліції виникають не тільки трудові правовідносини (після наказу про зарахування), але і пов'язані з цими відносинами з приводу безкоштовного проїзду в міському транспорті, пільгової оплати комунальних послуг, пенсійні відносини тощо.

Особливість актів застосування права полягає в тому, що вони встановлюють певні юридичні наслідки, які витікають з норми, яка застосовується до конкретного життєвого випадку.

Про правозастосовні акти частіше всього говорять як про певний спосіб оформлення процесу застосування правових норм. При цьому зазначається, що діяльність компетентних органів по застосуванню права завершується таким актом, який фіксує прийняте рішення, надає йому офіційного характеру [11, с. 5].

Акт застосування, – зазначає С. С. Алексєєв, – це індивідуальне, державно-владне веління (розпорядження), яке винесене в результаті вирішення юридичної справи, сама правозастосовна дія, взята з зовнішнього боку, з боку результату рішення [1, с. 68].

Акт застосування владно переводить загальне правило в конкретне розпорядження, трансформує загальні права й обов'язки в суб'єктивне право і юридичний обов'язок учасників конкретних правовідносин [6, с. 8]. У літературі є й інші підходи до визначення правозастосовних актів. Так Н. Г. Александров пропонує розрізняти акт як дію відповідного компетентного органу чи організації та акт як документ, в якому дана дія одержує об'єктивований вираз.

Переваги останньої думки полягає в наступному: по-перше, вона поєднує змістовну і формальну сторони правозастосування. Діяльність, що передусе винесенню

правозастосовного акта по вивченню фактичних і нормативних аспектів ставиться в пряму залежність від її результату – винесеного індивідуально-визначеного владного розпорядження; по-друге, надається можливість відокремлення правозастосовної специфічної діяльності від правотворчої, правоохоронної і комплексно-правореалізаційної; по-третє, створюється можливість простежити підлегле положення правозастосовних актів по відношенню до нормативних, їхню значну залежність від останніх.

Правозабезпечувальна сила застосування права полягає в тому, що вказівка правозастосовного акта на застосування права наділена додатковим ідеологічним зарядом, порівняно з нормативним приписом, який застосовується. Особливо чітко це проглядається на прикладах охоронних правозастосовних актів. Норми права не можуть бути перевантаженими мотиваційною роллю ідеологічної інформації. Вони максимально стисло описують юридичні факти та необхідну поведінку. У охоронного правозастосовного акта застосування права має більш багатий зміст. Зокрема, в ньому при описанні конкретного правопорушення, аналізі юридичної норми можна в значній мірі підкреслити і суспільну небезпечність діяння, і справедливість правових вимог, а тим самим побудити відповідних суб'єктів до негайної добровільної реалізації приписів, які їм адресовані.

Одночасно необхідно зазначити, що правореалізація гарантується тим, що в ролі суб'єктів застосування права виступають компетентні державні органи. Дисциплінуючий вплив на осіб від яких залежить реалізація установок правозастосовного акту, здійснює і процедура прийнятого рішення, і офіційність самого акта та багато інших факторів, пов'язаних з державним характером правозастосування. При цьому правозобов'язаний суб'єкт відчуває, що його поведінка знаходиться під контролем держави, а у випадку ухилення від беззаперечного виконання велінь, державні органи знаходять засоби, за допомогою яких досягають виконання обов'язків та можуть покарати за злісне невиконання [8, с. 61-62].

Видання актів правозастосовної діяльності при такому підході цілком вписується в загальну картину як механізму правового регулювання, так і механізму правозастосування. Зазначена група актів являє собою результат тієї самої специфічної юридичної діяльності уповноважених на те державних органів, посадових осіб. Вона є фіналом розумових і фактичних операцій у плані підготовки і винесення рішення, серйозною передумовою в плані його реалізації і виконання. Правозастосовні акти відносяться нами до об'єктивної сторони механізму правозастосування.

Висновки. Таким чином, акт застосування права, з одного боку, виступає засобом організації реалізації правових норм, а з іншого боку – засобом здійснення процесу управління (у чому полягає його головна соціальна цінність).

Список використаних джерел

1. Алексеев С. С. Общая теория социалистического права: [курс лекций] / С. С. Алексеев. – Свердловск. – Вып. 4. – 1966. – 226 с.
2. Алексеев С. С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования / С. С. Алексеев. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
3. Бобровник С. В. Акт застосування права / С. В. Бобровник // Юридична енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія імені М. П. Бажана, 1998. – Т. 1. – С. 75-76.

4. Бриль К. І. Поняття правозастосовних актів / К. І. Бриль // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2005. – №2. – С. 54–59.
5. Горшенев В. М. Способы и организационные формы правового регулирования в социалистическом обществе / В. М. Горшенев. – М.: Юрид. лит., 1972 – 256 с.
6. Григорьев Ф.А. Акты применения норм советского права: автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / Ф. А. Григорьев. – Саратов, 1971. – 17 с.
7. Загальна теорія держави і права / [Цвік М. В., Ткаченко В. Д., Богачова Л. Л. та ін.]; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Х.: Право, 2002. – 432 с.
8. Княгинин К. Н. Охранительный правоприменительный акт: понятие и функции / К. Н. Княгинин // Охранительный механизм в правовой системе социализма. – Красноярск, 1989. – С. 56–65.
9. Колодій А. М. Принципи права України: [монографія] / А. М. Колодій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
10. Котюк В. О. Теорія права: [курс лекцій] / В. О. Котюк. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.
11. Лазарев В. В. Эффективность правоприменительных актов / В. В. Лазарев. – Казань: Издательство Казанского университета, 1975. – 207 с.
12. Лихолоб В. Г. Органи внутрішніх справ у боротьбі із злочинністю / В. Г. Лихолоб. – К.: Вища шк., 1991. – 219 с.
13. Мурашин О. Г. До питання про законність правозастосовних рішень / О. Г. Мурашин // Забезпечення законності в діяльності органів внутрішніх справ України. – К., 1993. – С. 81-85.
14. Оніщенко Н. Юридичний процес як форма правової діяльності / Н. Оніщенко // Право України. – 2002. – №7. – С. 7–13.
15. Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права: [навч. посіб] / О. І. Осауленко. – К.: Істина, 2007. – 336 с.

Пуныко О. В. Юридическая природа и сущность правоприменительных актов

В статье рассмотрены общетеоретические вопросы юридической природы, сущности, содержания и социального назначения правоприменительных актов. Раскрывается система правоприменительных актов, предлагается ее авторское определение. Отдельное внимание уделяется исследованию механизма правового регулирования, как ключевой категории при раскрытии природы правоприменительного акта.

Ключевые слова: правоприменительный акт, правовое регулирование, государственная политика, юридическая природа правоприменительного акта, акт применения.

Pun'ko O. V. Legal nature and essence of the enabling legislation

The article deals with theoretical questions of a legal nature, essence, content and social facilities enabling legislation. Discloses a system enabling legislation, it provides the author's definition. Special attention is given to the mechanism of legal regulation as a key category in disclosing the nature of the enforcement of the act.

Keywords: enforcement act, legal regulation, public policy, law enforcement nature of the act, the act of application.

УДК 343.1

Кіцелюк Вікторія Іванівна

ОСОБЛИВОСТІ НАДАННЯ ЗГОДИ НА ЗАТРИМАННЯ СУДДІВ ТА НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ

В статті досліджено інститут затримання суддів та народних депутатів згідно чинного законодавства України. Основну увагу звернено на нормативно-правову регламентацію процедури затримання, розглянуто умови надання згоди на затримання Верховною Радою України як ключового елементу процедури затримання.

Ключові слова: *затримання, згода Верховної Ради України, Регламент, процедура, недоторканість.*

Постановка проблеми. Інститут затримання – це чи не найважливіший механізм в кримінальному провадженні. Саме за його допомогою в багатьох випадках забезпечується припинення злочину, збереження життя чи майна осіб. Проте, з іншої сторони, затримання – це, безумовно, посягання на основоположні права особи та вторгнення в сферу її особистих немайнових прав. Саме тому значна увага приділяється вивченню даного питання. Законодавець, регламентуючи затримання в положеннях Кримінально процесуального кодексу (далі – КПК) особливу увагу приділяє затриманню окремої категорії осіб. Враховуючи їх специфічний правовий статус, на цих суб'єктів покладено ряд прав і обов'язків, а тому для унеможливлення будь-якого роду тиску на відповідних осіб КПК передбачає окрему процедуру їх затримання, зокрема кримінального провадження в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказана проблематика частково була досліджена вітчизняними науковцями-криміналістами, серед яких: В. В. Молдован, В. В. Назаров, В. Т. Нор, В. П. Навроцький, Г. М. Омеляненко, С. І. Смирний, С. Скрипниченко, В. Е. Теліпко та ряд інших. Проте їхні дослідження в багатьох випадках розкривали умови та особливості кримінального провадження щодо окремої категорії осіб. У зв'язку з цим затримання (як процесуальний, так і не процесуальний засіб) було лише складовою частиною проблематики дослідження та не знайшло достатнього висвітлення. Крім того, прийняття КПК в 2012 р. поглибило потребу вивчення положень кримінального процесу, зважаючи на ряд змін внесених КПК (включаючи також здійснення затримання).

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз чинного законодавства, що регулює порядок затримання народних депутатів України та суддів, виявлення недоліків правового регулювання у цій сфері та пошук шляхів їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законодавець, регламентуючи загальний порядок затримання ст.ст. 207-213, окремо застосовує поняття «крім осіб, зазначених у ст. 482 цього Кодексу», яка, в свою чергу, визначає особливості порядку

притягнення до кримінальної відповідальності, затримання і обрання запобіжного заходу осіб, яким відповідно до їх статусу гарантовано недоторканність.

Загалом особливості затримання окремої категорії осіб визначаються главою 37 КПК України, ст. 480 якої наводить перелік осіб, щодо яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, а саме стосовно:

- 1) народного депутата України;
- 2) судді Конституційного Суду України, професійного судді, а також присяжного і народного засідателя на час здійснення ними правосуддя;
- 3) кандидата у Президенти України;
- 4) Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини;
- 5) Голови Рахункової палати, його першого заступника, заступника, головного контролера та секретаря Рахункової палати;
- 6) депутата місцевої ради;
- 7) адвоката;
- 8) Генерального прокурора України, його заступника [2].

Особливий порядок в цьому аспекті означає, що стосовно осіб, вказаних у переліку, кримінальне провадження загалом здійснюється за загальними правилами, встановленими КПК, із врахуванням певного роду особливостей (особливих процедур), визначених главі 37 КПК. Ними є: особливий порядок повідомлення про підозру (щодо всіх перелічених категорій) (ч. 1, 2 ст. 481 КПК); затримання, обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою чи домашнього арешту (щодо судді, народного депутата України) (ч. 1, 2 ст. 482 КПК); обшуку, огляду особистих речей і багажу, транспорту, жилого чи службового приміщення, порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та застосування інших заходів, у тому числі негласних слідчих дій, що відповідно до закону обмежують права і свободи (щодо народного депутата України) (ч. 3 ст. 483 КПК).

Отож, акцентуємо увагу на тому, що теза «крім осіб передбачених законом», коли мова йде про затримання, означає «крім суддів і народних депутатів», підтвердженням чого є ст. 482, яка регламентує умови затримання тільки суддів і народних депутатів України.

Ключовим елементом затримання народного депутата чи судді є згода на те Верховної Ради України (далі – ВРУ) [4, с. 121]. Дане положення ґрунтується на нормах Конституції України, яка у ст. 126 закріплює неможливість затримання чи арешту судді без згоди ВРУ до винесення обвинувального вироку судом [1].

Під згодою ВРУ на затримання варто розуміти прийняте у встановленому порядку рішення про дозвіл на здійснення затримання визначених Кримінально-процесуальним законом категорій осіб, які користуються гарантіями недоторканості. Процедура отримання такої згоди визначена Главою 35 Закону «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. № 1861-VI.

Згідно Регламенту подання про надання згоди на затримання народного депутата, судді Конституційного Суду України, судді суду загальної юрисдикції ініціюється відповідно прокурором і судовими органами. При цьому щодо кожного виду запобіжного заходу вноситься окреме подання. Подання щодо народного депутата повинно бути підтримано і внесено до Верховної Ради Генеральним прокурором України (виконувачем обов'язків Генерального прокурора України), а подання щодо судді суду загальної

юрисдикції, судді Конституційного Суду України – Головою Верховного Суду України [3].

Крім того, Регламент в ч.ч. 3, 4 ст. 218 визначає умови прийняття подання про надання згоди на затримання. Зокрема, мова йде про вмотивованість і достатність. Також воно повинно містити конкретні факти і докази, що підтверджують факт вчинення зазначеною в поданні особою суспільно небезпечного діяння, визначеного Кримінальним кодексом України. У поданні про затримання повинно бути чітке обґрунтування необхідності у застосуванні цього заходу. У випадку невідповідності вимогам Голова Верховної Ради України повертає подання Генеральному прокуророві України або Голові Верховного Суду України, про що повідомляє Верховну Раду на найближчому пленарному її засіданні.

У разі прийняття на розгляд подання про надання згоди на затримання Голова ВРУ пропонує народному депутату, щодо якого воно внесено, протягом п'яти днів подати письмові пояснення. Вони подаються комітету, до предмета відання якого належать питання регламенту, і доручає зазначеному комітету надати висновок щодо такого подання згідно із законом.

Зазначений комітет повинен залучити до засідання Генерального прокурора України, якщо ним внесено подання, або відповідно – Голову Верховного Суду України, а також особи, щодо якої внесено подання, проте її відсутність без поважних причин не є перешкодою для розгляду питання і прийняття рішення комітетом. Законодавець, крім цього, наділив комітет правом витребувати додаткові матеріали кримінального провадження, заслуховувати пояснення осіб за клопотанням особи, щодо якої внесено подання. В такому випадку комітет залишає подання без розгляду до дня надходження матеріалів, які ним вимагалися, або вмотивованої відповіді відповідних органів. На розгляд подання комітету надається не більше як 20 днів.

Після винесення рішення комітетом подання розглядається на пленарному засіданні ВРУ у визначений нею день, але не пізніше семи днів з дня подання відповідного висновку комітетом. Пленарне засідання ВРУ, на якому розглядається питання про надання згоди на затримання, починається з оголошення інформації головуєчого про подання, що надійшло, та проведеної роботи щодо підготовки висновку комітету. Після цього, відповідно до Регламенту, головуєчий на пленарному засіданні надає до 30 хв. слово:

- 1) Генеральному прокуророві України чи Голові Верховного Суду України для відповідей на запитання представників депутатських фракцій і народних депутатів;
- 2) народному депутату, судді Конституційного Суду України, судді суду загальної юрисдикції, щодо яких внесено подання, для пояснення [3].

При цьому особа, стосовно якої внесено подання, може відмовитися від дачі пояснень, а Верховна Рада розглядатиме питання про надання згоди на затримання без них.

Після виступів зазначених вище осіб головуєчий надає слово Голові комітету або визначеному ним представнику комітету, який оголосить висновок, прийнятий комітетом.

Після процедури повного обговорення головуєчий на пленарному засіданні відповідно до подання ставить на голосування питання про надання згоди на затримання народного депутата, судді Конституційного Суду України чи судді суду загальної юрисдикції, яке здійснюється відкритим поіменним голосуванням. Рішення про надання

згоди на затримання Верховна Рада приймає більшістю голосів народних депутатів від її конституційного складу, яке оформляється постановою Верховної Ради [6].

Прийняте рішення, за загальним правилом, не переглядається, крім випадку виявлення обставин, що не були відомі Верховній Раді під час розгляду відповідного подання.

Прийнята постанова ВРУ про надання згоди на затримання народного депутата, судді Конституційного Суду України, судді суду загальної юрисдикції чи відмови в її наданні негайно направляється Генеральному прокурору України (виконувачу обов'язків Генерального прокурора України) чи Голові Верховного Суду України відповідно.

Проблематика і мінуси такої процедури надання дозволу на затримання виявляється в її термінах. Як зазначалося вище, подавши звернення до ВРУ, подання направляється до відповідного комітету, який уповноважений його розглянути впродовж 20 днів. Після цього прийняте рішення комітету розглядається на пленарному засіданні ВРУ в термін не пізніше 7 днів [5, с. 3]. Беручи до уваги попередню процедуру звернення з поданням про затримання до Генерального Прокурора чи Голови ВСУ, загальний строк буде в межах місяця, що для вчасного реагування на злочин надто тривалий проміжок часу і явно не відповідає засадам демократичної держави.

Висновки. За результатами проведеного дослідження нами зроблено наступні висновки і узагальнення:

- 1) кримінально-процесуальні особливості затримання судді або народного депутата полягають в неможливості до ухвалення обвинувального вироку судом здійснення затримання без згоди Верховної Ради України.
- 2) згода Верховної Ради України – це рішення, прийняте у встановленому законом порядку, про дозвіл на здійснення стосовно певних осіб, які користуються гарантіями недоторканності, тих чи інших процесуальних дій, передбачених КПК.
- 3) Процедура розгляду подання про надання згоди на затримання народного депутата чи судді визначена гл. 35 Регламенту ВРУ, затвердженого ЗУ від 10 лютого 2010 р. № 1861-УІ.

Виокремлення народних депутатів та суддів, як окремої категорії осіб, особливі умови їхнього затримання та кримінального провадження загалом, законодавець пояснює забезпеченням найбільш сприятливих умов для здійснення ними власних повноважень та за для захисту їх від можливого незаконного впливу.

Проте, прогалини в кримінально-процесуальному регламентуванні цих питань, які, зокрема, пов'язані з невизначеністю особливостей умов затримання інших категорії осіб, передбачених ст. 480 КПК, відсильні норми КПК до численних другорядних актів тощо, ускладнюють процес виконання завдань кримінального судочинства.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp/paran2287#n2287>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013 – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 14-15, № 16-17. –

Ст.133 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17/>.

4. Скрипниченко С. Кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб / С. Скрипниченко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 1(34). – С. 118–125.

5. Смирний С. І. Порядок порушення кримінальної справи та затримання осіб, що користуються імунітетом / С. І. Смирний // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 6. – С. 1–6.

6. Теліпко В. Е. Конституційне та конституційно-процесуальне право України: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Е. Теліпко – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 568 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/konst-protsec/466-konst-prostes.html>.

Кицелюк В. И. Особенности предоставления согласия на задержание судей и народных депутатов Украины

В статье исследованы институт задержания судей и народных депутатов в соответствии с действующим законодательством Украины. Основное внимание обращено на нормативно-правовую регламентацию процедуры задержания, рассмотрены условия предоставления согласия на задержание Верховной Радой Украины как ключевого элемента процедуры задержания.

Ключевые слова: задержание, согласие Верховной Рады Украины, Регламент, процедура, неприкосновенность.

Kitselyuk V. I. Peculiarities of giving consent for detention of judges and people's deputies of Ukraine

The institution of detention of judges and people's deputies of Ukraine according to the valid legislation of Ukraine is researched in the article. The main attention is paid to normative and legal regulation of detention procedure. The conditions of giving consent for detention by the Verkhovna Rada of Ukraine as a key element of detention procedure are examined.

Key words: detention, consent of the Verkhovna Rada of Ukraine, Regulation, procedure, immunity.

УДК 343: 132.7

Сав'юк Олександр Васильович

Олійник Христина Андріївна

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТАСТРОФ І АВАРІЙ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

У статті проводиться аналіз катастроф і аварій на залізничному транспорті за останній період та детально розглядаються окремі елементи кримінологічної характеристики злочину. Зроблено акцент на формуванні кримінологічної характеристики даного виду злочинів, яка є підґрунтям для розробки відповідної методики попередження аварій та катастроф на залізничному транспорті.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, аварія, катастрофа, залізничний транспорт, транспортні перевезення, слідчо-судова практика.

Постановка проблеми. Розвиток транспорту, підвищення його ролі у житті людей супроводжується не тільки позитивним ефектом, а й негативними наслідками, зокрема, високим рівнем аварійності транспортних засобів та транспортних пригод. Саме тому слідча і судова практика свідчать про те, що ефективне вирішення завдань, визначених кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством є можливим тільки в результаті вдосконалення попереджувальних процедур, запропонованих стосовно окремих видів або груп злочинів з урахуванням основних принципів та загальних положень теорії профілактики злочинів. Необхідно поглиблене подальше дослідження основних кримінологічних проблем забезпечення цієї діяльності, здатне розширити теоретичну та практичну базу розроблення окремих методик профілактики, що особливо актуально, коли йдеться про такі доволі непоширені злочини, як катастрофи і аварії на залізничному транспорті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З цілої низки праць як вітчизняних так і закордонних вчених, серед яких: Ю. В. Александров, О. М. Джужа, О. Г. Колб, І. М. Даньшин, О. М. Костенко, О. А. Герцензон та ін., видно, що основним напрямком у боротьбі зі злочинністю є попередження злочинів. Попередження злочинності взагалі сьогодні набуває нового змісту у зв'язку з орієнтацією суспільства на законність як основний принцип життєдіяльності. А окремо питання кримінологічної характеристики аварій та катастроф на залізничному транспорті практично не розглядалися у науковій літературі.

Постановка завдання. Метою статті є детальний аналіз окремих елементів кримінологічної характеристики катастроф і аварій на залізничному транспорті, вивчення детермінант даного виду злочину та побудова якісно нового алгоритму дій для розробки дієвої методики попередження аварій та катастроф на залізничному транспорті.

Виклад основного матеріалу дослідження. В даний час транспорт це одна з ключових галузей економіки будь-якої держави, і України зокрема. Його функціонування забезпечує об'єднання усіх галузей суспільного виробництва в єдиний економічний механізм. В економіці України транспорт займає особливе місце, що зумовлено вигідним

географічним положенням нашої країни в євразійському регіоні. Через Україну проходять торговельні та транспортні шляхи міжнародного значення. Залізниці, з'єднуючи економічні регіони між собою, мають важливе значення для життя всієї країни. Протягом всього періоду проведення в країні економічних перетворень залізниці працюють стабільно, для багатьох регіонів вони є практично єдиними транспортними комунікаціями. Перевезення в Україні виконують 6 залізниць – Донецька, Львівська, Одеська, Південна, Південно-Західна та Придніпровська, в складі яких функціонує 1552 станції, 458 лінійних підприємств. Загальна протяжність залізничної мережі України складає 22.5 тис. км. [2, с. 6]. Але оскільки розвиток транспорту супроводжується не тільки позитивним ефектом, а й негативними наслідками, які виражаються у високому рівні аварійності транспортних засобів та транспортних пригод, а слідча і судова практика свідчать про те, що ефективне вирішення завдань, визначених кримінальним і кримінально-процесуальним законодавством є можливим тільки в результаті вдосконалення попереджувальних процедур, запропонованих стосовно окремих видів або груп злочинів з урахуванням основних принципів та загальних положень теорії профілактики злочинів, нам необхідне поглиблене дослідження основних кримінологічних проблем забезпечення цієї діяльності, здатне розширити теоретичну та практичну базу розроблення окремих методик профілактики, що особливо актуально, коли йдеться про такі злочини, як катастрофи і аварії на залізничному транспорті.

Із початку процесу формування загальної теорії попередження злочинності відчувалася необхідність надання певної системи узагальнених відомостей про найбільш виразні ознаки певного виду злочинів, що має передувати безпосередньо розробленню комплексів методичних рекомендацій стосовно організації та впровадження профілактичного впливу [4, с. 12-13]. На різних етапах становлення цієї наукової парадигми кримінологи вирішували це завдання по-різному.

На підставі аналізу й узагальнення різних методологічних підходів до визначення вихідних засад побудови системи попередження окремого виду або групи злочинів переважна більшість науковців схиляється до думки, що її основою є кримінологічна характеристика злочину [5, с. 201].

Тільки кримінологічна характеристика, на відміну від кримінально-правової або криміналістичної характеристик, найбільш повно враховує типові відомості про особу злочинця та жертву злочинного посягання, використовувані злочинні механізми тощо, які мають принципове значення з точки зору організації попередження злочинів даного виду, встановлення та викриття винних осіб.

Кримінологічна характеристика – це вихідний етап організації процесу розроблення та реалізації заходів попередження злочинів. Якщо розглядати останню як цілісну систему, то кримінологічна характеристика є однією з її складових частин, а іншою є розроблення та реалізація попереджувальних заходів.

Конкретний зміст кримінологічної характеристики полягає у виявленні всіх ознак, які складають у своїй сукупності та взаємозв'язку її структуру. Тут можна виділити наступні групи елементів: кримінологічно значимі ознаки злочину; дані, що характеризують кримінологічну ситуацію вчинення злочину; ознаки, що визначають специфіку діяльності із попередження злочинів.

До першої групи належать: дані про предмет злочинного посягання, дані про особу злочинця, мотив та мету злочину; дані про особу потерпілого. До другої: статистична розповсюдженість злочинів; дані про соціальні умови (обстановку) злочину (соціально-

політична; соціально-економічна; час; географія; соціальне середовище тощо). До третьої: причини злочинів: наслідки злочинів; механізм злочину; обставини, що сприяють злочинам [6, с. 213]. Тож, відповідно до цієї схеми дослідимо окремі елементи кримінологічної характеристики аварій і катастроф на залізничному транспорті.

Способи вчинення аварій і катастроф на залізничному транспорті доволі різноманітні. Вони можуть бути як кваліфіковані так і некваліфіковані.

Так нещодавно, а саме 22 серпня 2014 року о 06:04, вагони з нафтою зійшли із рейок сталося загоряння 11 цистерн та розлив нафти. Загалом у складі вантажного поїзда №1468 було 35 цистерн із вантажем. Вантаж прямував зі станції Дрогобич Львівської залізниці на станцію Кагамлицька Південної залізниці.

На дільниці обслуговування лінійного відділу на станції Івано-Франківськ УМВС України на Львівській залізниці у березні 2014 року, а саме у оборотному депо на станції Івано-Франківськ дизель-поїзд самовільно зрушив з місця при заправці і став рухатись у сторону жилого масиву. При цьому зніс тупиковий відбійник, бетонний паркан депо та в'їхав у приватний житловий будинок пошкодивши стіну. Причиною пригоди стала халатність машиніста і його помічника, які понадіявшись один на одного залишили без нагляду заведений дизель-поїзд, а старіння деталей, вузлів та механізмів зробило свою роботу та спровокувало рух поїзда.

Влітку 2012 року на Калуському напрямку (дільниця обслуговування лінійного відділу на станції Івано-Франківськ) згорів дизель-поїзд Івано-Франківськ – Стрий, пожежу спричинив витік масла на гарячий колектор. Неодноразово загоряння відбувались і від тополиного пуху, який збирається на днищі дизельних поїздів, налипає на мазут і займається від іскри при тормозінні рухомого складу. Причиною є та ж сама халатність працівників залізниці по дотриманню санітарних вимог і чистоти рухомого складу.

Децю раніше на тій самій дільниці обслуговування на станції Хриплин, на стріліці при переході на другу колію зійшли з рейок чотири грузові вагони, причиною стало розширення рельс при сильній жарі. І це тільки окремі приклади сумної статистики, які на щастя не потягнули за собою значних людських жертв, таких для прикладу як залізнична катастрофа під Уфою. Це найбільша в історії Росії та СРСР залізнична катастрофа, яка сталася 4 червня 1989 року в Іглінському районі Башкирської АРСР в 11 км від міста Аша Челябінської області на перегоні Аша-Улу-Теляк. В момент зустрічі двох пасажирських потягів (№211 «Новосибірськ-Адлер» та №212 «Адлер-Новосибірськ») стався потужний вибух хмари легких вуглеводнів, що утворилася в результаті аварії на трубопроводі «Сибір-Урал-Поволжя». Загинули 575 осіб, 181 з них – діти, поранені більше 623.

Вибух великого обсягу газу, розподіленого в просторі, мав характер об'ємного вибуху. Потужність вибуху була оцінена в 250-300 тонн тринітролуолу. За іншими оцінками, потужність об'ємного вибуху могла доходити до 12 кілотонн, що можна порівняти з потужністю ядерного вибуху в Хіросімі (16 кілотонн). Є данні, що вибух викликав спрацьовування сигналу тривоги системи протиповітряної оборони північноамериканського континенту (НОРАД) [3, с. 9].

Такі аварії, спричинені порушенням експлуатації технічних об'єктів, за своїми масштабами почали набувати катастрофічного характеру, вже в 20-х., 30-х роках ХХ ст. Вплив цих аварій деколи переходить кордони держав і охоплює цілі регіони. Несприятлива екологічна обстановка, викликана цими аваріями, може зберігатися від

декількох днів до багатьох років. Ліквідація наслідків таких аварій потребує великих коштів та залучення багатьох спеціалістів.

Тому будь-який транспортний засіб – це джерело підвищеної небезпеки. Людина, що скористалась послугами транспортного засобу, знаходиться в зоні підвищеної небезпеки. Це зумовлюється можливістю ДТП, катастрофами та аваріями поїздів, літаків, морських та річкових транспортних засобів, травмами при посадці чи виході з транспортних засобів або під час їх руху [2, с. 87].

Детермінантами катастроф і аварій на залізничному транспорті є: порушення вимог технічної експлуатації колійного господарства та правил безпеки при транспортуванні вантажів; дії зовнішніх факторів – у зонах стихійних лих, техногенних катастроф на підприємствах газової та нафтової промисловості, вибухів, пожеж тощо; неправильні дії (бездіяльність) локомотивних бригад та чергового персоналу станції; зіткнення з перешкодами (машини, люди, тварини); терористичні акти.

Понад 40,0% залізничних аварій пов'язані з діями або бездіяльністю шляхових працівників. Особливу небезпеку несуть аварійні ситуації при перевезеннях РР та СДОР. Ці аварії можуть призвести до небезпечного опромінення людей та радіоактивного забруднення довкілля, а при впливі СДОР – до гострого отруєння людей та хімічного забруднення повітря, ґрунту, об'єктів колійного господарства та прилеглих населених пунктів.

Актуальним у кримінологічній науці залишається питання щодо особистості злочинця. Всебічний підхід до оцінки особи, яка вчинила злочин, необхідний не тільки для об'єктивного розслідування кримінального провадження і визначення найбільш доцільних заходів впливу на винного, а й для виявлення та усунення причин та умов злочину, а також правильного вибору заходів для його перевиховання.

Особі злочинця притаманна система ознак, властивостей, рис, які визначають її як людину, що вчинила злочин. Будучи різновидом особи взагалі, особа злочинця має загальні ознаки, а також властиві лише особі злочинця специфічні ознаки, що визначають і відображають характер і ступінь її суспільної небезпечності. Якщо повернутися до питання суб'єкта злочину то нагадаємо собі, що ним може бути, як працівник залізничного транспорту так і стороння особа в залежності від конкретної ситуації. Виходячи із вказаного проведемо кримінологічний аналіз особи злочинця на залізничному транспорті під час аварій чи катастроф виходячи із соціально-демографічних та соціально-психологічних ознак.

Соціально-демографічні ознаки особи злочинця на залізничному транспорті під час аварій чи катастроф охоплюють: стать, вік, місце народження, проживання та громадянство.

За ознакою статі, собою злочинця можуть бути як чоловіки так і жінки у співвідношенні 1/1 якщо це стороння особа, та 2/1 якщо це працівник залізничного транспорту. Так це може бути машиніст при наїзді на сторонні предмети, що спричинило тяжкі чи неповоротні наслідки, черговий інженер електростанції, лінійний електромонтер, працівник служби електрифікації керування залізниці, член ремонтної бригади, працівник служби шляхів - при пошкодженні пристроїв енергозберігання залізниці.

Ознака віку нерозривно пов'язана з ознакою суб'єкта конкретного злочину, якщо мова йде про працівника залізничного транспорту, то у такому випадку мова ведеться про осіб які закінчили відповідні вищі чи середні навчальні заклади і отримали відповідний кваліфікаційний рівень при цьому досягли 18 річного віку. Інша ситуація якщо такі особи

проходять виробничу практику за фахом тоді вік таких осіб може бути знижений. Якщо виходити з того, що суб'єктом може бути будь-яка стороння особа, то в залежності від мети та мотивів (напр.: з хуліганських мотивів) це досягнення особою мінімального віку кримінальної відповідальності – 14 років. Що ж стосується максимальної межі віку особи злочинця, то це до досягнення працівником залізничного транспорту пенсійного віку і якщо це постороння особа, то це необмежений вік.

Така ознака особи злочинця, як місце народження, проживання та громадянство у межах нашого питання стосуватиметься виключно інших осіб, які не є працівниками залізничного транспорту. Аварія чи катастрофа трапляється на певній території і якщо у її спричиненні винна конкретна особа, а не явища природи то таку особу злочинця, можна припустити, потрібно шукати із числа жителів чи уродженців які тривалий час проживали на території на якій трапилась аварія чи катастрофа, так як саме такі особи добре володіють місцевістю. Якщо вести мову про катастрофи чи аварії в результаті терористичного акту, що нажаль часто останнім часом спостерігається на сході нашої країни, то слід розглянути версію, що особа злочинця є громадянином іншої держави, яка на законних чи не законних підставах перебуває на території України. У свою чергу така ознака, як громадянство, підкаже які заходи кримінально-правового впливу потрібно застосовувати до таких осіб.

Із наведених прикладів видно, що соціально-демографічні ознаки дають істотну інформацію про особу злочинця, котра може бути використана при розслідуванні аварій та катастроф на залізничному транспорті, зокрема у частині встановлення винних осіб.

Соціально-психологічні характеристики охоплюють наступні особливості особи злочинця, такі як інтелектуальна, емоційна та вольова.

Інтелектуальна ознака осіб які вчиняють злочини на залізничному транспорті в результаті чого може настати аварія чи катастрофа характеризується високим рівнем розумового розвитку, високим обсягом знань у відповідній сфері, стійким життєвим чи професійним досвідом, різноманітністю інтересів, на відміну від осіб які вчиняють наприклад насильницькі злочини.

Якщо буде встановлено конкретній спосіб вчинення злочину для якого потрібні навички чи спеціальні знання, то особу злочинця слід шукати у списках колишніх працівників залізничного транспорту або колишніх чи теперішніх студентів тих навчальних закладів де можна здобути такі навички.

За емоційною ознакою, особам які вчиняють такого роду злочини притаманні стриманість, обдуманість вчинків, не агресивність, аналізованість вчинюваних дій. В свідомості особи можуть мати місце психічні відхилення поєднані із соціально-психологічною деформацією особистості.

Згідно вольових характеристик особи, які вчиняють аварію чи катастрофу на залізничному транспорті володіють вмінням свідомо регулювати свою поведінку, здатні аналізувати та приймати рішення, виконувати їх, досягати поставленої мети.

Особливе місце у кримінологічній характеристиці аварій і катастроф на залізничному транспорті відводиться і віктимній поведінці потенційних жертв. Велике значення при аваріях має психологічний чинник, зокрема емоційний стрес. Для пасажирів зовсім не підготовлених та необізнаних з обставинами можливих аварій, цей чинник відіграє негативну роль. Люди, які підготовлені, знають про можливі аварійні ситуації, а також про те, що робити при їх виникненні, скоять менше помилок під час дійсної аварійної ситуації, що може врятувати їм життя. А дотримання правил безпеки як

пасажирами і машиністами, так і пішоходами значно зменшує ризик потрапляння в надзвичайні ситуації.

Висновки. Таким чином на основі узагальнення наукових розробок у напрямку профілактики та попередження аварій і катастроф на залізничному транспорті варто сформулювати наступні висновки:

1. Кримінологічна характеристика катастроф і аварій на залізничному транспорті є перевтіленням їх кримінологічного аналізу, організованим в інформаційну форму, а також складовою частиною відповідної системи організації попередження, її першим і визначальним структурним елементом, вихідною теоретичною й інформаційною базою для розроблення окремих методичних комплексів рекомендацій. Вона сприяє правильному визначенню ефективних попереджувальних напрямків, методів, прийомів і засобів впливу.
2. Кримінологічна характеристика не містить рекомендацій з організації та здійснення попередження злочинів даного виду. Вона надає для їх розроблення необхідний інформаційний матеріал – відомості про кримінологічно значимі ознаки та умови катастроф та аварій на залізничному транспорті.
3. Кримінологічна характеристика катастроф та аварій на залізничному транспорті – це інтегрована єдність різних груп відомостей, до яких належать: дані про предмет злочинного посягання, про особу злочинця та потерпілих, мотив та мету злочину; статистичну розповсюдженість злочинів, їх географію, причини та наслідки; обстановку злочину, час, місце, оточуюче середовище, механізм та обставини, що сприяють вчиненню даних злочинів.
4. Інформаційну базу кримінологічної характеристики складають результати вивчення та аналізу судово-слідчої практики. Її перспективність та прикладний характер зумовлені статистичними розрахунками частоти поширення певних елементів характеристики, зв'язків та взаємозалежностей між структурними компонентами.

Формування кримінологічної характеристики сприяє як розробленню відповідної методики попередження аварій та катастроф на залізничному транспорті, так і подальшому вдосконаленню судово-слідчої практики.

Список використаних джерел

1. Гайченко В. А. Основи безпеки життєдіяльності. Підручник. / В. А. Гайченко. – К.: МАУП – 2006. – 440с.
2. Гіжевський В. К. Правове регулювання транспортною системою України / Гіжевський В. К., Мілашевич А. В. // Науково-практичне видання. – К., 2000. – 141 с.
3. Железняков А. Взрыв, который был виден из космоса / Секретные материалы, № 13(140), июнь 2004 г., – С. 8–9.
4. Звирбуль В. К. Теоретические основы предупреждения преступности / В. К. Звирбуль, В. В. Клочков, Г. М. Миньковский // Кримінологічне дослідження. – М.: Юрид. лит., 1977. – 255 с.
5. Корнієнко М. В. Курс кримінології. Особлива частина / М. В. Корнієнко, В. Б. Романюк, І. М. Мельник // за заг. редакцією О. М. Джузі; Підручник: У 2 кн. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.

6. Криминология: Учебник / Под ред. акад. В.Н. Кудрявцева, проф. В. Е. Эминова. – М.: Юрист, 1995. – 512 с.

Савьюк А. В., Олийнык К. А. Криминологическая характеристика катастроф и аварий на железнодорожном транспорте

В статье проводится анализ катастроф и аварий на железнодорожном транспорте за последний период времени и детально рассматриваются отдельные элементы криминологической характеристики преступления. Сделан акцент на формировании криминологической характеристики данного вида преступлений, которая является основой для разработки соответствующей методики предупреждения аварий и катастроф на железнодорожном транспорте.

Ключевые слова: криминологическая характеристика, авария, катастрофа, железнодорожный транспорт, транспортные перевозки, следственно-судебная практика.

Savjuk O. V., Oliynik K. A. Description criminology of catastrophes and failures is on the railway transport

In the article conducted analysis of catastrophes and failures on a railway transport for last period and the separate elements of description of criminology of crime are in detail examined. An accent is done on forming of description of criminology of this type of crimes, which is subsoil for development of the proper method of warning of failures and catastrophes on a railway transport.

Key words: description of criminology, failure, catastrophe, railway transport, transport transportations, slidche-judicial practice.

УДК 343.8

Якименко Лариса Григорівна

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНІ ЗАХОДИ ПЕРЕКРИТТЯ КАНАЛІВ ПОТРАПЛЯННЯ ЗАБОРОНЕНИХ ПРЕДМЕТІВ, РЕЧЕЙ ТА РЕЧОВИН В УСТАНОВИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧІ ІЗОЛЯТОРИ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті автором розглядаються загальносоціальні заходи перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори Державної пенітенціарної служби України.

Ключові слова: *загальносоціальні заходи, перекриття каналів, заборонені предмети, речі та речовини, установи виконання покарань, слідчі ізолятори, Державна пенітенціарна служба України.*

Постановка проблеми. З метою підтримання належного правопорядку та законності в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах керівництвом Державної пенітенціарної служби (ДПтС) України вживаються загальносоціальні заходи, які спрямовані на перекриття каналів проникнення до них заборонених предметів, речей та речовин, їх виявлення та вилучення, що відповідають вимогам кримінально-виконавчого кодексу України [5].

Основними напрямками такої діяльності є: здійснення оперативно-розшукових заходів; виховна та соціально-психологічна робота з персоналом ДПтС України; проведення індивідуально-профілактичної, соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, схильними до вживання наркотичних засобів та алкогольних напоїв, зберігання та виготовлення заборонених предметів; забезпечення надійної охорони об'єктів, перепусткового режиму в виправних колоніях, здійснення модернізації інженерно-технічного їх оснащення [7, с. 315].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям написання статті стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених у галузі адміністративного, кримінального, кримінально-виконавчого права та криминології, зокрема Г. А. Аванесова, Ю. М. Антоняна, Ю. В. Бауліна, О. М. Бандурки, І. Г. Богатирьова, В. В. Василевича, В. В. Голіни, О. М. Джужі, В. М. Дрьоміна, Т. А. Денисової, В. П. Ємельянова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, О. Г. Кальмана, Р. А. Калюжного, В. Є. Квашиса, А. В. Кирилюка, О. М. Костенка, Л. Г. Крахмальника, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, С. Ю. Лукашевича, М. І. Мельника, П. П. Михайленка, В. О. Навроцького, Д. Й. Никифорчука, В. І. Осадчого, Р. М. Підвисоцького, М. С. Пузирьова, В. К. Сауляка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація, О. Г. Ткаченка, П. Л. Фріса, С. І. Халимона, Ю. С. Шемшученка, В. І. Шакуна та ін.

Вказані науковці зробили вагомий внесок у теорію і практику протидії злочинам та порушенням режиму в установах виконання покарань, але важливі питання специфіки перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори ДПтС України розглядалися фрагментарно і переважно в межах загальних видів злочинів кримінальної спрямованості.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття загальносоціальних заходів перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори ДПтС України. Зазначимо, що вивчення проблем, пов'язаних із перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори ДПтС України потребують проведення комплексних наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи той факт, що запобіжний вплив на причини й умови вчинення злочину можуть чинити не тільки заходи, спеціально на це спрямовані, а й ті, що мають інші цілі, але посередньо чинять вплив на її детермінанти, загальносоціальні заходи перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори за ознакою цільового призначення можна поділити за визначенням А. П. Закалюка на:

- цільові, або спеціально-кримінологічні, що мають спеціальну мету запобігання злочинності;
- загальносоціальні, здійснення яких спрямовується на вирішення інших соціальних потреб, але побічно мають ефект і щодо запобігання злочинності [2, с. 117].

Більш класичний підхід у кримінологічній науці полягає в тому, що загальним для кримінологів є виділення трьох основних складових системи запобігання злочинам: загальне запобігання (загальносоціальний рівень), спеціально-кримінологічне запобігання (спеціальний рівень) та індивідуальне запобігання (індивідуальний рівень) [6, с. 95].

Зокрема, російські дослідники службових злочинів, що вчиняються співробітниками установ виконання покарань (а це виступає суттєвою детермінантою налагодження каналів надходження до засуджених заборонених предметів тощо. – Л. Г.), зазначають, що загальносоціальне запобігання злочинам в установах виконання покарань слід розглядати як соціально-правову діяльність, що проводиться в масштабі всієї країни державними і громадськими органами, а також правозахисними організаціями та окремими громадянами, з метою усунення і нейтралізації причин і умов злочинної поведінки і здійснення комплексного профілактичного впливу на осіб, схильних до вчинення злочинів [1, с. 561].

Таким чином, загальносоціальні заходи перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори – це специфічна сфера профілактичної діяльності, що проводиться в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів оперативними підрозділами з метою правового та соціального впливу на конкретних осіб.

Слід зазначити, що деякі вчені виділяють в ряду загальноприйнятих загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального рівнів перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори ще й регіональний рівень.

Коли ж ідеться про загальносоціальний рівень перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори, то засобом їх диференціації служить своєрідна класифікація заходів профілактики, її видів і форм щодо відповідного виду діяльності: на рівні суспільства (вищий рівень), на рівні соціальних груп і колективів (середній рівень) і на індивідуальному рівні (нижчий рівень).

Залежно від характеру соціальної детермінації перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі

ізолятори, заходи профілактичного впливу поділяються на загальні та спеціальні (кримінологічні). Різниця між ними полягає в тому, що перші спрямовані на позитивний розвиток всієї соціально-економічної системи, і цим сприяють скороченню злочинності, тоді як другі безпосередньо впливають на причини та умови, що зумовлюють наявний стан злочинності та окремих її виявів в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах.

Ми вважаємо, що об'єктивні основи успішної профілактики перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин закладені в самій природі функціонування установ виконання покарань та слідчих ізоляторах. Поступальна їх модернізація та оптимізація до вимог міжнародних стандартів закономірно ведуть до такого розвитку соціальних відносин, який означає перемогу нового, прогресивного, усталеного в результаті подолання протиріч зі старим, відживаючим.

Саме це, насамперед, сприяє послідовному усуненню з різних сфер суспільства явищ (факторів), які виступають за певних умов як різнопорядкові причини (і джерела) антисуспільних проявів. У цих умовах той чи інший напрям соціальної профілактики (наприклад, профілактика антисуспільної поведінки) можна розглядати як один із видів внутрішньо єдиної діяльності суспільства, що має на меті недопущення порушень соціальних норм, у тому числі моральних, правових тощо.

Тому в реальній дійсності соціальна профілактика виступає як вельми складна система, зміст якої складає безліч різних елементів. Ці елементи, що складаються в блоки, утворюють відповідні напрями профілактичної діяльності. Зазвичай виділяються два основні напрями: моральна профілактика і правова профілактика. Їх тісний взаємозв'язок є очевидним.

Що стосується моральної профілактики, то вона спрямована проти тих явищ соціального життя, які детермінують порушення норм моралі, з іншого боку, така профілактика виступає як один із засобів правильної соціальної орієнтації членів суспільства, вірного морального компаса і стимулу поведінки. Профілактична функція цієї діяльності реалізується за допомогою утвердження моральних принципів, приписів і оцінок, що моделюють певний тип оцінок людей і ставлять під контроль суспільної моралі прагнення, мотиви і спрямованість кожного члена суспільства. Основними цілями і завданнями моральної профілактики є: формування у членів суспільства моральної здатності до саморегуляції, правильного засвоєння норм моралі, неухильного дотримання цих норм у своїх поведінкових вчинках і діях [3, с. 14-15]. Моральна профілактика є умовою успішної профілактики антисуспільної поведінки.

Правова профілактика, спрямована на недопущення різних правопорушень, будь-яких норм права. Цим і визначається її соціальна цінність. Будучи обумовленою потребами боротьби з правопорушеннями та впорядкування правоохоронної діяльності в цілому, правова профілактика відіграє істотну роль у житті суспільства. Тут, по суті, можна говорити не тільки про профілактичну, а й про правоохоронну діяльність. Їх змістом є виявлення й усунення причин, що породжують правопорушення, тобто недопущення порушень норм права, виявлення та усунення правопорушень, боротьба з ними.

Залежно від того, проти яких правопорушень спрямовані профілактичні заходи, можна виділяти і лінії профілактики: цивільних правопорушень, адміністративних, дисциплінарних тощо. Особливий різновид становить кримінально-правова (або

кримінальна) профілактика. Це, власне, і є профілактика злочинної поведінки. Особливим видом, однак, є кримінологічна профілактика.

Кримінально-правова профілактика включає наступні елементи: профілактика, здійснювана в рамках кримінального права, кримінально-процесуальна профілактика, криміналістична, кримінально-виконавча (пенітенціарна), кримінологічна. Основним елементом цієї системи є кримінологічна профілактика. Всі інші напрями профілактики, що належать до даної, так званої кримінальної сфери (наприклад, оперативно-розшукова профілактика), являють собою приватні (спеціальні) види попереджувальної діяльності і, як правило, входять у зміст або криміналістичної, або кримінально-процесуальної, або пенітенціарної профілактики. Іноді вони можуть мати і самостійне значення. Це визначається спеціальним призначенням роботи органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю.

Особливістю кримінально-правової профілактики є те, що вона спрямована безпосередньо на недопущення потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори, на виявлення та усунення причин і умов, обставин, що їм сприяють. Така профілактика здійснюється щодо осіб, які вчинили злочин або замах на нього, осіб, схильних до такого діяння в силу своєї антисуспільної поведінки, осіб, які потребують виправлення і ресоціалізації (засуджених). Тому в заходах кримінально-правової профілактики, порівняно із загальносоціальними, переважають елементи примусу. Звідси і масштаби цієї профілактики: вони порівняно обмежені, і, перш за все, застосуванням відповідних норм права.

Кримінологічна профілактика здійснюється у специфічній і відносно вузькій сфері суспільного життя – у галузі боротьби зі злочинністю. Але без «виходу» в широку соціальну сферу, без прояву своєї соціальної сутності така профілактика, як і будь-який інший різновид кримінально-правової профілактики, залишиться лише формою, позбавленою змісту. Кримінологічна профілактика, будучи складовою частиною загальносоціальної профілактики, органічно пов'язана з моральною і правовою профілактикою в широкому значенні слова. Інакше кажучи, вона пов'язана з профілактикою всіляких форм девіантної, в тому числі й антисуспільної поведінки.

Тому кримінологічна профілактика, належачи до сфери юридичної (оскільки пов'язана, насамперед, із правопорушеннями, особливо злочинами), і одночасно будучи за своїм змістом соціальною, виходить у сферу економіки, демографії, психології, педагогіки, соціології праці, сім'ї, побуту, у сферу таких юридичних наук, як цивільне і сімейне право, цивільний процес, трудове право тощо. Утворюється, таким чином, розгалужена, багатоаспектна і багаторівнева система профілактики. Але є вона саме кримінологічною, особливість якої визначається специфічним об'єктом впливу – злочинністю.

Щодо концепції кримінологічної профілактики висловлено чимало цікавих міркувань. Вжито небезуспішні спроби визначення предмета теорії такої профілактики. Але яка б проблема у зв'язку з цим не розглядалася, завжди йдеться про кримінологічну профілактику як найбільш активний, наступальний вид соціальної діяльності. Даний вид діяльності характеризується як цілісний процес профілактики, який має своє місце в соціальному житті суспільства.

При цьому особлива увага звертається саме на кримінологічні аспекти і сторони загальносоціальної профілактики, тобто на кримінологічні завдання, які вирішуються в

ході такої профілактики. Кримінологічну профілактику по праву називають соціальною профілактикою антисуспільної поведінки [4, с. 183].

Як вже зазначалося, органи і установи ДПтС України є соціальною організацією і як елемент соціуму вони зазнають усіх негативних недоліків, наявних у суспільстві. У цьому зв'язку слід зазначити, що не можна запобігти потраплянню заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори окремо, не здійснюючи аналогічні заходи в інших сферах суспільного життя та злочинності.

Тому для запобігання потраплянню заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори ключове значення мають великомасштабні загальнодержавні заходи, спрямовані на нейтралізацію, обмеження базисних, в першу чергу економічних, причин і умов, що детермінують вчинення таких правопорушень з боку засуджених і співробітників зазначених установ.

Саме даний підхід, на наш погляд, може визначити всі види і форми превенції, а також розглядати таке запобігання як цілісний, системний соціальний процес, всі ланки якого взаємопов'язані. Раніше, борючись зі злочинністю, суспільство ставило перед собою нездійсненну мету її викорінення; нині ми можемо говорити про те, що головною метою боротьби зі злочинністю є скорочення злочинності і стримування її на можливо мінімальному рівні, а також зміна структури злочинності.

До основних цілей сучасної концепції перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори ДПтС України можна віднести наступні:

а) усунення окремих і ослаблення дії всіх негативних факторів, що породжують потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори і сприяють їх вчиненню;

б) правовий, психологічний та педагогічний вплив на особу, схильну до пронесення в установи виконання покарань та слідчі ізолятори заборонених предметів, речей та речовин з метою профілактики та утримання її від подібної поведінки;

д) залякування й утримання від пронесення в установи виконання покарань та слідчі ізолятори заборонених предметів, речей та речовин шляхом загрози застосування заходів кримінально-правового примусу, його невідворотності.

Виходячи з даних цілей концепції, можна визначити, ефективно чи ні, вона може діяти в умовах сьогодення. На жаль, ми констатуємо, що перекриття каналів потрапляння заборонених предметів, речей та речовин в установи виконання покарань та слідчі ізолятори ДПтС України потребує впровадження законодавчих, матеріально-технічних і фінансових ресурсів.

Висновки. Таким чином, наведений комплекс загальносоціальних заходів необхідно постійно вдосконалювати, запроваджуючи здобутки передового як вітчизняного, так і міжнародного пенітенціарного досвіду у практичну діяльність установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДПтС України.

Список використаних джерел

1. Еремкин М. П. Предупреждение служебных преступлений в ИУ / М. П. Еремкин // Пенитенциарная криминология: учебник / под ред. Ю. М. Антоняна, А. Я. Гришко, А. П. Фильченко. – Рязань: Академия права и управления Федеральной службы исполнения наказаний, 2009. – С. 560–566.

2. Закалюк А. П. Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: Наук.-практ. посібник / А. А. Бова, В. І. Женунтій, А. П. Закалюк та ін.; За заг. ред. А. П. Закалюка. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 296 с.
3. Игошев К. Е. Социальные аспекты предупреждения правонарушений / К. Е. Игошев, И. В. Шрамов. – М.: Юрид. лит., 1980. – 175 с.
4. Криминология / под ред. В. Н. Бурлакова, Н. М. Кропачева. – СПб.: Санкт-Петербургский государственный университет, Питер, 2002. – 554 с.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 лип. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1129-15>.
6. Криминологія. Загальна та Особлива частини: підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / І. М. Даньшин, В. В. Голина, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд; за ред. проф. І. М. Даньшина. – Х.: Право, 2003. – 352 с.
7. Якименко Л. Г. Обґрунтування актуальності дослідження запобігання проникненню заборонених предметів до установ виконання покарань / М. С. Пузирьов, Л. Г. Якименко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 315–321.

Якименко Л. Г. Общесоциальные меры перекрытия каналов попадания запрещенных предметов, вещей и веществ в учреждения исполнения наказаний и следственные изоляторы государственной пенитенциарной службы Украины

В статье автором рассматриваются общесоциальные меры перекрытия каналов проникновения запрещенных предметов, вещей и веществ в учреждения исполнения наказаний и следственные изоляторы Государственной пенитенциарной службы Украины.

Ключевые слова: общесоциальные меры, перекрытие каналов, запрещенные предметы, вещи и вещества, учреждения исполнения наказаний, следственные изоляторы, Государственная пенитенциарная служба Украины.

Yakymenko L. G. general social measures blocking the channels entering the prohibited items, objects and substances in the penal institutions and detention facilities the State Penitentiary Service of Ukraine

In this article the author discusses general social activities concerning overlapping channels hitting the prohibited items, goods and materials in penitentiary institutions and remand prisons of the State Penitentiary Service of Ukraine.

Key words: general social activities, overlapping channels, prohibited items, goods and materials, penitentiary institutions, remand prisons, the State Penitentiary Service of Ukraine.

УДК 343.14

Саїв Олег Сергійович

МОДЕЛІ ТА КОНЦЕПЦІЇ ПОНЯТТЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена дослідженню моделей і концепцій поняття доказів у кримінальному провадженні. На основі результатів аналізу моделей і концепцій поняття доказів у кримінальному провадженні формулюється сучасна концепція даної категорії.

Ключові слова: докази, поняття доказів, моделі поняття доказів, концепції поняття доказів.

Постановка проблеми. Специфіка кримінально-процесуальної діяльності не могла не відобразитися на виробленні у теорії кримінального процесу поняття «доказ». Якщо, наприклад, у логіці за допомогою доказів (системи умовиводів) виводиться нове положення, підтверджується або спростовується висунута теза, то у кримінальному процесі доказ являє собою засіб встановлення і доказування обставин вчиненого діяння, що мають значення для правильного вирішення кримінального провадження. Таке особливе становище доказу у кримінальному провадженні не спростило, а, навпаки, багато у чому ускладнило формування його науково-обґрунтованого поняття. Із цієї проблеми в юридичній літературі наведена значна кількість поглядів і пропозицій, до висловлення яких вчених нерідко спонукали політичні події, які відбувалися в країні. Проте, поняття доказу, як кримінально-процесуальної категорії, не може знаходитися у залежності від будь-якої політичної кон'юнктури і поглядів політичних діячів. Воно повинно визначатися метою кримінального процесу та його загальними засадами, які забезпечують досягнення істини і постановлення законного та обґрунтованого рішення у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню моделей і концепцій поняття доказів у кримінальному провадженні присвячені праці П. П. Андрушка, В. П. Гмирка, Н. А. Громова, С. А. Зайцевої, Н. М. Кіпніса, Є. Г. Коваленка, С. М. Стахівського, О. С. Степанова, М. М. Стоянова, М. Є. Шумила.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження моделей і концепцій поняття доказів у кримінальному провадженні та формулювання на основі результатів їх аналізу сучасної концепції даної наукової категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відзначає С. М. Стахівський, «поняття доказів відноситься до числа фундаментальних категорій у кримінальному процесі, адже від правильного розуміння цього поняття залежить і напрям пошуку доказів, і вміння їх використовувати у процесі встановлення істини» [17, с. 139]. Тому поняття доказів підлягає дослідженню та науковому обґрунтуванню в якості однієї з основних, вихідних категорій як у теорії кримінального процесу, так і практичній діяльності органів досудового розслідування та судів.

Визначення поняття доказів на сьогодні узагальнені в межах моделей і концепцій,

які пропонуються в юридичній літературі. Одну із найбільш вдалих спроб такого узагальнення зробив Ю.К. Орлов, який виділив п'ять таких моделей (концепцій): 1) донаукову (архаїчну); 2) подвійну; 3) логічну; 4) інформаційну; 5) змішану (синтезовану) [12, с. 35-36]. Поділяючи позицію про різноманітність існуючих моделей і концепцій, М. М. Стоянов вказує, що «наукова суперечка між представниками зазначених моделей та концепцій поняття доказів в основному зводиться до проблеми визначення в понятті доказів їх внутрішньої структури, що об'єктивно складається зі змісту і процесуальної форми. Вчені не могли дійти згоди і полемізували з таких питань: чи є змістом доказів відомості про факти або самі факти; яке значення відомостей про факти; чи є різниця між категоріями «фактичні дані», «будь-які відомості» і «відомості про факти»; що становить процесуальна форма доказів; чи існує розходження між процесуальною формою і джерелами відомостей про факти і т. ін.» [18, с. 23]. Наявність цих та інших спірних питань, пов'язаних із визначенням поняття доказів, нерідко призводить до різного тлумачення сутності доказів.

Вирішенню завдання щодо визначення поняття доказів сприяє аналіз існуючих на сьогодні моделей і концепцій поняття доказів.

Однією з них є донаукова (архаїчна) концепція поняття доказів, яка сформувалася у вітчизняній теорії кримінального процесу ще у XIX столітті та у подальшому поділялася низкою радянських вчених. Так, російський дореволюційний юрист Л. В. Владимиров вважав доказом «будь-який факт, що має призначенням викликати у суді переконання про існування чи неіснування певної обставини, що становить предмет судового дослідження» [2, с. 133]. Схожу позицію займав А. Я. Вишинський, на думку якого «судові докази – це звичайні факти, ті самі явища, які відбуваються у житті, ті самі речі, ті самі люди, ті самі дії людей. Судовими доказами вони є лише остільки, оскільки входять в орбіту судового процесу, стають засобом для встановлення обставин, які цікавлять суд і слідство, для вирішення питань, які цікавлять суд і слідство» [3, с. 146]. Таким чином, прихильники донаукової (архаїчної) концепції не надавали значення такому атрибуту доказів як процесуальна форма. Крім того, вони не акцентували увагу і на те, що може викликати у суду переконання в існуванні факту, який ляже в обґрунтування судового рішення, – фактичні дані про обставини вчиненого злочину або вдало сформульований стороною умовивід про обставини кримінального провадження.

Існування донаукової (архаїчної) концепції поняття доказів зумовлювалося відсутністю визначення поняття доказів у Статуті кримінального судочинства 1864 року, в якому лише вказувалися способи їх збирання: огляд та освідування (ст. ст. 351 і 352), освідування обвинуваченого, що страждав психічними розладами (ст. 353), обшук і виїмка в будинках (ст. ст. 357 – 370), допит обвинуваченого (ст. ст. 398 – 414), виклик і допит свідка (ст. ст. 333 – 353) [21].

Подвійна концепція виникла у 40-х роках XX століття та протягом тривалого часу була пріоритетною у нашій країні. Відповідно до подвійної концепції, поняття доказів має два значення: 1) факти, на основі яких встановлюється наявність злочину або його відсутність, винуватість або невинуватість особи у вчиненні діяння, інші обставини кримінального провадження; 2) джерела (за термінологією окремих авторів – засоби доказування), з яких органи досудового розслідування і суд такі факти отримують, – показання свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, висновки експертів тощо. Творцем цієї концепції був М. С. Строгович, який відзначає, що «докази – це, по-перше, факти, на основі яких встановлюється злочин або його відсутність, винність або

невинність певної особи в його скоєнні та інші обставини справи, від яких залежить ступінь відповідальності цієї особи. По-друге, доказами є ті передбачені законом джерела, з яких слідство і суд отримують відомості про факти, що мають значення для справи і за допомогою яких вони ці факти встановлюють» [19, с. 288-289].

Виникнення подвійної концепції поняття доказів значною мірою було зумовлене позицією законодавця, оскільки у ст. 58 КПК УСРР 1922 року лише вказувалося, що «доказами є показання свідків, висновки експертів, речові докази, протоколи оглядів та інші писані документи та особисті пояснення обвинуваченого» [10]. Подвійна концепція поняття доказів, як вказує М. Є. Шумило, «сформувалася в умовах конкретної політико-правової ситуації, де домінувала марксистсько-ленінська теорія пізнання, яка фактично була наріжним каменем методологічного фундаменту наукових досліджень у галузі теорії доказів» [23, с. 42].

Водночас, подвійність значення поняття «доказ» істотно ускладнювала дослідження проблем теорії доказування та породжувала неоднозначність використання доказів у практичній діяльності. У зв'язку з цим у ч. 1 ст. 16 Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік вперше в історії вітчизняного кримінально-процесуального законодавства було сформульовано загальне поняття доказів у такій редакції: «доказами у кримінальній справі є всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи» [13]. Зміст цієї норми-дефініції був повністю відтворений у ст. 65 КПК УРСР 1960 р. [9], що поклало початок формуванню логічної моделі доказів. На думку С. А. Голунського, з прийняттям Основ кримінального судочинства 1958 року подвійне значення поняття доказів було усунуто: судові докази – це фактичні дані, а джерела таких даних доказами не виступають [6, с. 145]. Більш жорстку позицію відстоює М. А. Чельцов, який вказує, що «факти, з яких виводиться існування доказового факту, мають назву доказових фактів або доказів. Доказами виступають факти, обставини» [22, с. 137].

Таким чином, логічна модель визначає докази як факти об'єктивно існуючої моделі істини, тобто концентрується на логічному аспекті доказування, яке, по суті, зводиться до логічного процесу оперування фактами. Водночас, зведення доказування суто до оперування фактами-доказами як логічного процесу призводить до низки проблемних питань стосовно можливості органів досудового розслідування щодо виявлення і закріплення таких фактів, доцільності проведення їх перевірки та оцінки (оскільки вони виступають достовірно встановленими фактами-доказами) тощо.

Наявність вказаних вище недоліків логічної моделі поняття доказів призвело до появи нової концепції – інформаційної. Вказана концепція, як відзначає Ю. К. Орлов, «з'явилася під впливом кібернетичних ідей і теорій, у самий розпал «кібернетичного буму» і стала потужним поштовхом для інтенсивної розробки інформаційного аспекту доказування, максимального використання досягнень кібернетики у теорії доказів» [12, с. 37]. Творцем інформаційної концепції поняття доказів був В. Я. Дорохов, на думку якого до поняття доказів включаються не самі факти, а інформація про них та джерело їх отримання [7, с. 108]. Поділяючи таку точку зору, В. П. Бож'єв стверджує, що доказ виступає «єдністю передбачених законом джерел доказів (показання обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого тощо) і відомостей про факти, які в них містяться. Відомості є змістом доказів, формою яких, у свою чергу, є джерела» [20, с. 84].

Вчені, які є прихильниками інформаційної концепції доказів, пропонують відмовитися від термінів «фактичні дані», «відомості про факти» і сформулювати зміст судових доказів через науковий термін «інформація», поняттям якого поєднуються відомості (повідомлення) як продукція свідомості та ознаки, властивості, особливості матеріальних об'єктів (систем), оскільки поняття фактичних даних та інформації виступають тотожними [11, с. 87]. Виходячи з цього, В. В. Гевко стверджує, що докази – це просто інформація [4, с. 10], а М. В. Салтевський пропонує використати це положення у новому КПК України як таке, що відповідає сучасному розвитку кібернетики, інформатики та інформатизації всієї соціальної діяльності, у тому числі й правоохоронної, виклавши його у такій редакції: «Доказами у кримінальних справах є всяка (будь-яка) інформація, яка міститься (відображена) в матеріальних джерелах, що знаходяться у причинно-наслідковому зв'язку з обставинами, які є об'єктом доказування і які зібрані у порядку, що регламентується чинним Кодексом» [16, с. 65-66].

Таким чином, центральна ідея інформаційної концепції поняття доказів полягає у твердженні про те, що доказ виступає єдністю відомостей (інформації) та їх джерела (матеріального носія), тобто у поняття доказів включаються не власне факти, а відомості про них у сукупності з джерелами. В основу поняття покладена матерія, яка може бути виявлена, виявлена, зібрана, перевірена та оцінена. Таким чином, вказана концепція відповідає вимозі, згідно з якою ніякий доказ не має заздалегідь встановленої сили і має оцінюватися за внутрішнім переконанням слідчого, прокурора, судді. Проте, недоліком поняття доказів у межах інформаційної концепції доказів виступає ігнорування логічної сторони доказування та перебільшення значення інформаційної складової.

Якщо вести мову про змішану (синтезовану) концепцію поняття доказів, то прихильники цієї концепції визнають доказами, по-перше, факти, по-друге, відомості про факти, по-третє, джерела цих фактів. Як відзначає Ю. К. Орлов, «можна виділити два різновиди цієї концепції. У першому випадку таке поняття доказів виводиться з виділення інформаційного та логічного шляхів (сторін) доказування, для яких характерними є різні гносеологічні засоби доказування. Тому з інформаційної сторони доказом виступає єдність відомостей (інформації) та джерела (інформаційна модель), а з логічної – факти-аргументи (логічна модель доказів). Інша група авторів включає у зміст доказів і факти, і відомості про них» [12, с. 38].

У юридичній літературі, крім проаналізованих вище п'яти, виділяють також інші самостійні моделі та концепції поняття доказів. Так, М. М. Стоянов до їх числа відносить прагматичну та системну концепції поняття доказів [18, с. 23].

Що стосується прагматичної моделі поняття доказів, що автором цієї концепції виступає С. А. Пашин, на думку якого «доказами служать процесуально оформлені повідомлення, а також документи або інші предмети, які правомірно використовувати у судочинстві для встановлення фактів, що враховуються при постановленні процесуальних рішень, особливо вироків» [14, с. 315; 15, с. 10].

Проте в основі прагматичної моделі поняття доказів лежить спрощено-прагматичний підхід, оскільки повідомлення не можуть розглядатися в якості доказів взагалі, а документи або інші предмети можуть визнаватися доказами виключно у випадку дотримання процесуального порядку їх отримання та приєднання до матеріалів кримінального провадження.

Прихильником прагматичної моделі виступає В. П. Гмирко, який визначає процесуальні докази як сформовані за порядком, визначеним законом, і увібрані у

приписану ним відповідну процесуальну форму функціонування у доказовому провадженні усні та письмові повідомлення осіб, різні предмети, а також документи. При цьому він вводить поняття «склад доказу», в якому існує три блоки (підсистеми): 1) пізнавальний, до якого входять доказуваний (шуканий) факт, доказівний факт і висновок про зв'язок між ними; 2) інформаційний, до якого входять інформація про доказівні факти і процесуальні носії джерел інформації про них; 3) нормативний, до якого входять вимоги про належних учасників правовідносин із формування доказів, належна доказова дія, належна процедура її вчинення, належна процесуальна форма фігурування доказів у кримінальній справі та належна процесуальна форма введення доказів у кримінальну справу. При цьому вчений акцентує увагу на відсутності жодної практичної та наукової потреби зберігати у законі «загальне» поняття процесуальних доказів, так само і визначати у ньому вичерпний перелік їх видів, оскільки набагато важливішим є зафіксувати у правових нормах критерії недопустимості доказів і визначити зрозумілі процедури вирішення питань їх допуску [5, с. 104-105]. Проте одне не виключає іншого, оскільки у перспективі в нормах процесуального права може бути сформульоване як більш досконале загальне визначення поняття доказу, так і його основних гносеологічних, інформаційних та юридичних властивостей з фактичним закріпленням так званого «складу доказу», а також наведено й перелік видів доказів, який традиційно має бути вичерпним і пов'язуватися з різними видами процесуальних джерел доказів.

Розробником системи моделі поняття доказів є В. С. Балакшин, який розглядає поняття доказів як «єдність не двох, а трьох основних елементів: 1) відомостей про факти; 2) джерел відомостей про факти; 3) способів і порядку збирання, закріплення і перевірки відомостей про факти та їхніх джерел, причому не як просту сумативну єдність, а як систему їх самих і відносин, що виникають у зв'язку з цим» [1, с. 32].

Отже, системна модель поняття доказів дозволяє врахувати не лише інформаційну (відомості про факти) та матеріальну (джерела відомостей про факти) складові цього поняття, але й комунікативну (кримінально-процесуальні відносини щодо збирання, закріплення і перевірки відомостей про факти та їхніх джерел).

Наведені моделі (концепції) демонструють свого роду еволюцію поняття доказів та взяті за основу наукових досліджень. Проте, як свідчить аналіз моделей (концепцій) поняття доказів, більшість вчених, досліджуючи проблему поняття доказів, не зовсім коректні і не завжди логічно послідовні. Це, у свою чергу, породило масштабний плюралізм думок до визначення вказаного поняття. Так, І. І. Котюк вказує, що «поняття судового доказу тлумачиться надто широко, а саме як: будь-які факти, доказові факти; фактичні дані; єдність фактичних даних та їхніх процесуальних джерел; такі, що включаються до складу кримінальної справи процесуально оформлені повідомлення про факти; відомості про факти; відображувані свідомістю факти об'єктивної дійсності та відомості про них; єдність фактів, відомостей про них та їхніх процесуальних джерел; сліди злочину; різновид сигналу інформації тощо» [8, с. 277].

Крім того, аналіз наведених моделей і концепцій поняття доказів дозволяє стверджувати, що основною причиною розбіжностей поглядів на поняття доказів у сучасному кримінальному процесі виступає відсутність єдності думок щодо їх гносеологічної та правової природи. Для правильного розуміння доказу у кримінальній провадженні потрібно виходити з того, що будь-яка злочинна подія за законами відображення утворює сліди на матеріальних об'єктах речового походження та в пам'яті

людей як результат злочину. При цьому і сама подія, і її сліди виступають фактами об'єктивної дійсності.

Висновки. На сьогодні доцільно виділяти сім моделей і концепцій поняття доказів: 1) донаукову (архаїчну); 2) подвійну; 3) логічну; 4) інформаційну; 5) змішану (синтезовану); 6) прагматичну; 7) системну. У межах кожної із цих моделей і концепцій поняття доказів тлумачиться по-різному, що зумовлюється неодноманітним підходом вчених до визначення у понятті доказів їх внутрішньої структури, що об'єктивно складається зі змісту і процесуальної форми.

У кримінальному процесі поняття «доказ» повинно трактуватися, по-перше, одноманітно, а, по-друге – не як формально-логічна, а як кримінально-процесуальна категорія. При визначенні даного поняття необхідно враховувати гносеологічну, правову та логічну природу доказу. За своєю гносеологічною та юридичною природою доказ як кримінально-процесуальна категорія являє собою фактичну інформацію (фактичні дані) про обставини, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, та служить об'єктивною основою для проміжних і підсумкових висновків у ньому. Будучи процесуальною категорією, доказ повинен відповідати низці вимог, сукупність яких дозволяє гарантувати його достовірність, дотримання прав і свобод особи у кримінальному провадженні, а в кінцевому підсумку – встановлення обставин суспільно небезпечного діяння у тому вигляді, який мав місце в дійсності.

При цьому у кримінальному процесі не можна змішувати поняття «доказ» і «доказування», оскільки їх змішування спричиняє зведення кримінально-процесуального доказування до формально-логічного, внаслідок чого підозра та обвинувачення будуються на логічних умовиводах, а не на відомостях про факти, що нерідко є причиною незаконного притягнення до кримінальної відповідальності. Тому факти-аргументи – це логічні прийоми, логічні способи виведення знань з інших знань.

Проте, в основу знань про обставини вчиненого суспільно небезпечного діяння мають бути покладені фактичні дані, отримані у встановленому законом порядку і закріплені за допомогою мовних знаків-символів та інших засобів фіксації у відповідних джерелах. У зазначеному аспекті кримінально-процесуальний доказ являє собою цілісну систему, що складається із взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів.

Список використаних джерел

1. Балакшин В. С. Доказательства в теории и практике уголовно-процессуального доказывания: важнейшие проблемы в свете УПК Российской Федерации: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / В. С. Балакшин. – Екатеринбург, 2005. – 62 с.
2. Владимиров Л. В. Учение об уголовных доказательствах / Л. В. Владимиров. – Тула: Автограф, 2000. – 464 с.
3. Вышинский А. Я. Теория судебных доказательств в советском праве / А. Я. Вышинский. – М.: Госюриздат, 1950. – 308 с.
4. Гевко В. В. Використання непроцесуальної інформації під час доказування у стадії попереднього розслідування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В. В. Гевко. – К., 1996. – 174 с.
5. Гмирко В. Легальне визначення «загального» поняття доказів: чи зберігати у новому КПК / В. Гмирко // Право України. – 2003. – № 11. – С. 101-106.
6. Голунский С. А. Вопросы доказательственного права в Основах уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик / С. А. Голунский // Вопросы

- судопроизводства и судоустройства в новом законодательстве СССР. – М.: Госюриздат, 1959. – С. 144-148.
7. Дорохов В. Я. Понятие доказательств в советском уголовном процессе / В. Я. Дорохов // Советское государство и право. – 1964. – № 9. – С. 108-117.
 8. Котюк І. І. Теорія судового пізнання: монографія / І. І. Котюк. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 435 с.
 9. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
 10. Кримінально-процесуальний кодекс Української Соціалістичної Радянської Республіки 1922 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://history.scps.ru/regulations/1716-03.htm>.
 11. Ларин А. М. Уголовный процесс России: Лекции-очерки / А. М. Ларин, Э. Б. Мельникова, В. М. Савицкий [Под ред. В. М. Савицкого]. – М.: БЕК, 1997. – 324 с.
 12. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе / Ю. К. Орлов. – М.: Проспект, 2000. – 192 с.
 13. Основы уголовного судопроизводства Союза ССР и Союзных республик от 25.12.1958 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=1654>.
 14. Пашин С. А. Доказательства в российском уголовном процессе / С. А. Пашин // Состязательное правосудие: Труды научно-практической лаборатории. – М., 1996. – Вып. 1. – Ч. 2. – С. 311-390.
 15. Пашин С. А. Доказательства в российском уголовном процессе / С. А. Пашин. – М.: Комплекс-Прогресс, 1999. – 104 с.
 16. Салтевський М. Ще раз про поняття доказів у проекті КПК України / М. Салтевський // Право України. – 2000. – № 11. – С. 64-66.
 17. Стахівський С. М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Сергій Миколайович Стахівський. – К., 2005. – 395 с.
 18. Стоянов М. М. Властивості доказів у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Микола Михайлович Стоянов. – Одеса, 2010. – 246 с.
 19. Строгович М. С. Курс уголовного процесса: Основные положения науки советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М.: Наука, 1968. – Т. 1. – 470 с.
 20. Уголовный процесс: общая часть, особенная часть / [под ред. В. П. Божьева]. – М.: Спарк, 1998. – 591 с.
 21. Устав уголовного судопроизводства от 20 ноября 1864 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3137/>.
 22. Чельцов М. А. Советский уголовный процесс: учебник / М. А. Чельцов. – 2-е изд., перераб. – М.: Госюриздат, 1951. – 511 с.
 23. Шумило М. Є. Поняття «докази» у Кримінальному процесуальному кодексі України: спроба критичного переосмислення ідеології нормативної моделі / М. Є. Шумило // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – № 2 (150). – С. 40-48.

Саев О. С. Модели и концепции понятия доказательств в уголовном производстве

Статья посвящена исследованию моделей и концепций понятия доказательств в

уголовном производстве. На основе результатов анализа моделей и концепций понятия доказательств в уголовном производстве формулируется современная концепция данной научной категории.

Ключевые слова: доказательства, понятие доказательств, модели понятия доказательств, концепции понятия доказательств.

Saiv O. S. Models and concepts of the conception of proofs in criminal proceeding

The article is dedicated to the consideration of models and concepts of the conception of proofs in criminal proceeding. Based on the results of the analysis models and concepts of the concept of the conception of proofs in criminal proceeding the modern concept of this conception formulated.

Keywords: proofs, the conception of proofs, models of the conception of proofs, concepts of the conception of proofs.

ПЕРСОНАЛІЇ

Рябошанко Леонід Іванович

РЕКТОР ІВАН ЛУЦЬКИЙ
СВЯЩЕНИК, НАУКОВЕЦЬ, МЕНЕДЖЕР

7 березня 2014 року свій 65-ти річний ювілей відзначив ректор Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, доктор юридичних наук, професор, отець Іван Михайлович Луцький. Однак 16 травня 2014 року він передчасно пішов з життя, залишивши після себе неоціненну наукову та духовну спадщину.

2014 року світ відзначатиме особливу дату – 200-річчя від дня народження українського пророка Тараса Шевченка. Урочистості дають нам можливість згадати його знакові слова із поеми «Кавказ»:

«Борітеся – поборете,
Вам Бог помагає!
За Вас правда, за Вас слава
І воля святая!»

Для розуміння християнського світогляду Тараса Шевченка потрібне відповідне культурне і релігійне підґрунття. Саме таку методологічну основу демонстрував – Іван Луцький у дисертації «Християнство як світоглядне джерело української держави і права». Захистивши її, він заслужено здобув наукову ступінь доктора юридичних наук, а згодом – і вчене звання професора.

Щоб оцінити зроблене Іваном Луцьким, треба окреслити життєвий шлях ювіляра у контексті тих політико-правових подій, які супроводжували його і українську спільноту упродовж 65 літ. А вони були відображенням тієї атмосфери, яку створював політичний режим у радянському суспільстві: від русифікації під гаслом «дружби народів» – до прихованого державного антисемітизму; від зовнішніх актів військової агресії – до застосування психіатрії з каральною метою проти дисидентів; від ухвалення Конституції УРСР «розвинутого соціалізму» 1978 року – до ухвалення Декларації про державний суверенітет УРСР 1990 року.

На такому тлі Іван Луцький, замість стандартного шляху радянського громадянина, обирає інший – служіння Церкві та громаді. Це дозволило йому змінитися, усвідомити своє покликання, стати відкритим до людей незалежно від їхніх національностей, мов, культур, пройти тернистий шлях у пізнанні Бога, свого народу і самого себе.

Очевидно – це був непростий вибір. Адже радянська влада законодавчо закріпила принцип відокремлення Церкви від держави, який не дотримувала на практиці. Ба більше, вона вчиняла масові політичні репресії щодо священників різних конфесій та релігійних

інституцій, проводила активну антирелігійну пропаганду на кшталт «релігія – опіум народу».

Проте ця безбожницька система суспільних взаємин зрештою була зруйнована, а Церква знову доказала свою незнищенність і здатність демонструвати позитивний внесок у суперечливий процес духовного відродження Української держави та урегулювання новітніх політико-правових конфліктів за посередництва Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій.

Ще один період кардинальних змін у житті Івана Луцького пов'язано із проголошенням незалежності України 1991 року. Він використовує власний релігійний і життєвий досвід для оновлення політичної та освітньої сфер Франківщини. Будучи неодноразово обраним депутатом обласної ради, створивши та очоливши університет права імені короля Данила Галицького, ректор прагнув впроваджувати у вищому навчальному закладі положення преамбули Конституції України про усвідомлення відповідальності перед Богом і власною совістю; пропагував повагу до державних символів, історії та культури українського народу і національних меншин; виводив на засадничо новий рівень взаємини викладача і студента як освічених європейців, котрі у майбутньому будуть носіями відповідних стандартів і каталізатором демократичних змін в Українській державі. Зокрема, він постійно наголошував: учасники навчально-виховного процесу мають усвідомлювати значимість освіти для набуття європейського світогляду, демократичну сутність Конституції України як основи, на якій відбуватиметься незворотній процес українського, а не радянського державотворення, досягатимуться політико-правові компроміси.

Щоб реалізувати задумане поступово була створена якісна матеріально-технічна база, сформовано кваліфікований науково-педагогічний колектив, збільшено кількість напрямів професійної підготовки студентів. Усе це дає вагомі підстави характеризувати Івана Луцького передовсім як духовного лідера, знаного науковця, адміністратора з демократичним стилем управління. Відтак це особливе лідерство, пов'язане з випробуванням владою – духовною та світською.

Однак і в цьому статусі мета Івана Луцького залишалася попередньою – продовжувати вирішення тих проблемних завдань в освітній сфері, котрі мають відповідати вимогам реформування української освітньої системи та її наближення до європейського освітнього простору. Їх складно виконати у посттоталітарному і постгеноцидному суспільстві, якому притаманні різні пороки, де публічна політика не кореспондується з моральним законом, коли значна частина людей відступає від християнських ідеалів, стає бездуховною, залежною від інструкцій та чергового вождя, а дисбаланси політичного сьогодення є загрозою українській державності – і це переконливо засвідчив Євромайдан.

Важливо підкреслити, що незважаючи на негативні сторони буття українського суспільства, Іван Луцький знаходив в собі дух йти висхідною дорогою – так, як це робили Тарас Шевченко, Андрей Шептицький, Йосип Сліпий, Іван Огієнко, Василь Липківський, Омелян Ковч, Августин Волошин і багато інших чільних діячів високого рангу. Вони заслужили пошану нащадків, бо їх багатогранна діяльність відбувалася на засадах пропагування та утвердження християнської моралі, українського патріотизму, а це, відповідно, пробуджувало національну свідомість. Він належно продовжив добрі справи очільників минулого, і за це йому – вічна пам'ять.

НЕКРОЛОГ

16 травня 2014 року на 66 році життя пішов з життя ректор Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького доктор юридичних наук, професор, академік, доктор права, доктор філософії, доктор канонічного права, Відмінник освіти України, адвокат, Митрофорний протопресвітер отець

Іван Михайлович Луцький
(07.03.1949 – 16.05.2014 рр.)

Іван Михайлович Луцький народився 7 березня 1949 р. на Івано-Франківщині. Закінчивши 1975 р. Ленінградську Духовну Академію, працюючи на духовній ниві, він прагнув до здобуття світської освіти, і 1996 р. закінчує Український Вільний Університет в Мюнхені, здобуваючи свій перший вчений титул доктора філософії. Згодом було успішне навчання і закінчення Харківської національної Академії ім. Я. Мудрого та Міжнародного науково-технічного університету в м. Києві. Обравши право, як сферу наукових інтересів І. М. Луцький у 2005 р. захистив кандидатську, а у 2011 р. докторську дисертації за спеціальністю «філософія права».

Високі здобутки в сфері науки та на пасторській ниві підтверджені численними державними та церковними нагородами, а саме «Орденем Володимира Великого», знаком МОН України «Відмінник освіти України», медаллю «За заслуги в освіті», орденем «За розвиток освіти та науки». У 2004 р. від Української Академії Наук був удостоєний золотою медаллю Платона «Через терни до зірок», а у 2006 р. – «Золотою зіркою з діамантами» за вагомий внесок у розвиток освіти та творчі здобутки в розбудові Української держави.

І. М. Луцький є академіком семи Академій, в тому числі: Української Академії Наук, Академії оригінальних ідей, Академії Наук Національного Прогресу, Академії Архітектури та Міжнародної Кадрової Академії. 29 лютого 2009 р. І. М. Луцький обраний академіком Міжнародної Академії наук педагогічної освіти.

У 1997 р. о. І. М. Луцький заснував приватний вищий навчальний заклад, який у 2007 р. отримав статус університету. Саме завдяки невтомній праці ректора, Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького динамічно розвивається, готуючи фахівців у галузі юриспруденції, економіки, архітектури і будівництва, філософії та ЗМІ.

«Ви пізнаєте їх по їхніх плодах» (МТ. 7,16) – саме ці біблійні рядки були основним життєвим кредом Івана Михайловича Луцького. Передчасна смерть не дала можливості реалізувати йому безліч хороших задумів та починань. Любов до оточуючих, студентів, співробітників, любов до свого краю та до України, завжди відрізняли Івана Михайловича з поміж інших. Кожен день повторюючи слова про необхідність виховання нового свідомого покоління студентів, він усі свої сили віддавав на розвиток університету.

Колектив Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького глибоко співчуває з приводу передчасної смерті ректора університету, відомого вченого і педагога, вмілого керівника, наставника, прекрасної, щирої і доброї людини отця Івана Михайловича Луцького і висловлює співчуття його сім'ї та близьким.

Автори номера

- Андрухів Олег Ігорович** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького
- Грицкевич Сергій Геннадійович** – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права і процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького
- Громко Володимир Ярославович** – викладач кафедри цивільного права і процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького
- Длугош Оксана Іванівна** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права і процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького
- Катинська Леся Романівна** – аспірант кафедри цивільного права та процесу Львівського національного університету імені Івана Франка
- Кіцелюк Вікторія Іванівна** – викладач кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького
- Книш Віталій Васильович** – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького
- Костицький Михайло Васильович** – доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, член-кореспондент АПН, заслужений юрист України, экс-суддя Конституційного Суду України
- Котова Анна Андріївна** – кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Інституту кримінально-виконавчої служби (м. Київ)
- Луцький Андрій Іванович** – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри церковно-канонічних дисциплін та філософії права, ректор Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького
- Луцький Мирослав Іванович** – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

- Лучко Сергій Володимирович** – кандидат юридичних наук, викладач кафедри кримінального права університету імені Альфреда Нобеля
- Максимів Ольга Дмитрівна** – кримінально-правових дисциплін та ОРД Прикарпатського факультету Львівського державного університету внутрішніх справ
- Марисюк Костянтин Богданович** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і кримінології Львівського національного університету імені Івана Франка
- Мацькевич Микола Михайлович** – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного та міжнародного права Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, заслужений юрист України
- Олійник Христина Андріївна** – курсант 2-го курсу факультету підготовки працівників для підрозділів кримінальної міліції Львівського державного університету внутрішніх справ
- Онищук Ігор Ігорович** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького
- Острогляд Олександр Васильович** – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права і процесу Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького
- Поліщук Катерина Сергіївна** – курсант 2-го курсу Прикарпатського факультету Львівського державного університету внутрішніх справ
- Рябошапко Леонід Іванович** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри церковно-канонічних і державно-правових дисциплін Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького
- Сав'юк Олександр Васильович** – кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ
- Саїв Олег Сергійович** – студент-магістрант 5-го курсу денної форми навчання Івано-Франківського факультету Національного університету «Одеська юридична академія»
- Свирідюк Наталія Петрівна** – кандидат юридичних наук, доцент, докторант Національної академії

- Скоморовський Віталій Богданович** – *внутрішніх справ*
– кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії
держави і права Івано-Франківського
університету права імені Короля Данила
Галицького
- Ткаченко Андрій Володимирович** – *суддя Саксаганського районного суду
м. Кривий Ріг Дніпропетровської області*
- Федорак Леся Миколаївна** – *кандидат юридичних наук, в. о. голови
Гребінківського районного суду
Полтавської області*
- Шведова Ганна Леонідівна** – *кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного та кримінального права
і процесу Чорноморського державного
університету імені Петра Могили*
- Якименко Лариса Григорівна** – *здобувач кафедри кримінального права та
кримінології Дніпропетровського
державного університету внутрішніх
справ*

Часопис «Університетські наукові записки» Івано-Франківського університету права є періодичним науковим виданням із проблем правознавства. Заснований у 2009 році. Планова періодичність виходу – 2 рази на рік.

Авторський колектив часопису – наукові, науково-педагогічні, працівники, доктори, аспіранти, здобувачі наукових ступенів установ, вищих навчальних закладів, а також практичні працівники судових, правоохоронних органів, органів державної влади та місцевого самоврядування.

НАШІ РУБРИКИ

<p>Рубрики правового спрямування:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.2. Конституційне право та процес; муніципальне право.3. Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.4. Господарське право, господарсько-процесуальне право.5. Трудове право; право соціального забезпечення.6. Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право.7. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право.	<ol style="list-style-type: none">8. Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.9. Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.10. Судустрій; прокуратура та адвокатура.11. Міжнародне право.12. Філософія права. <p>Загальні рубрики:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Наукове життя.2. Персоналії.3. Рецензії.4. Нариси, огляди, коментарі.
--	---

*До відома авторів
Редакція запрошує до співпраці*

Вимоги до рукописів

1. Загальні вимоги до структури тексту статті

Відповідно до постанови президії ВАК України від 15.01.2003 р. №7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліку ВАК України» наукові статті, що подаються до друку, повинні містити такі необхідні елементи (виділені як рубрики або позначені словами в тексті статті світлим курсивом, напівжирним курсивом тощо):

- *постановка проблеми* у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- *аналіз останніх досліджень і публікацій*, де започатковано розв'язання проблем на які спирається автор;
- *виділення невирішених раніше частин загальної проблеми*, котрим присвячена стаття;
- *формулювання цілей статті* (постановка завдання);
- *виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів*;
- *висновки і перспективи подальших розробок* у досліджуваному напрямку.

2. Технічні вимоги до оформлення матеріалів наукових досліджень

Обсяг статті (разом з анотаціями, списком використаних джерел, таблицями, схемами тощо) має бути в межах 0,3-0,5 авторського аркушу (від 12 000 до 20 000 знаків)). Оптимальний обсяг статті – 7-12 сторінок.

Текст статті має бути набраний шрифтом Times New Roman, 14 кеглем через 1,5 інтервали; верхнє і нижнє поле – 2 см, лівє – 3 см, правє – 1,5 см.; абзац – 1,25 см. (28-30 рядків, 60-64 друкованих знаків).

Назви розділів у тексті статті – по центру, назви підрозділів – з абзацу, таблиці – по центру (шрифт напівжирний).

Рисунки та графіки у статтю вставляють в одному з форматів (jpeg, bmp, tif, gif) з роздільною здатністю не менше ніж 300 dpi (*подавати якісні оригінали*). Написи на рисунках виконують шрифтом основного тексту та розміру. Рисунки підписують і нумерують (якщо їх більше ніж один) під рисунком по центру тексту – шрифтом розміру 12 накреслення *Курсив (Italic)*. Всі об'єкти в простих рисунках, які зроблені у Word, мають бути обов'язково згруповані.

Текст статті не повинен містити рисунків або тексту в рамках, рисунків, розташованих зверху за текстом й т.і., тобто текст повинен формуватися таким чином, щоб для всіх об'єктів було встановлено розміщення «у тексті».

Складні, багатооб'єктні рисунки з нашаруваннями готувати за допомогою графічних редакторів (CorelDraw, PhotoShop та ін.).

Таблиці подають як окремі об'єкти у форматі Word з розмірами, приведеними до сторінки складання. Основний кегль таблиці 11, заголовок 12. Заголовки таблиць розміщують по центру сторінки, накреслення пряме, а нумерація таблиць (якщо їх більше ніж одна) – по правому краю сторінки.

Формули подають у форматі Microsoft Equation 3.0 (4.0), вирівнюють по центру посередині тексту і нумерують в круглих дужках з правого краю. Шрифт за визначенням Word: звичайний – 14 пт, великий індекс – 9 пт, маленький індекс – 6 пт, великий символ – 14 пт, маленький символ – 10 пт.

Виклад матеріалу повинен бути послідовним, логічно завершеним, із чіткими формулюваннями, що виключають подвійне тлумачення або неправильне розуміння

інформації, мова тексту – виразною, лаконічною й відповідати літературним нормам. Скорочення слів і словосполучень, крім загальноприйнятих, не допускається.

Автор зобов'язаний забезпечити наукову цінність матеріалу, повноту висвітлення питання, системність викладу, вірогідність результатів, даних, що наводяться, і їхню достовірність, правильність цитування посилань на літературні джерела.

Список використаної літератури починається заголовком «**Список використаних джерел**», набираним шрифтом Times New Roman розміром 14 пт (по лівому краю виділити жирним) з абзацного відступу через рядок після тексту статті. Нижче шрифтом Times New Roman розміром, 14 кеглем через 1,5 інтервали кожне найменування з нового рядка з вирівнюванням по ширині набирається нумерований список літератури. Список нумерується в алфавітному порядку (спочатку подаються автори на кирилиці, потім на іноземній мові (на мові оригіналу)). Бібліографічний опис літературних джерел здійснюється відповідно до стандартів ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, ДСТУ 3582–97, ГОСТ 7.12–93 (див. «Бюлетень ВАК України». – 2009. – № 5. – С. 26-30).

Посилання на використану літературу та джерела у тексті зазначаються в кінці речення у квадратних дужках, наприклад [1, с. 33].

Стаття має бути набрана в **форматі редактора** Microsoft Word (версія 6 і вище) для Windows.

3. Основні структурні елементи статті розміщуються в такій послідовності:

- рядок 1 – шифр універсальної десятикової класифікації – УДК (шрифт напівжирний, вирівнювання по лівому краю);
- рядок 2 – фото автора (розмір 3x4, в форматі **jpeg** з роздільною здатністю не менше ніж 300 dpi);
- рядок 3 – інформація про автора (у називному відмінку виділити жирним прямим) **Прізвище, ім'я, по батькові**;
- рядок 4 – науковий ступінь, учене звання, посада, місце роботи автора статті (без скорочень); якщо авторів декілька, відомості про кожного подаються аналогічно окремими рядками (вирівнювання по правому краю);
- рядок 5 – порожній;
- рядок 6 – **НАЗВА СТАТТІ** (вирівнювання по центру, всі літери великі, шрифт напівжирний)
- рядок 7 – порожній;
- рядок 8 – (з абзацу) анотація українською мовою (5-6 рядків) (шрифт Times New Roman, курсив, 14 пт);
- рядок 9 (з абзацу) **Ключові слова:** (слова з тексту статті, які з точки зору інформаційного пошуку несуть смислове навантаження. Ключові слова подаються у називному відмінку, загальна їх кількість – не менше трьох і не більше десяти) (шрифт курсив);
- рядки 10 та 11 анотації російською та англійською мовами (із транскрипцією прізвища та ініціалів автора, а також назви статті) у такому порядку й вигляді: з абзацного відступу **прізвище, ініціали автора і назва статті (виділити напівжирним курсивом); текст анотації (з абзацу); ключові слова (з абзацу);**
- текст статті;
- підзаголовок «**Список використаних джерел**» (шрифт напівжирний, вирівнювання по лівому краю);
- список літератури (відсортований в алфавітному порядку і пронумерований);
- нумерація сторінок робиться олівцем зверху з правого боку лише на роздрукованому паперовому варіанті. Нумерація в електронному варіанті не потрібна.
- зразок оформлення статті додається.

4. Вимоги щодо подання:

4.1. Матеріали подаються в редакцію журналу в друкованому вигляді (роздрукований з електронного варіанта статті (файлу), підписаний автором на першій сторінці біля прізвища, в **1 примірнику**) й електронному варіанті (файл на CD-диску). Файл статті повинен мати таку назву (англ. мовою): Прізвище (автора статті англ. мовою) Stat.
Наприклад: Karpenko_Stat.

4.2. Завірені належним чином (з підписами та «мокрими» печатками) документи:

- рекомендація до друку від кафедри (відділу) вищого навчального закладу (наукової установи);
- рецензія доктора або кандидата наук з відповідної спеціальності (для аспірантів, здобувачів бажаною є рецензія наукового керівника).
- заявка відповідного змісту (додається).
- копія квитанції про оплату за розміщення матеріалів у науковому часописі

«Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького» суми, вирахованої із розрахунку **30 (тридцять) гривень** за одну (повну чи неповну) сторінку тексту, оформленого відповідно до зазначених правил. Сума повинна бути перерахована на рахунок р/р 26005100632003 в АТ «Імексбанк» м.Одеса, МФО 328384, ЗКПО 24684167 Інд. под. № 246841609156, св. 100058907, з поміткою «За розміщення статті у «Науково-інформаційному віснику Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького» (П.І.Б. автора)», або безпосередньо внесена до каси Університету.

4.3. Матеріали, що не відповідають усім вказаним вимогам, не розглядаються та не рецензуються.

4.4. Редакція залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей. Негативне рішення щодо публікації статті повідомляється автору, рукописи не повертаються. Стаття може бути повернена на доопрацювання.

4.5. Автор, який подав матеріали до редакційної колегії, вважається таким, що погоджується на подальше безоплатне розміщення своїх матеріалів на сайті Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького з дотриманням при цьому його прав авторства.

***Журнал приймає замовлення на рекламу,
а також на підготовку спеціальних випусків
з матеріалами конференцій, симпозіумів, семінарів тощо.***

Університетські наукові записки. Часопис Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2014. – Вип. 9. – 183 с.

Наукове видання

Відповідальний секретар:	Л. М. Ілин
Переклад змісту англійською мовою:	О. М. Каленюк
Комп'ютерна верстка:	І. Г. Петрів
Дизайн:	І. В. Гребенюк
Коректор:	І. В. Данилюк

Адреса редколегії:
м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35
Тел. (0342) 77-18-45. Факс (0342) 77-62-82
E-mail: inst. redakcija_IFUP@ukr.net
www.iful.if.ua

Підписано до друку 26.06.2014 р.
Формат 60x84/8. Папір офсетний. Віддруковано на ризографі.
Ум. друк. арк. 18,00. Тираж 150. Зам. № 37

Редакційно-видавничий відділ
Івано-Франківського університету права
імені Короля Данила Галицького
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35.